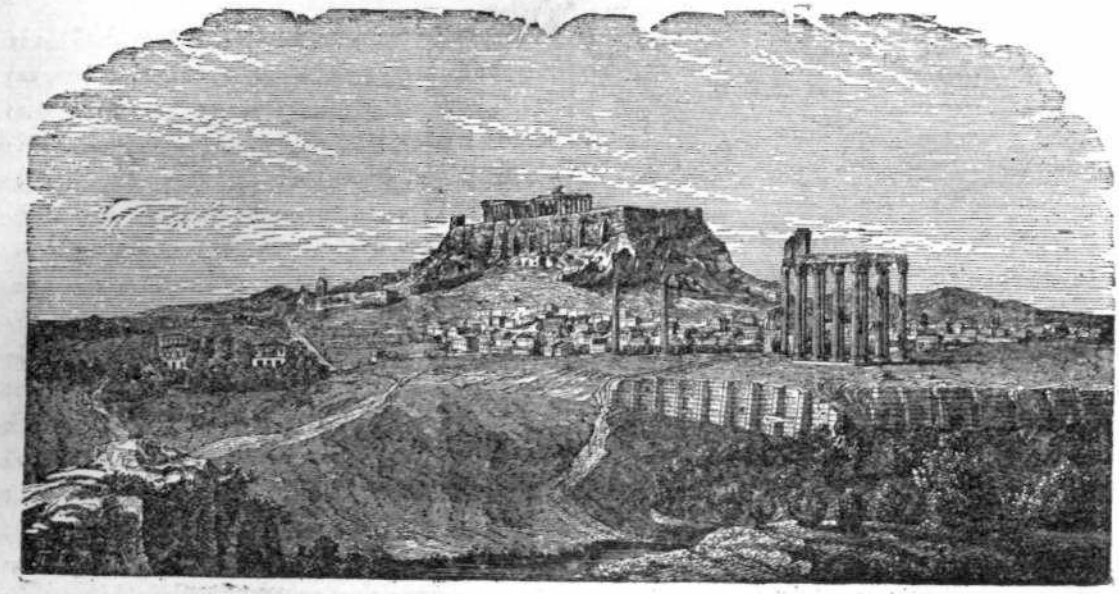

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΜΑΙΟΥ, 1866. ΤΟΜΟΣ ΙΖ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 388.

ΠΕΡΙ ΓΥΝΑΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΔΟΣ.

(Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Ἀθηναίῳ ὑπὸ Γ. Γ. Παππαδοπούλου.)

Ἐκ τῶν οἰκείων μὲν εἰς ἐμὲ, καταλλήλων δὲ εἰς ὑμετέραν ἀκρόασιν ὑποθέσεων λόγου θέλω ἀποβλέψει σήμερον εἰς τὴν περὶ γυναικὸς μελέτην, καὶ ἰδίως περὶ τῆς Ἑλληνίδος, ὡς πρὸς τὴν ἐθνικὴν αὐτῆς παίδευσιν, νομίζων τὸν περὶ ταύτης λόγον σπουδαῖον πρὸς τοὺς παρόντας μάλιστα καιροὺς, καθ' οὓς κοινωνικῶς καὶ πολιτικῶς μετατρεπόμεθα, καὶ πολὺς ἐπίκειται ὁ κίνδυνος πλάνης, καὶ οἱ ζῶντες βαρυτέραν φέρομεν τὴν περὶ τῶν ἐπιγενησομένων εὐθύνην· καὶ πεποιθὼς, ὅτι εἰς τὴν Ἑλληνίδα μέγιστον ἀπόκειται μέρος τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας, μελλούσης σὺν Θεῷ ν' ἀκτινοβολήσῃ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἀνατολῆς καὶ κατὰ πάσας τὰς χώρας, ἔνθα ἐκτείνονται τὰ ὅρια τοῦ ἑλληνισμοῦ. Διότι ὅταν μὲν παιδεύηται ὁ παῖς, φωτίζεται ὁ ἀνὴρ, ἀλλ' ὅταν ἡ κόρη παιδεύηται, ὁλόκληρος φωτίζεται οἰκογένεια.

Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῶν ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς ἱδρυσάντων τὸ κοινωφελὲς καὶ ἐθνικὸν τοῦτο ἵδρυμα, τῶν παρ' ἡμῖν ἐν λόγοις κρατίστων Ἀθηναϊτῶν, ἐπιεικεῖ ψήφῳ εἰς αὐτοὺς καταλοχισθεὶς, καὶ πρὸς ἀκροατήριον ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν λογάδων ἑκατέρου τοῦ φύλου λαλῶν, ἔχω ἀνάγκην πρὸ πάντων τῆς ὑμετέρας εὐμενείας, ὡς μέλλων νὰ διαλάβω περὶ ὑποθέσεως ἐκ τοῦ ἐγγυτάτῳ ἡμᾶς πάντας διαφερούσης, παρεχούσης δὲ πάσας τὰς δυσχερείας τὰς συμφυεῖς εἰς τὰ τὴν σύγχρονον ἡμῶν ἱστορίαν ἀφορῶντα, καὶ ταῦτα ἐν χρόνῳ βραχεῖ, μικρὰ φέρων ἐφόδια καὶ τὸν ἐμὸν ζῆλον.

Διὰ τὸ βραχὺ δὲ τοῦ χρόνου καὶ εἰς ἐθνικήν τινα καὶ πρακτικὴν ὠφέλειαν μᾶλλον σκοπῶν, ἀφ' οὗ διαλάβω περὶ τῆς τύχης καὶ τῆς φύσεως τῆς γυναικὸς, εἶτα δὲ τῆς Ἑλληνίδος, θέλω ἀναφέρει βραχέα τινὰ περὶ τῆς παιδεύσεως αὐτῆς, ἀποφεύγων νὰ ἐνδιατρίψω εἰς τὴν κατὰ τὸν ἀρχαῖον βίον ἀγωγὴν τῆς Ἑλληνίδος, εἰς τὰς περὶ γυναικὸς θεωρίας τὰς ἐπασχολούσας σήμερον τὴν πεφωτισμένην Εὐρώπην καὶ τὰ διάφορα παιδαγωγικὰ συστήματα, ἅτινα προὐτάθησαν ἢ δοκιμάζονται. Διότι ἡ μὲν ἀρχαία Ἑλληνὶς δὲν δύναται δυστυχῶς νὰ ἦναι γνώμων τῆς νεωτέρας, αἱ πλεῖσται δὲ τῶν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ τοιούτων συζητήσεων εἶναι ἀλλότριαι πρὸς τὴν κοινωνικὴν τῆς Ἀνατολῆς κατάστασιν, καὶ ἡ εἰσαγωγὴ ἀδοκιμάστων καὶ ξενικῶν συστημάτων παιδαγωγίας εἶναι λίαν ἐπικίνδυνος καὶ σφαλερά.

Εἰσαγωγή.

Περὶ *ἀγωγῆς* ἐν γένει.

Πρῶτον δὲ πάντων προτίθεμαι νὰ ἐξετάσω τί ἐστιν ἐν γένει *ἀγωγή*, ἤτοι τελεία τοῦ ἀνθρώπου *παίδευσις*.

Ἐπειδὴ αἱ δυνάμεις, δι' ὧν ἐπροίκισεν ὁ Δημιουργὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ δι' ὧν πρόκειται νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν κατὰ τὸν ἐπίγειον αὐτοῦ βίον ἀποστολήν, εἶναι κυρίως τρεῖς· ἡ *νόησις*, δι' ἧς μανθάνει ἑαυτόν, τὰ περὶ ἑαυτὸν καὶ τὰ εἰς τὸν Θεὸν ἀναγόμενα· ἡ *αἴσθησις*, δι' ἧς ἀγαπᾷ ὅσα φαίνονται αὐτῷ εὐάρεστα ἢ μισεῖ τἀναντία· καὶ ἡ *βούλησις*, δι' ἧς ἐλευθέρως, αὐτὸς μόνος τῶν ὑμῖν γνωστῶν κτισμάτων, ἐξαίρετον τοῦτο παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ λαβὼν δῶρον, ἐκτελεῖ ὅσα ἔγνω ὡς συμφέροντα ἢ ἠγάπησεν ὡς εὐάρεστα, ἀπομακρύνων τἀναντία· καὶ διὰ ταύτης κυρίως τῆς δυνάμεως ἀποτελεῖται ὁ χαρακτὴρ, ἕπεται ὅτι καὶ τὸ ἔργον τῆς τελείας παιδεύσεως εἶναι τριπλοῦν. Καὶ ἡ μὲν εἶναι *νοητικὴ*, καὶ ἀφορᾷ τὰς κτητέας γνώσεις καὶ τὴν διὰ τοῦ λόγου μόρφωσιν ἐν γένει τοῦ νοός· διὰ ταύτης δὲ, στοχαζομένης τοῦ *ἀληθοῦς*, πρόκειται διὰ σκοπίμων γνώσεων νὰ τρέψωμεν τὸν νοῦν πρὸς αὐτὴν τὴν θείαν ἀλήθειαν· ἡ δὲ *ἠθική*, καὶ ἀφορᾷ τὴν ἐν τῷ καθήκοντι ἀνάπτυξιν τῶν αἰσθημάτων, τὴν κυβέρνησιν τῶν παθῶν καὶ τὸν ἀγνισμὸν ἐν γένει τῆς καρδίας· διὰ ταύτης δὲ, στοχαζομένης τοῦ *καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ*, πρόκειται, διὰ θρησκευτικῶν αἰσθημάτων καὶ ἕξεων, δι' ἠθικῶν, καλλιλογικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν παιδευμάτων, νὰ τρέψωμεν τὴν καρδίαν πρὸς αὐτὴν τὴν θείαν ἀγαθότητα καὶ καλλονήν· ἡ δὲ *πρακτική*, καὶ ἀφορᾷ τὰς πράξεις καὶ ἕξεις τοῦ ἀνθρώπου, δι' ὧν παρίσταται ὡς ἐνεργὸν πρόσωπον ἐν τῇ οἰκογενείᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ, ἤτοι τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βουλήσεως, εἰς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος· διὰ ταύτης δὲ, στοχαζομένης τοῦ *δικαίου*, πρόκειται, καταρτίζοντες ἕξεις καὶ διαπλάττοντες τὸν χαρακτῆρα, νὰ τρέψωμεν τὴν βούλησιν πρὸς αὐτὴν τὴν θείαν δικαιοσύνην, ὅπως ἐφαρμόσωμεν ἐν τῷ βίῳ, ὅ,τι διὰ τοῦ λόγου ἔγνωμεν καὶ ἠγαπήσαμεν ὡς ἀληθὲς, ἀγαθὸν καὶ δίκαιον. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δὲν σύγκειται μόνον ἐκ τῆς ψυχῆς, εἰς ἣν ἀνήκουσιν αἱ δυνάμεις αὗται, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ σώματος, ὅπερ εἶναι ὄργανον, δι' οὗ ἡ ψυχὴ κοινωνεῖ μετὰ τοῦ κόσμου, ἕπεται ὅτι ἡ διατήρησις καὶ ἐπιμέλεια αὐτοῦ, καὶ τὰ τῆς φυσικῆς διαίτης ἐν γένει, εἶναι ἔργον ἐπ' ἴσης τῆς τελείας παιδεύσεως καὶ ἀποτελεῖ τὴν λεγομένην *φυσικὴν ἀγωγήν*.

Ἡ τελεία λοιπὸν παίδευσις συνίσταται εἰς τὴν *ἐνιαίαν καὶ ἐναρμόνιον ἀνάπτυξιν ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου*, εἰς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῆς δημιουργίας. Ὅθεν ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν φυσικὴν ἀνισότητα καὶ διαφορὰν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰς περιστάσεις, εἰς ἃς τὰ ἄτομα καὶ αἱ κοινωνίαι δύνανται νὰ διατελῶσιν, ὡς πρὸς τὰ φυσικὰ καὶ ἱστορικὰ αἴτια, ἐννοοῦμεν ὅτι ἡ ἀγωγὴ οὐ μόνον εἶναι, κατὰ λόγον, διάφορος ὡς πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐκτεθεισῶν ἀρχῶν, κατὰ φῦλον, ἤτοι κατ' ἄνδρα καὶ γυναῖκα, κατ' ἐποχὰς, κατ' ἔθνη καὶ κατ' ἐπιτηδεύματα, ἀλλὰ συνίσταται ἧττον εἰς τὸ ποσὸν καὶ τὸ εἶδος τῆς τῶν ψυχικῶν δυνάμεων ἀναπτύξεως, μᾶλλον δὲ εἰς τὸ ἐναρμόνιον αὐτῆς. Διότι πῶς δυνάμεθα π. χ. ν' ἀπαιτῶμεν τὰς αὐτὰς παρὰ τοῦ Αἰθίοπος καὶ τοῦ Εὐρωπαίου γνώσεις, παρὰ τοῦ κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα Ἕλληνος καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς; Ἀλλ' ἂν οὕτως ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν τῆς ἀγωγῆς συμμεταβάλλεται κατὰ καιροὺς καὶ τόπους, αἱ ἀρχαὶ ὅμως αὐτῆς εἶναι καθολικαὶ καὶ ἀναλλοίωτοι, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου πηγάζουσαι.

Ὅθεν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς *παιδεύσεως* εἶναι προϊὸν ἀ. *τῆς φύσεως* τῆς παρεχούσης τὰς δυνάμεις καὶ ἰδιότητας, διαφόρους κατ' ἄνθρωπον, ἔτι δὲ τὰ προσόντα τῆς φυλῆς, τοῦ κλίματος, τῆς χώρας, τῆς φυσικῆς διαίτης· β'. τῆς *ἀγωγῆς*, ἥτις, παρέχουσα τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἕξεις, τὰς δυνάμεις ταύτας σπεύδει ν' ἀναπτύξῃ σκοπίμως πρὸς ἕκαστον· διότι δὲν πρόκειται νὰ ἐξαλειφθῶσι τὰ ἑκάστῳ ἰδιάζοντα προσόντα διὰ λόγους συστηματικοὺς, ἀλλὰ, κατὰ γενικάς τινας ἀρχὰς, διαμορφούμενος ὁ ἄνθρωπος, πρόκειται νὰ τηρήσῃ μάλιστα τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ αὐτοβουλίαν, διότι ἕκαστον ἠθικὸν ὂν ἰδίαν τινὰ ἔχει νὰ ἐκπληρώσῃ ἐντολήν· γ'. *τοῦ οἴκου* καὶ τῆς *κοινωνίας*, ἐν οἷς αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ ἕξεις ἐφαρμόζονται, ἅτινα, εἶναι τὸ στάδιον τῶν ὑμετέρων πράξεων, πρὸς αὐτὰ πολλαχῶς διαπλαττομένων.

Πρὸς τούτοις ὁ ἄνθρωπος, κατὰ θείαν εὐμοιρίαν, ἐν πάσῃ περιστάσει ἐν ἑαυτῷ εὑρίσκει τὰ πρὸς ἀληθῆ αὐτοῦ εὐδαιμονίαν, δυνάμενος ν' ἀγαπᾷ τὸ καλὸν, νὰ γινώσκῃ τὸ ἀληθὲς καὶ νὰ πράττῃ τὸ δίκαιον, καί περ ἐν ἐλάσσονι σφαίρᾳ ἐκτεινόμενος· ἀλλ' οὐδέποτε δύναται νὰ εὐδαιμονῇ καθ' ἓν τούτων ἐλαττούμενος, ὅσον καὶ ἂν ἐκτείνῃ τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ σφαῖραν π. χ. ἢ τὴν πρακτικὴν, ἐπὶ βλάβῃ τῆς προϋποδειχθείσης ἁρμονίας.

Τελεία λοιπὸν παίδευσις δὲν εἶναι ἡ διανοητική· οἱ Ἕλληνες, μετὰ τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου, κατεῖχον πάντως πλείονας γνώσεις, ἢ ἐπὶ τοῦ Περικλέους καὶ τῶν Σκιπιώνων, ἀλλ' ἦσαν εὐπαιδευτότεροι καὶ εὐδαιμονέστεροι; Τὴν νοητικὴν παίδευσιν τῆς Ἀσπασίας καὶ αὐτὸς ὁ Σωκράτης ἐτίμησεν· ἡ Τιμάνδρα, ἡ Ἱππαρχία, ἡ Θεωρὶς, ἡ Ἀρχεάνασσα, ἡ Ἐρπυλλὶς καὶ πολλαὶ

ἄλλαι ἦσαν γυναῖκες καὶ λόγων μέτοχοι καὶ χαρίτων μεσταί· τίς ὅμως ἐξ ἡμῶν ἤθελεν εὐχηθῆ σύζυγον, ἀδελφὴν, ἢ θυγατέρα ὁμοίαν αὐταῖς; Ἀλλὰ τί λέγω; ἡμεῖς αὐτοὶ εἴμεθα πάντως λογιώτεροι τῶν πατέρων ἡμῶν, ἀλλ' ἐν γένει εἴμεθα εὐπαιδευτότεροι καὶ εὐδαιμονέστεροι;

Τελεία παίδευσις δὲν εἶναι οὐδὲ ἡ ἠθική, μονομερῶς γινομένη, ἤτοι ἡ ἀνάπτυξις μόνη τῶν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ αἰσθημάτων, ἔστω καὶ αὐτοῦ τοῦ ἁγιωτέρου. Καὶ εὐσεβὴς πάντως ἦτο π. χ. καὶ εἰλικρινῶς ἠγάπα τὸ καλὸν ἡ Μαρία Ἀλακόκη (+1690), ἀλλ' εἰς ἀτροφίαν τὰς λοιπὰς αὐτῆς δυνάμεις καταλιποῦσα τὴν θρησκευτικὴν ἀνέπτυξεν, ὅθεν ἐνέπεσεν εἰς δεινὴν μυστικισμοῦ φρενοληψίαν. Διότι ἐχάραξεν ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, πολλάκις, ὡς ἔλεγεν, ἐπισκεπτομένου αὐτήν· τελέσασα δὲ τοὺς μετ' αὐτοῦ γάμους, διὰ τοῦ ἰδίου ἑαυτῆς αἵματος ὑπέγραψε τὸ συμβόλαιον. Εἶδε δὲ, ἐν ἐκστάσει καὶ αὐτὴν τὴν αἱμοσταγῆ καρδίαν τοῦ Ἰησοῦ. Οἱ δὲ Ἰησουῖται, τὴν φαντασιοπληξίαν ταύτην καπηλευόμενοι, διέδοσαν τὴν καρδιολατρείαν, τὴν τοσοῦτον σήμερον παρὰ τοῖς Δυτικοῖς κοινήν. Ναί, ταῦτα βεβαιοῦσι σπουδαίως οἱ ἱστοριογράφοι τῆς Μαρίας, ἐν οἷς ὁ ἐπίσκοπος Μογκέτος, μέλος τῆς γαλλικῆς Ἀκαδημίας· ἀλλ' ὁ Βολταῖρος παρέσχεν ἐκείνῃ τὴν τοῦ γελοίου ἀθανασίαν (α).

Τελεία παίδευσις δὲν εἶναι ἡ ἐπίῤῥωσις καὶ οὕτως εἰπεῖν ἡ ὑπερτροφία τῆς βουλήσεως. Ἡ Ἀγγλὶς Μαρία Ρείδ π. χ. εἶχε θαυμασίως ἀσκήσει τὴν δύναμιν ταύτην· ἀκμάσασα περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΖ'. ἑκατονταετηρίδος, ἀφ' οὗ ἡ μήτηρ, ἐνδύσασα αὐτὴν ἀνδρικὴν στολὴν, προσεπάθησε διὰ τοῦ δόλου νὰ περιποιήσῃ αὐτῇ κληρονομίαν τινά, μετὰ ταῦτα, ὑπὸ σχῆμα ἀνδρικὸν, κατεστάθη ὑπηρέτις, εἶτα ναῦτις πολεμικοῦ πλοίου, ἐν ᾧ ἀνδρείως ἐναυμάχησεν, εἶτα στρατιῶτις πεζικοῦ καὶ ἱππικοῦ καὶ τέλος πειρατεύουσα συνελήφθη, ἐδεσμεύθη καὶ ἀπέθανεν (β). Ἀλλ' ἂς ἀποστρέψωμεν τὸ βλέμμα ἀπὸ τῆς Ρείδ καὶ ἂς ἀναπαύσωμεν αὐτὸ ἐπὶ τῶν ἐρασμίων ἐκείνων ὄψεων τῶν ἡμετέρων Σουλιωτίδων καὶ Μανιατίδων· αὗται πάντως ἐμάχοντο ὑπὲρ θρησκείας, πατρίδος καὶ τῶν φιλτάτων. Ἂν ὅμως δικαίως θαυμάζωμεν τὰς περικλεεῖς ἐκείνας τοῦ ἔθνους ἀγωνιστρίας, τὰς μαρτυρούσας ὅτι ἀπατῶνται οἱ εἰπόντες, ὅτι ἡ φύσις τῆς Ἑλληνίδος οὐδόλως εἶναι μεγάλης τινὸς δραστηριότητος καὶ ἀνδρίας ἐπιδεκτική, τίς ἐξ ὑμῶν ἤθελε σήμερον εὐχηθῆ τὴν ἀγωγὴν ἐκείνην εἰς τὴν θυγατέρα αὐτοῦ;

Τέλος ἐπειδὴ γυνὴ νοσώδης, καχεκτική, ἢ συντεταραγμένα ἔχουσα τὰ νεῦρα, οὔτε τὰς δυνάμεις προσηκόντως ν' ἀσκήσῃ δύναται, οὔτε τὸ καθῆκον αὐτῆς ἐντελῶς νὰ ἐκπληρώσῃ, πρόδηλος εἶναι ἡ ἀνάγκη τῆς περὶ τῆς σωματικῆς ἢ φυσικῆς ἀγωγῆς καὶ διαίτης ἐπιμελείας· διότι ἡ ἀμέλεια αὐτῆς καὶ χαύνωσιν ἐπιφέρει καὶ παθήσεις, τὴν ψυχικὴν ἐπηρεαζούσας εὐεξίαν, ἐπειδὴ ὑγιοῦς ψυχῆς ὄργανον ὑγιαῖνον σῶμα. Σύγγνωτε δὲ, ἂν ἐμακρηγόρησα ἑρμηνεύων τὸν ὁρισμὸν τῆς ἀγωγῆς· ἀλλ' ἐνόμισα τοῦτο εὔλογον, διότι κατ' αὐτὴν τὴν μετατροπὴν ἡμῶν ἁρμόζει μάλιστα νὰ λάβωμεν ἀκριβεῖς τῶν πραγμάτων ἐννοίας, ἐν ᾧ μάλιστα παρ' ἡμῖν ὑπερεξετιμήθη ἡ διανοητικὴ ἀγωγὴ, ἐπὶ ἐπαισθητῇ βλάβῃ τῆς τε ἠθικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς.

Α

ΠΕΡΙ ΓΥΝΑΙΚΟΣ.

1. *Περὶ τῆς τύχης τῆς γυναικός.*

Προκειμένου δὲ λόγου περὶ γυναικείας ἀγωγῆς, ἄκαιρον δὲν εἶναι βραχέα τινὰ νὰ διαλάβωμεν περὶ τῆς τύχης αὐτῆς τῆς γυναικὸς ἐν γένει. Ἡ γυνὴ, σωματικῶς ἀσθενεστέρα τοῦ ἀνδρὸς οὖσα, ὅταν ἐπεκράτει ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἡ βία, ἐδουλώθη ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐξηυτελίσθη· διὰ τοῦ χρόνου δὲ τὸ κακὸν μετέβη ἀπὸ τῶν ἠθῶν εἰς τὸν νόμον καὶ τὴν θρησκείαν, ἥτις, μάλιστα ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐθεώρησε πρὸς τούτοις τὴν γυναῖκα ὡς οὐχὶ καθαρὰν, οὐδ' ἱκανὴν νὰ μετάσχῃ τῶν ἱερῶν· ὅθεν οἱ διάφοροι βαθμοὶ τῆς δουλείας τῆς γυναικὸς καταδεικνύουσι τοὺς διαφόρους τῆς βαρβαρότητος βαθμούς. Ἡ γυνὴ ὅμως δεινῶς ἐξεδικήθη κατὰ τοῦ ἀνδρός· διότι τὰ τέκνα τῆς δούλης ἔφερον καὶ μετέδωκαν εἰς τοὺς ἀπογόνους τὰ εἰδεχθῆ τῆς δουλοσύνης στίγματα. Ἀλλὰ σκοπός μου δὲν εἶναι νὰ διεξέλθω ἐν ἐκτάσει τὰς περιπετείας τῆς γυναικείας τύχης, οὐδὲ νὰ εἰκονίσω τὰ νεναρκωμένα ἐκεῖνα κοινωνικὰ ἐν Ἀνατολῇ σώματα, ἔνθα ὁ πλημμελὴς τῆς οἰκογενείας ὀργανισμὸς, ἐκ τῆς πολυγαμίας μάλιστα καὶ τῆς γυναικείας δουλείας προκύπτων, εἶναι κυριώτατον αἴτιον τῆς ζωώδους χαυνώσεως, ἐν ᾗ οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι διατελοῦσι, βαρεῖαν ἄλυσιν οἰκογενειακῆς, θεοκρατικῆς καὶ πολιτικῆς σύροντες τυραννίας. Ἱκανὸν δὲ εἶναι νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ, ἔκπαλαι ὁ ἀνὴρ δὲν ἦτο δεσπότης τῆς γυναικὸς, ἀλλὰ μᾶλλον προστάτης, καὶ μάλιστα μετριώτερος, ἢ οἷον καθίστα αὐτὸν ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος. Ἀλλ' ἡ ἑλληνὶς οἰκοδέσποινα, καί τοι ἔντιμον θέσιν ἐν τῷ οἴκῳ κατέχουσα, εἶναι ὅμως ἔτι κατάκλειστος ἐν τῷ γυναικωνίτῃ· ἡ δὲ ἀγωγὴ σπεύδει μόνον εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ αὐτὴν *οἰκονόμον*. Τὸν χαρακτῆρα τῆς γυναικείας ἐντολῆς, ἣν ἀκριβῶς, κατὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, διαγράφει ἐν τῷ οἰκονομικῷ ὁ Ξενοφῶν, ὁ-

(α) Dora d' Istria, des femmes I, 192.

(β) Cortambert, les illustres voyageuses, 24.

ρίζει αὐτὸς ὁ Ὀλύμπιος Περικλῆς, ὁ παντὸς ἄλλου λαμπρότερον τὸν ἑλληνικὸν ἐμφαίνων πολιτισμόν, λέγων ἐν τῷ ἐπιταφίῳ, ὅτι ἀρίστη γυνὴ εἶναι ἐκείνη περὶ ἧς οὔτε ἐπαινοῦντες, οὔτε κατηγοροῦντες ὁμιλοῦσιν οἱ ἄνδρες (α). Ἔτι δὲ σαφέστερον ἀποφαίνεται ὁ Δημοσθένης, ἢ μᾶλλον ὁ γράψας τὸν κατὰ Νεαίρας λόγον, διακρίνων, τῆς ἑταίρας τῆς παρεχούσης τῷ Ἕλληνι τὴν ἀπὸ τῆς συναναστροφῆς τέρψιν, τὴν σύζυγον, ἣν ἐλάμβανε πρὸς ἀπόκτησιν τέκνων καὶ « ἕνεκα, λέγει, τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν » (β). Τοῦ δὲ θείου Πλάτωνος ἡ φωνὴ λέγοντος, ὅτι ἐν τῇ πόλει δὲν πρέπει νὰ διακρίνωνται τὰ ἀνδρικὰ ἔργα τῶν γυναικείων, διότι αἱ ἱκανότητες εἶναι *ὁμοίως* ἐσπαρμέναι εἰς ἀμφότερα τὰ γένη, καὶ φύσει καὶ ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ δύνανται νὰ μετέχωσι τῶν αὐτῶν ἐπιτηδευμάτων, ἐν γένει δὲ ἡ γυνὴ εἶναι ἀσθενεστέρα τοῦ ἀνδρός (γ)· αὕτη, λέγω, ἡ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς γυναικὸς γενναία φωνὴ τοῦ Πλάτωνος, καί περ ἄλλως ὑπερακοντίζοντος τὸν σκοπὸν, ὡς πᾶς ὁ ἀντιδρῶν, ἔμεινεν ἀνωφελὴς, διότι ὁ Πλάτων, ὡς πολλάκις συμβαίνει εἰς τοὺς μεγάλους ἄνδρας, προκατέλαβε τοὺς καιρούς· ὅθεν ἡ ἀστυκὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις τῆς γυναικὸς οὐδόλως ἐβελτιώθη. Ὡς λίαν μακρυνὴν μάλιστα ἀνάμνησιν τοῦ κατὰ τῆς γυναικὸς πνεύματος δυνάμεθα νὰ ὑποδείξωμεν καὶ αὐτὴν τὴν ὑπὸ τοῦ Χρυσωλορᾶ, πολλὰ μεταγενεστέραν, συλλογὴν μονοστίχων γνωμῶν, ἀκρίτως ἐξ ἀρχαίων ποιητῶν καταρτισθεῖσαν, ἐν αἷς ἀναγινώσκομεν· « Θηρῶν ἁπάντων ἀγριωτέρα γυνή· » καὶ « θάλασσα καὶ πῦρ καὶ γυνὴ, » κακὰ τρία· » καὶ « γυναῖκα θάπτειν κρεῖσσόν ἐ» στιν, ἢ ἄγειν ». Εἰ καὶ ὁ Χρυσωλορᾶς ἠλαύνετο κυρίως ὑπὸ τοῦ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἐπιδραμόντος μοναχικοῦ πνεύματος, οὐχ ἧττον τοῦτο μαρτυρεῖ τὴν περὶ τῆς γυναικὸς διάθεσιν. Ἀλλὰ δικαίως ἀγανακτῶν ὁ ἡμέτερος Κορᾶης· « ποία, λέγει, μήτηρ ἢ » ἀδελφὴ ἤθελε μὲ εὐχαρίστησιν βλέπει τὸν υἱὸν ἢ » ἀδελφόν της νὰ συχνάζῃ τὰ σχολεῖα, ἂν ἤξευρεν » ὅτι εἰς αὐτὰ διδάσκεται τὸ κατὰ τῶν γυναικῶν » ἠλίθιον μῖσος » (δ);

Ἀλλ' ἡ ὑποταγὴ τῆς γυναικὸς εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς ἀξιόλογόν τινα βαθμὸν πολιτισμοῦ, διότι ἡ χαρίεσσα σύντροφος τοῦ ἀνδρὸς ἐλλείπει οὕτως ἀπὸ τοῦ οἴκου, ἐλλείπει δὲ καὶ ἡ σεμνὴ ἐκείνη χάρις ἀπὸ τοῦ βίου. Ὁ δὲ ἀρχαῖος Ἕλλην, ἔχων ἤδη ἀνάγκην εὐγενεστέρων καὶ πνευματικωτέρων ἡδονῶν καὶ μὴ εὑρίσκων ἐν τῷ οἴκῳ, ἐζήτει αὐτὰς ἐκτὸς τοῦ οἴκου, ἐπὶ βλάβῃ τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς κοινωνίας. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐν αἰθούσῃ συγκοινωνίας τῶν δύω φύλων εἶναι συμφυὴς τῷ ἐξευγενισμῷ· τῆς οἰκοδεσποίνης λοιπὸν οὔσης τότε κατακλείστου, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ οἰκονόμου, ἡ *ἑταίρα* ἐπεκράτησε διὰ τοῦ πνεύματος, τοῦ λόγου καὶ τῶν κοινωνικῶν χαρίτων *ὡς δέσποινα αἰθούσης* (α). Ἀλλ' ὅ,τι ἔπαθον τὰ ἤθη, ἀρκεῖ νὰ μαρτυρήσῃ ἡ Λυσιστράτη, ὅλαι σχεδὸν τοῦ Ἀριστοφάνους αἱ κωμῳδίαι, ὁ κατὰ τοῦ Ἐρατοσθένους φόνου λόγος τοῦ Λυσίου, ὁ κατὰ Νεαίρας οὗτινος ἐμνήσθημεν ἤδη κ.τ.λ. Ἀλλ' ἡ διαφθορὰ τῆς γυναικὸς τότε μᾶλλον ἐκορυφώθη, ὅτε αἱ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἐπιῤῥοαὶ, διὰ τῶν θρησκευμάτων καὶ τῶν ἠθῶν, περιελίμνασαν τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τῶν διαδόχων καὶ μετὰ ταῦτα τὴν Ῥώμην, ἔνθα ἀδυνατοῦμεν, ἐνώπιον ἡμῶν, νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν οἰκτρὰν τῆς γυναικὸς τύχην. Διὰ πάσης λοιπὸν τῆς ἀρχαιότητος ἡ παίδευσις τῆς γυναικὸς ἦτο ἐλλιπεστάτη· διότι ἡ ἑταίρα ἐστερεῖτο τῆς κυρίως ἠθικῆς ἀγωγῆς, ἡ οἰκοδέσποινα τῆς πνευματικῆς, μὴ δυναμένη οὔτε τῆς κυβερνήσεως τῶν τοῦ οἴκου ἐν γένει νὰ μετάσχῃ, οὔτε εἰς τὴν τῶν τέκνων αὐτῆς ἀγωγὴν νὰ συμπράξῃ· ἡ δὲ δούλη, ἀποτελοῦσα τότε πολυαριθμοτάτην τάξιν, ἀνάλογον τῆς καθ' ἡμᾶς ἐργατικῆς καὶ βιομηχανικῆς, ἐστερεῖτο ἀμφοτέρων.

Ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς θρησκευτικῆς, πολιτικῆς καὶ οἰκογενειακῆς ἠθικῆς ἐξῆλθεν ἡ θεία φωνή· «Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος, οὐδὲ Ἕλλην· οὐκ ἔνι δοῦλος, οὐδ' »ἐλεύθερος· *οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ*· πάντες γὰρ ὑ»μεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (β).» Τὸ θεῖον ὅμως πνεῦμα τοῦ ἀληθοῦς χριστιανισμοῦ, δι' οὗ ἔμελλε ν' ἀνακαινισθῇ ὁ ἀρχαῖος κόσμος, ἐπὶ πολλοὺς ἐπάλαιεν αἰῶνας κατὰ τοῦ παρελθόντος· καὶ σήμερον δὲ ἔτι τίς δύναται νὰ βεβαιώσῃ ὅτι ἐπικρατεῖ ἐν πολλοῖς ἄλλοις καὶ δὴ ἐν τοῖς περὶ γυναικός; Ἐξ ἐναντίας αἱ ἐξ Ἀνατολῆς ἰδέαι δεινῶς πολλάκις αὐτὸ διέστρεψαν καὶ τὴν λάμψιν αὐτοῦ ἐσκότισαν· μάλιστα δὲ πάντων τὸ μοναχικὸν πνεῦμα, οὗτινος τὰς καταχρήσεις καὶ σύνοδοι πολλάκις καὶ πατέρες ἐζήτησαν νὰ περιστείλωσιν, ἐγένετο τῇ γυναικὶ πολέμιον καὶ πρὸ πάντων ἐν τῇ φύσει. « Γύναι, λέγει ὁ »Τερτυλλιανὸς, πάντοτε πρέπει νὰ φορῇς πένθιμα

(α) Μεγάλη ἡ δόξα (γυναικὸς), ἧς ἂν ἐπ' ἐλάχιστον ἀρετῆς περὶ ἢ ψέγου ἐν τοῖς ἄρσεσι λόγος ᾖ (Θουκυδ. Β'. ς. 2).

(β) Τὰς μὲν γὰρ ἑταίρας ἡδονῆς ἕνεκ' ἔχομεν, τὰς δὲ παλλακὰς τῆς καθ' ἡμέραν θεραπείας τοῦ σώματος, τὰς δὲ γυναῖκας τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν. (Κατὰ Νεαίρ. ἐν τέλει. Ταῦτα δὴν ἀπηγγέλθησαν).

(γ) Οὐδὲν ἄρα ἐστὶν, ὦ φίλε, ἐπιτήδευμα τῶν πόλιν διοικούντων γυναικὸς, διότι γυνὴ, οὐδὲ ἀνδρὸς, διότι ἀνήρ· ἀλλ' ὁμοίως διεσπαρμέναι αἱ φύσεις ἐν ἀμφοῖν τοῖν ζῴοιν, καὶ πάντων μὲν μετέχει ἐπιτηδευμάτων κατὰ φύσιν γυνὴ, πάντων δὲ ἀνὴρ, ἐπὶ πᾶσι δὲ ἀσθενέστερον γυνὴ ἀνδρός. (Πλάτ. Πολιτ. Ε'. δ.)

(δ) Πρίδρομ. ἐλλ. βιβλιοθ. στοιχ. αὐτοσχεδ. ρξ'.

(α) Dame de salon, καὶ αὐτὴ ἡ ἔκφρασις ἐλλείπει, διότι ἐλλείπει τὸ πρᾶγμα. Τὰ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης σεφῶς ἅμα καὶ χαριέντως ἐπραγματεύθη ὁ K. Deschanel ἐν τῷ περὶ ἑλλην. ἑταιρῶν (Courtisanes grecques, Bruxelles, 1855).

(β) Παῦλ. Γαλατ. Γ'. 28.

»φάκη, παριστῶσα μετάνοιαν εἰς δάκρυα λουομέ»νην.... Εἶσαι ἡ θύρα τοῦ Σατανᾶ.... Σὺ πρώτη »παρέβης τὸν θεῖον νόμον, σὺ ἔφθειρας τὸν ἄνδρα, »εἰς ὃν ὁ Διάβολος ν' ἀτενίσῃ δὲν ἐτόλμα... Διὰ »σὲ ἔπαθεν ὁ Χριστός.» — « Ἂς κόψωμεν, λέγει ὁ »Ἱερώνυμος, ἀπὸ ῥίζης τὸ ἄγονον τοῦ γάμου δέν»δρον» — « Ἂν γυνή τις, λέγει ὁ αὐτὸς, δὶς νυμ»φευθεῖσα, ἔμεινε χήρα, ὅσον καὶ ἂν ἦναι γραῦς καὶ »ἐνδεὴς, δὲν εἶναι ἀξία τῆς παρὰ τῆς ἐκκλησίας βοη»θείας· ἂν δὲ ἀφαιρεῖται ἀπ' αὐτῆς ὁ ἄρτος τῆς ἐλεη»μοσύνης, πόσῳ μᾶλλον πρέπει νὰ στερῆται τοῦ »οὐρανίου; (α) ». Οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, λέγει ἡ εὐφυὴς συγγραφὶς τῶν *γυναικῶν*, ἔσπευδον νὰ μεταποιήσωσι τὴν οἰκουμένην ὅλην εἰς μοναστήριον. Ἕνεκα δὲ τῆς εἰς τὴν θεομήτορα ἀπονεμομένης τιμῆς, ἠναγκάσθησαν νὰ τιμήσωσι μόνον τὴν παρθένον, ὑψώσαντες αὐτὴν καὶ μέχρι τῆς ἡγουμενίας. Αὕτη ὅμως ἡ ὑπὲρ τῆς γυναικὸς ἐπιῤῥοὴ, ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ὑπὲρ τῆς μητρὸς, ἐνήργει ὅμως ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἀλλ' οἱ ἀρχιερεῖς καὶ κληρικοὶ τῆς ἐν Μαστικῶνι (Mâcon) τῆς Γαλλίας συνόδου ἐπὶ τοσοῦτον προέβησαν, ὥστε σπουδαίως συνεζήτησαν, *ἂν ἡ γυνὴ ἔχῃ ψυχήν!* βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἐκεῖνοι δὲν εἶχον καρδίαν. Ἴσως ἡ γυνὴ φαίνεται σήμερον ἐλευθερωτέρα ἐν τῇ Δύσει, ἢ ἐν τῇ χριστιανικῇ Ἀνατολῇ, οὐχὶ ἕνεκα τοῦ κακῶς ἐννοηθέντος χριστιανισμοῦ, οὐχὶ ἕνεκα τῆς νομοθεσίας· διότι καὶ ἡ ἀγαμία τῶν ἱερέων καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ διαζυγίου καὶ ἡ ἐπιτροπεία τῆς γυναικὸς, βαρυτέρα οὖσα, περὶ τοῦ ἐναντίου μαρτυροῦσιν· ἀλλ' ἕνεκα τοῦ μείζονος ἐν γένει πολιτισμοῦ καὶ πρὸ πάντων ἕνεκα τῶν νέων περὶ γυναικὸς ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων, ἅτινα οἱ ἐπιδραμόντες εἰσήγαγον Γερμανοὶ, καὶ βαθέως εἰς τὰ μεσαιωνικὰ ἤθη εἰσεχώρησαν. Διότι ὁ τιμαριώτης, ἐκτὸς τοῦ πύργου αὐτοῦ ἁπαντῶν τὸ ἕτερον τῆς ἀνθρωπίνης ἀδικίας θῦμα, τὸν δουλοπάροικον, ἐν τῷ οἴκῳ μόνῳ ἠδύνατο νὰ καλλιεργήσῃ τὰ τρυφερὰ αὐτοῦ αἰσθήματα· ὅθεν κατέστησε τὴν γυναῖκα τιμίαν σύντροφον αὐτοῦ καὶ μετέδωκεν αὐτῇ καὶ αὐτοῦ τοῦ πολιτικοῦ βίου. Ἡ γυνὴ λοιπὸν ἐν τῇ Δύσει δὲν ἐπήδησεν ἐκ τοῦ γυναικωνίτου εἰς τὴν ἀγοράν, ὅπερ κινδυνεύει ἐνιαχοῦ νὰ πάθῃ ἡ ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανὴ, ἀλλὰ βαθμηδὸν, πειραθεῖσα τοῦ πρακτικοῦ βίου, ἐξέτεινε τὴν σφαῖραν τῆς ἐνεργείας αὐτῆς καὶ ἐκτὸς τοῦ οἴκου.

2. *Περὶ τῆς φύσεως τῆς γυναικός.*

α. Περὶ τῶν φυσικῶν χαρακτήρων τῆς γυναικός.

Ἐξετάζοντες νῦν τινας τῶν φυσικῶν τῆς γυναικὸς χαρακτήρων λέγομεν, ὅτι παρετηρήθη ὑπὸ τῶν φυσιοδιφῶν, ὅτι τὸ ἀνάστημα αὐτῆς εἶναι βραχύτερον τοῦ ἀνδρικοῦ· ὅθεν ἐν ᾧ ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ Ἀφροδίτη τοῦ Κλεομένους, ἡ λεγομένη τῶν Μεδίκων, εἶναι 7 1/2 κεφαλῶν, ὁ ἐν Ῥώμῃ καλλίνικος Ἀπόλλων, ὁ λεγόμενος τοῦ Βελβεδέρε, εἶναι 8, ἤτοι ἡ Ἀφροδίτη εἶναι περὶ τὸ 1/6 βραχυτέρα. Ἡ γυνὴ ἔχει κορμὸν μακρότερον, κεφαλὴν ἐλάσσονα, μέτωπον στενότερον καὶ λειότερον· ἡ δὲ καλὴ καὶ μακρὰ αὐτῆς κόμη εἶναι μὲν αὐτῇ κόσμος, ἀλλ' ἐπιζήμιος, ἂν ἀναλογισθῶμεν, πόσος ὑπὲρ αὐτῆς χρόνος κατατρίβεται. Οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι μᾶλλον διεστῶτες, τὸ στόμα λεπτότερον καὶ ὁ πώγων λεῖος· ὁ δὲ λάρυγξ, τῆς ἐν αὐτῷ ἐξοχῆς οὔσης ἀνεπαισθήτου, ἀποβαίνει ὁμαλὸς, ὅθεν καὶ ἡ φωνὴ ἐξέρχεται μελιχρά. Ἐν ᾧ ὁ ἀνδρικὸς κορμὸς ἀποτελεῖ ἀνεστραμμένην πυραμίδα, ἧς ἡ βάσις εἶναι κατὰ τοὺς ὤμους, ἐν τῇ γυναικὶ ἡ πυραμὶς αὕτη εἶναι ὀρθία. Τὰ γυναικεῖα ὀστᾶ εἶναι ἧττον γωνιώδη καὶ περιβάλλονται ὑπ' εὐαριθμοτέρων μυῶν, ἧττον μὲν ἰσχυρῶν, ἀλλὰ μᾶλλον εὐκινήτων· ὁ βραχίων καθήκει κατώτερον καὶ ἀρθροῦται προπετέστερον, ὅθεν ὁ ὦμος ἀποβαίνει στρογγυλώτερος. Διὰ δὲ τὴν μείζονα ἔκτασιν τῆς πυέλου, τὰ ἐνταῦθα προσαρμοζόμενα γοῦα εἶναι μᾶλλον διεστῶτα· ὅθεν ἡ γυνὴ ἵσταται καὶ τρέχει δυσκολώτερον, ἀλλὰ πηδᾷ καὶ χορεύει εὐκολώτερον. Ἡ γυνὴ ἐνίοτε ἔχει δύω ἢ τέσσαρας τραπεζίτας ὀλιγώτερον, καὶ στερεῖται τῶν σωφρονιστήρων· ὁ στόμαχος αὐτῆς εἶναι ἧττον ὀγκώδης καὶ μᾶλλον εὐαίσθητος, ὅθεν πηγάζουσιν ἄστατοι ὀρέξεις. Ἡ γυναικεία καρδία πάλλει ταχύτερον καὶ ἡ ζωϊκὴ θερμότης εἶναι κατωτέρα, ὅθεν αἱ γυναῖκες εἶναι ψυχροφόβοι. Τὰ λυμφατικὰ αὐτῶν γάγγλια εἶναι ὀγκωδέστερα, πλὴν δὲ τῶν λοιπῶν, ἰδιάζουσα αὐταῖς κρᾶσις εἶναι ἡ ὑστερική. Αἱ γυναικεῖαι φλέβες εἶναι λεπτότεραι καὶ οἱ σφυγμοὶ ταχύτεροι, ἀλλ' ἀσθενέστεροι, οἷοι οἱ τοῦ παιδός.

Ἐκ τῆς βραχυτάτης ταύτης ἐπιθεωρήσεως τῶν φυσικῶν διαφορῶν τῆς γυναικὸς ὡς πρὸς τὸν ἄνδρα, σαφῶς καταφαίνεται, ὅτι αὕτη εἶναι οὐσιωδῶς διάφορος, ὡς ἀλλοίαν ἔχουσα νὰ ἐκπληρώσῃ ἐν τῷ κόσμῳ ἐντολὴν, ἔτι δὲ ὅτι εἶναι ὁμολογουμένως ἀσθενεστέρα σωματικῶς. Ἀλλ' ἕπεται ἄρα ἐκ τούτου, ὡς ἂν ἡ φυσικὴ δύναμις ἦτο τὸ κύριον τοῦ ἠθικοῦ ὄντος γνώρισμα, ὅτι ἡ γυνὴ εἶναι κατώτερόν τι ὄν, προωρισμένον νὰ ζῇ ὑπὸ ἐπιτροπείαν; Εἶναι, ὡς ἔχει σήμερον ἡ γυνὴ, παρεσκευασμένη πρὸς τὴν ἐντολὴν, ἥτις ἀπόκειται αὐτῇ κατὰ τὴν κοινωνικὴν πρόοδον, ὥστε οὔτε ἡ ἀγωγὴ αὐτῆς, οὔτε ἡ περὶ αὐτῆς νομοθεσία νὰ ἔχωσιν οὐσιώδεις τινὰς μεταβολὰς νὰ ὑποστῶσιν; ἢ ἡ γυνὴ προώρισται νὰ ἐξομοιωθῇ κατὰ πάντα τῷ ἀνδρὶ καὶ κατὰ τὰ ἀστυκὰ καὶ πολιτικὰ δικαιώματα; Τὸ ζήτημα τοῦτο, σπουδαιότατον ὂν, ἐπασχολεῖ πρό τινος καιροῦ τὴν

(α) Dora. d' Istria, des femmes, I. κεφ. Θ'.

Δύσιν, ἀλλὰ δὲν ἐνδιαφέρει κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν καὶ τὴν Ἀνατολικὴν κοινωνίαν, ἥτις ἔχει ἔτι νὰ διανύσῃ μακρὰν ὁδὸν, πρὶν ἢ προσκόψῃ εἰς αὐτό. Οὐχ ἧττον ὅμως ἡ περὶ τούτου λελογισμένη γνῶσις εἶναι ἀναγκαία ὡς διαφωτίζουσα τὰς ἀρχὰς, καθ' ἃς συμφέρει νὰ καταρτισθῇ τὸ σύστημα τῆς γυναικείας ἀγωγῆς. Ὅθεν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ θέλομεν, ὡς πρὸς τὸ προκείμενον, ὅσον ἔνεστι βραχέως καὶ σαφῶς, θεωρήσει ἐν τοῖς ἑξῆς τὴν γυναῖκα καὶ ὡς πρὸς τὰς ψυχικὰς αὐτῆς δυνάμεις, διότι αὗται μάλιστα χαρακτηρίζουσι τὸν ἄνθρωπον.

β'. Περὶ τῆς ἱκανότητος τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τῆς γυναικός.

Ὡς πρὸς τὴν διανοητικὴν ἱκανότητα ἐλέχθη, ὅτι ἡ γυνὴ εἶναι κατωτέρα, οὐδ' ἐπίσης δεξιὰ εἰς τὸ νὰ παραγάγῃ ἔργα ἀπαιτοῦντα *βαθύτητα καὶ ἐνότητα*· ὅθεν οὐδέποτε γυνὴ ἐθεμελίωσε θρησκείαν, ἐποίησεν ἔπος, ἢ ἀνέδειξεν ἀνακάλυψίν τινα. Ἀλλ' ὅτι μὲν ὁ νοῦς τῆς γυναικὸς ἐμφαίνει διαφοράς τινας πρὸς τὸν ἀνδρικὸν, ἀδύνατον εἶναι ν' ἀμφιβάλλωμεν, εἰ καὶ ἡ περὶ τούτου ψυχολογικὴ ἔρευνα ἤθελεν ἀποδῆ ἐνταῦθα ἄκαιρος· ὅτι ὅμως ἕνεκα τούτου εἶναι καὶ κατώτερος, περὶ τούτου εὔλογον εἶναι τοὐλάχιστον νὰ ἐπέχωμεν. Διότι ἐν ὅσῳ ἡ ἀγωγὴ τῆς γυναικὸς τρέπει αὐτὴν εἰς μικρολόγον τινὰ ματαιοσπουδίαν, ἐν ὅσῳ ἡ μέση καὶ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις οὐδαμῶς εἶναι αὐτῇ προσιταὶ, ἐπειδὴ γνωστὸν εἶναι, ὅτι οὐδαμοῦ τῆς Εὐρώπης ὑπάρχουσιν ἔτι τοιαῦτα γυναικεῖα σχολεῖα, καὶ μόλις ἐν τῇ βορείῳ Ἀμερικῇ ἀναφαίνονται, ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπόδειξις θέλει ἐλλείπει εἰς τὸν ἀπροκατάληπτον νοῦν.

Ἂν δὲ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀναζητήσωμεν γυναῖκας ἐπισήμους, ὡς πρὸς τὸ εἶδος μάλιστα τῶν σπουδῶν, ὅπερ σήμερον φαίνεται ἧττον οἰκεῖον εἰς αὐτὰς, παραλείποντες τὴν Θεανὼ, τὴν Ἱππαρχίαν, τὴν Ὑπατίαν, περὶ ὧν ὅμως δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι καὶ ἡ τότε γυνὴ, καί περ τοσοῦτον περιωρισμένη, ἠδυνήθη οὐχ ἧττον καὶ νὰ φιλοσοφῇ καὶ νὰ διδάσκῃ καὶ νὰ συγγράφῃ, τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν κ. τ. λ. εὑρίσκομεν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, ἔνθα, διὰ τῆς ἐμπνοίας τῆς δαντείου μούσης, ἡ γυνὴ ὑψώθη, καὶ ἡ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις ἐγένετο αὐτῇ βατὴ, ὅθεν καὶ δοκτορίδες οὐχὶ σπανίως ἀνηγορεύοντο, εὑρίσκομεν, λέγω, μεταξὺ πολλῶν· τὴν Μαρίαν Ἀγνέση, γεννηθεῖσαν ἐν Μεδιολάνοις, τὸ 1718, ἥτις ἐνεαετὴς ἐξέδιδε λατινιστὶ λόγον. Μετὰ δύω ἔτη ἐγίνωσκε τὴν ἑλληνικὴν, μετὰ ἓν ἔγραφεν ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστὶ καὶ γαλλιστί· εἰκοσαετὴς δὲ συνεζήτει ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν ἐνενήκοντα θέσεις φιλοσοφικὰς, ἃς ἐξέδωκε. Μετ' οὐ πολὺ δὲ τὰ μαθηματικὰ αὐτῆς συγγράμματα ἐπηνέθησαν ὑπὸ τῶν τότε σοφῶν· ὅθεν ὁ πάπας Βενέδικτος ὁ ιδ'. διώρισεν αὐτὴν καθηγήτριαν τῶν μαθηματικῶν ἐν τῷ ἐν Βονωνίᾳ πανεπιστημείῳ· ἦτο δὲ γυνὴ λίαν μετριόφρων καὶ φιλόπτωχος. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐν τῷ αὐτῷ πανεπιστημείῳ ἐδίδασκε λατινιστὶ τὴν φυσικὴν ἡ Λαῦρα Βάσση, ἣν ἐθαύμαζεν ὁ σοφὸς Δουκλὼ, διαβὰς τότε ἐκ Βονωνίας· ἦτο δὲ αὕτη ἀγαθὴ μήτηρ δώδεκα τέκνων. Ἡ Κλοθίλδη Ταμβρόνη (+ 1817) ἐδιδάχθη ἀκούουσα μόνον τὰ εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς διδασκόμενα· ἐστιχούργει ἑλληνιστὶ καὶ ἐδίδαξεν ἐν τῷ αὐτῷ πανεπιστημείῳ τὴν ἑλληνικήν· ὁ δὲ Ναπαλέων ἀνέθηκεν αὐτῇ καὶ τὸ μάθημα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας. Ἡ Ἑλένη Πισκοπία ἐδίδαξεν ἐν Παδούῃ τὴν φιλοσοφίαν καὶ συνέγραψεν ἀξιόλογα μαθηματικὰ, ἀστρονομικὰ καὶ θεολογικὰ συγγράμματα. Ἐπειδὴ δὲ ἦτον εὐειδεστάτη, ἐσύρετο παραπέτασμα πρὸ τῆς καθέδρας, ὅπως μὴ ἐπιταράττηται τῶν ἀκροατῶν αὐτῆς ἡ προσοχή. Ἡ Λαῦρα Σερίνα ἐδίδαξεν ἐν Βρεσκίᾳ φιλοσοφίαν, θεολογίαν καὶ μαθηματικὰ, εἰκοσαετὴς οὖσα. Ἡ Νεαπολῖτις Μαρία Ἀρδιγγέλη, ἑπτακαιδεκαέτις οὖσα, ἐδημοσίευσε τὴν στατιστικὴν τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν, ἣν ἀμέσως ὁ Ἄλλιος μετέφρασεν ἀγγλιστὶ (α). Ἂν δὲ ὁ καιρὸς ἐπέτρεπεν, ἤθελον ἀναφέρει ὑμῖν πλείστας ἄλλας, οἷον, ἐπισήμους ἀστρονόμους γυναῖκας, ὡς ἡ Ἀμερικανὶς Μαρία Μίτσελ, ἡ Ἀγγλὶς Μαρία Φαιρφάξ, περιφανεῖς γλωσσολόγους, ὡς ἡ Γερμανὶς Θηρεσία Ῥοβινσῶνος, νομολόγους, ὡς ἡ Γαλλὶς Λεζαρδιέρου, ἱστοριογράφους, ὡς ἡ Γαλλὶς Κ. Στέρν, ἡ Ἀγγλὶς Ἀγνὴ Στριγγλὰνδ, βιβλιογράφους, ὡς ἡ Σουηδὴ Ἀμαλία Ῥοζεμβέργ, πολλὰς διδασκάλους γυναῖκας, κατὰ τὴν μέσην διδασκαλίαν διαπρεπούσας ἐν Ἀμερικῇ, καὶ εὐλόγως πολλάκις προτιμωμένας τῶν ἀνδρῶν. Ἀλλ' οὐδὲ τὴν περίπυστον Στάελ θέλω ἀναφέρει, οὐδὲ τὴν περιάκουστον Γ. Σὰνδ, οὐδὲ τὰς κυριωτάτας τῶν ἐν τῇ ποιήσει, τῇ μυθιστοριογραφίᾳ, τῇ ἱστορίᾳ, τῇ παιδαγωγίᾳ, ἢ ἐν ταῖς καλλιτεχνίαις νῦν διαπρεπούσας· διότι αἱ μὲν εἶναι λίαν γνωσταὶ, αἱ δὲ εὐδοκιμοῦσιν εἰς κλάδους, καθ' οὓς ἡ γυναικεία ἱκανότης δὲν φιλονεικεῖται, ἀλλὰ μάλιστα πάντων διότι ἤθελε μ' ἐπιλίπει ὁ καιρός. Μίαν ὅμως δὲν δύναμαι νὰ παρέλθω ἐν σιγῇ, οὐ μόνον διὰ τὸ περιφανὲς τῆς γυναικὸς, ἀλλὰ μάλιστα διότι εἶναι οἰκεία καὶ προσφιλὴς εἰς ἡμᾶς· τοὺς δὲ ὑπὲρ Ἀνατολῆς καὶ Ἑλλάδος λόγους αὐτῆς μετὰ συμπαθοῦς σεβασμοῦ ἀκούουσιν οἱ σοφοὶ τῆς Δύσεως, καὶ τέλος διότι εἶναι ἡ περικλεεστάτη ὑπέρμαχος τῆς γυναικός. Διὰ τῆς Δώρας Ἰστριάδος, ἧς *ἐν μόνον*, λέγει ὁ σοφὸς Deschanel, *τῶν πολλῶν συγγραμμάτων ἤρκει εἰς τὴν δόξαν ἀνδρὸς*, ἡ χριστιανικὴ Ἀνατολὴ παρίσταται σήμερον ἐν τῷ πεπολιτισμένῳ κόσμῳ ἀξίως τοῦ παρελθόντος καὶ τῶν ἐλπίδων αὐτῆς. Τὰ δὲ πονήματα αὐτῆς, μεταφραζόμενα καὶ ἐπαινούμενα ἀπανταχοῦ, ἐνδιατρίβουσι περὶ τὰ ὑψηλότερα καὶ δυσκολώτερα ζητήματα τῆς καθ' ἡμᾶς ἐποχῆς καὶ παριστῶσιν αὐτὰ περιβεβλημένα χάριν πρωτοφανῆ.

(α) Dora d'Istria, des femmes I. κεφ. XIII.

Περὶ τῆς συναισθητικῆς ἱκανότητος τῆς γυναικὸς οὐδεὶς λόγος εἶναι ἀναγκαῖος· διότι τίς ἀγνοεῖ, ὅτι τὰ αἰσθήματα αὐτῆς εἶναι ζωηρότερα, πολλάκις σταθερώτερα καὶ βαθύτερα; εἶναι ἀνάγκη νὰ παραστήσωμεν τὴν αὐταπάρνησιν, τὸ εἰς θυσίας πρόθυμον, τὸν ἡρωϊσμὸν τῆς μητρὸς π. χ. ἀγρυπνούσης παρὰ τὸ νοσοῦν τέκνον, τῆς γυναικὸς ζητούσης νὰ σώσῃ φίλτατον ἐκ κινδύνου, ὡς ἡ Διβαρόνα, ἡ Ὀδυναίσῃ, ἡ Λακουτρόρῃ, αἵτινες χάριν τῶν φιλτάτων ὑπέστησαν ἑκουσίως μυρία δεινὰ, καταπληκτικοὺς κινδύνους, διελθοῦσαι ἀγρίας καὶ ἀπεράντους ἐκτάσεις ἐρήμου (α); Τοιοῦτος καὶ τοσοῦτος εἶναι ὁ γυναικεῖος οὗτος ἡρωϊσμὸς, ὥστε ὁ ἀνὴρ ἀσμένως ἀναγνωρίζει κατὰ τοῦτο καὶ ὑπερέχουσαν τὴν γυναῖκα.

Λείπεται λοιπὸν νὰ θεωρήσωμεν τὴν γυναῖκα καὶ ὡς πρὸς τὴν βουλητικὴν δύναμιν, ἤτοι τὴν πρακτικὴν ἱκανότητα. Δὲν εἶναι δὲ δύσκολον, συμβουλευόμενοι τὴν ἱστορίαν, νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι οὐ μόνον ἡ γυνὴ ἐφάνη δεξιωτάτη καὶ κατ' αὐτὴν τὴν κυβέρνησιν μεγάλων κρατῶν, ὡς μαρτυροῦσιν ἡ Αἰκατερίνη τῆς Ῥωσσίας, ἡ Ἐλισάβετ τῆς Ἀγγλίας, ἡ Θηρεσία τῆς Αὐστρίας καὶ τοσαῦται ἄλλαι, ἀλλὰ καὶ ὁσάκις παρέστησαν καιροὶ ἁρμόδιοι, πανταχοῦ ἡ γυνὴ ἐφάνη κάτοχος καὶ ἀνδρίας καὶ καρτερίας οὐ τῆς τυχούσης. Παραλείποντες τὰ τῶν Σπαρτιατίδων, τὰ τῶν ἁγίων μαρτύρων τοῦ χριστιανισμοῦ γυναικῶν, ὡς ἱκανῶς γνωστὰ παρ' ἡμῖν, ἂν ἀνακαλέσωμεν τὰς ἀνδρικὰς ἐκείνας μορφὰς τῶν κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν γυναικῶν, θέλομεν πεισθῇ, ὅτι ἐπαξίως ἠμιλλῶντο τοὐλάχιστον πρὸς τοὺς ἀνδρειοτέρους ἄνδρας, οὐ μόνον ἐπὶ δυνάμει καὶ σταθερότητι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ καρτερίᾳ ἐν τοῖς κινδύνοις καὶ τῷ θανάτῳ· καὶ ὅμως αἱ γυναῖκες ἐκεῖναι χθὲς καὶ πρῴην ἔζων βίον λίαν δοκοῦντα τρυφερόν. Μὴ δυνάμενοι νὰ διηγηθῶμεν, ἀναφέρομεν μόνον τὴν ἀνδρίαν τῶν Πισατίδων, κατὰ τὴν τὸ 1499 γενομένην πολιορκίαν τῆς Πίσης· τῶν Φλωρεντίνων, ἀγωνιζομένων κατὰ τοῦ Πάπα καὶ Καρόλου τοῦ Ε'· τῶν Σεναίων, μαχομένων ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτῶν κατὰ Κοσμᾶ τοῦ Α'. (1554) (β). Μεταξὺ δὲ τῶν πολλῶν συγχρόνων γυναικῶν ἀρκοῦμαι νὰ ὑποδείξω τὴν Ἀννίταν, σύζυγον τοῦ περικλεοῦς Γαριβάλδη, ἥτις ἠρίστευσε ναυμαχοῦσα ἐν Βρασιλίᾳ ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας, κατὰ πεντάωρον φονικωτάτην μάχην, ἐν κινδυνωδεστάτῃ θέσει· μετὰ δὲ ταῦτα, ἐν τῷ μέσῳ πυκνοῦ πυρὸς διαπλέουσα, αὐτὴ διεύθυνε τὰ τῆς εἰς τὸν λιμένα μετακομίσεως τῶν τοῦ πολέμου ἐφοδίων . . . Ἀλλὰ τί λέγω; μήπως δὲν ἔχωμεν λαμπρὰ τοῦ λόγου παραδείγματα ἐν αὐτῇ τῇ ἐθνικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ; ἢ Βουβουλίνα, ἡ Μαντὼ Μαυρογένη, αἱ ἐν τοῖς δημοτικοῖς ᾄσμασι κλειζόμεναι Σουλιώτιδες, ἃς ὁ ἀριστοτέχνης Arry Scheffer ἀπεθανάτισεν ἐν τῇ καλλίστῃ αὐτοῦ εἰκόνι, καὶ αἱ Μανιάτιδες δὲν εἶναι ἄξιαι νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς ἀνδρειοτέρους τῶν ἀνδρῶν;

Πρὸς τούτοις ἡ ἱστορία τῆς χειρουργικῆς ἀποδεικνύει ὅτι, κατὰ τὰς ἐπικινδύνους καὶ ἀλγεινὰς ἐγχειρίσεις, παρίστανται ἐκπληκτικὰ παραδείγματα ψυχικῆς ἀνδρίας καὶ καρτερίας γυναικείας.

Καὶ ὡς πρὸς τὰς κοπιώδεις τέλος ἐργασίας, πλὴν τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς, ἔνθα γνωστὸν εἶναι πόσον ἐργάζεται ἡ γεωργικὴ Σερβὶς, Βουλγαρὶς καὶ Ἑλληνὶς, παρετηρήθη, ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πεπολιτισμένῃ Γαλλίᾳ, ἡ γεωργικὴ καὶ βιομηχανικὴ γυνὴ, καίτοι ἐλαττουμένη τοῦ ἀνδρὸς κατὰ τὴν σωματικὴν δύναμιν, δὲν ὑποχωρεῖ ὅμως κατὰ πολὺ ὡς πρὸς τὴν ἐργασίαν.

Ἂν δὲ, μετὰ τὰ λεχθέντα, ἀπῃτεῖτο ν' ἀποδειχθῇ μετὰ πόσης σταθερότητος ἡ γυνὴ δύναται νὰ ὑποστῇ κόπους καὶ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης, ἠθέλομεν ἀναφέρει τὴν Ὁλλανδὴν Ἀλεξίνην Τίννε, ἥτις νέα καὶ πλουσιωτάτη, πρὸ οὐ πολλοῦ ἐπεχείρησεν ἐκπληκτικὴν ὁδοιπορίαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀφρικῆς, ἢ μᾶλλον τὴν πρὸ ὀλίγου θανοῦσαν Γερμανίδα Ἴδαν Φεῖφερ, ἥτις γραῦς ἤδη καὶ ἀπὸ γλισχροτάτων πόρων, μόνη δὶς περιῆλθε καὶ περιέπλευσε τὴν γῆν ὅλην, εἰσδύσασα μεταξὺ τῶν ἀγριωτάτων φυλῶν τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ὠκεανίας.

Ὄχι λοιπὸν, δὲν ἐλαττοῦται κατὰ τὴν ψυχικὴν ἀνδρίαν καὶ ἱκανότητα τὸ φῦλον, εἰς ὃ ἀνήκουσιν αἱ μνημονευθεῖσαι καὶ τοσαῦται ἄλλαι γυναῖκες. Ὄχι· δὲν εἶναι ἐν γένει ἀδύνατον τὸ φῦλον, ὅπερ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ καταστήσῃ ἀνδρείαν ἢ χαύνην τὴν κοινωνίαν, ὅπερ φέρει εἰς χεῖρας τῶν ἀνδρῶν τὴν τύχην. Δὲν δύναται δέ τις νὰ θεωρήσῃ τὰ προταχθέντα παραδείγματα ὡς ἐξαιρέσεις, ἀναφέρων καὶ ἄνδρας γυναικωδεστέρους τῶν γυναικῶν· διότι αἱ ἡρώϊσσαι τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι ἀνώμαλά τινα καὶ μεμονωμένα γεγονότα, ἐκ διαλειμμάτων ἀναφαινόμενα, ἀλλὰ συνήθη προϊόντα τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν καιρῶν, καθ' οὓς ἀνεφάνησαν, μαρτυροῦντα ὅτι εἶναι ἐν τῇ γυναικὶ δύναμις ἐπιδεκτικὴ ἀσκήσεως ὡς καὶ παρὰ τῷ ἀνδρί. Ὅθεν αἱ δοκτορίδες καὶ καθηγητίδες ἐξέλιπον ἐν Ἰ-

(α) Cortamb. des illus. voyag. 31, 42, 260.
(β) Sismondi, hist. des republ. Ital.

ταλίᾳ, διότι ἐκ τῆς δουλείας ἐπῆλθε μαρασμὸς, ἡ παίδευσις τῶν γυναικῶν εἶναι σήμερον διάφορος καὶ κατωτέρα, καὶ ἡ Ἰταλία ὑπέκυψεν εἰς τὰς ῥοπὰς τῶν περὶ αὐτὴν κοινωνιῶν. Οὐχ ἧττον ὅμως οὐδαμόθεν τῆς Εὐρώπης ἐξέλιπον γυναῖκες ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἀνδρίᾳ θαυμασταὶ, καὶ ταῦτα ἐνῷ ἡ μέση καὶ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις εἶναι σήμερον ἀπρόσιτοι εἰς τὰς γυναῖκας, καὶ ἡ μὲν ἀγωγὴ αὐτῶν σπεύδει μάλιστα εἰς τὸ νὰ καταπνίξῃ τὰς γενναίας ταύτας ὁρμὰς, καὶ νὰ ἐκνευρίσῃ δυστυχῶς τὴν ἐν αὐταῖς δύναμιν, ἡ δὲ σωματικὴ ἀγωγὴ εἶναι λίαν ἠμελημένη· τὸ δὲ πάντων μέγιστον, ἐν ᾧ αἱ ἐπιῤῥοαὶ αὗται, ἀπ' αἰώνων ἐνεργοῦσαι, καὶ ἐπ' αὐτὸν οὕτως εἰπεῖν τὸν γυναικεῖον ὀργανισμὸν διὰ τῆς διαδοχῆς ἐπέδρασαν.

Ἀλλὰ ταῦτα λέγοντες τί σκοποῦμεν; νὰ εὐχηθῶμεν τὴν πραγματίωσιν τῆς προταχθείσης πλατωνικῆς γνώμης; νὰ μετενέγκωμεν ἐνταῦθα τὰς ἐν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἀκαίρους περὶ γυναικὸς συζητήσεις καὶ νὰ ἐπιταράξωμεν τὴν εἰρήνην τῆς Ἑλληνίδος, τὴν γυναικείαν αὐτῆς παρορμῶντες φιλοδοξίαν; Ὄχι· δὲν εὐχόμεθα νὰ ἴδωμεν τὴν γυναῖκα κατὰ πάντα τῷ ἀνδρὶ ἀφωμοιωμένην, οὐδὲ τὴν ἀγωγὴν αὐτῆς ὁμοίαν τῇ ἀνδρικῇ, διότι ἡ τῆς γυναικὸς πρέπει ν' ἁρμόζῃ καὶ εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς· οὐδὲ ν' ἀκούσωμεν αὐτὴν ναυαρχοῦσαν ὡς ἡ Ἰσαβέλλα Μενδάνα, οὐδὲ ἀξιωματικὴν τοῦ πυροβολικοῦ, τοῦτο ἴσως ἤθελε γείνει ἐπὶ βλάβῃ καὶ αὐτῆς καὶ ἡμῶν· εὐχόμεθα μάλιστα τὴν κατάργησιν τοῦ πολέμου. Ἀλλ' ἐπιθυμοῦμεν ν' ἀποδείξωμεν, ὅτι ἡ γυνὴ δὲν εἶναι ὂν κατώτερον, ἀλλὰ διάφορον μόνον τοῦ ἀνδρός· ὅτι δὲν εἶναι ἀξία τῆς δουλείας, ἣν ὑπέστη καὶ ὑφίσταται ἔτι. Ἡ δὲ ἀγωγὴ αὐτῆς πρέπει νὰ κατασταθῇ ἀξιωτέρα τῆς ἐντολῆς, ἣν ἔχει νὰ ἐκπληρώσῃ ἐν τῇ κοινωνικῇ προόδῳ· ἀλλὰ τὴν θεωρίαν τῶν ἐν τῇ περὶ γυναικὸς νομοθεσίᾳ ἐπενεκτέων μεταβολῶν παραλείπομεν εἰς ἄλλους ἡμῶν ἱκανωτέρους. Ἐπὶ πᾶσι δὲ, οὐδόλως ἐπιχειροῦντες νὰ λύσωμεν τὸ ζήτημα τοῦ μέλλοντος, πεπείσμεθα, ὅτι ἡ παίδευσις τῆς γυναικὸς πρέπει τό γε νῦν ἔχον νὰ ἦναι πληρεστέρα καὶ σκοπιμωτέρα. Δὲν πτοούμεθα δὲ ἄν τις δυσανασχετῇ πρὸς τὴν καινοτομίαν, ὅταν τὰ ἱερὰ τῆς οἰκογενείας θεμέλια δὲν ἀνατρέπωνται· οὐδὲ φοβούμεθα μήπως ἡ γυναικεία παίδευσις παραβλάψῃ τὸν οἶκον. Διότι ἡ μεγαλοφυΐα δὲν εἶναι κοινὸν εἰς πολλοὺς καὶ πολλὰς δώρημα τοῦ Δημιουργοῦ, ἡ δὲ ὄντως ἔξοχος μήτηρ εἶναι ἱκανὴ νὰ οἰκονομήσῃ καὶ τὰ ἐντὸς καὶ τὰ ἐκτὸς τοῦ οἴκου βέλτιον, ἢ τοσαῦται ἔμποροι γυναῖκες, αἵτινες καί τοι νῦν εἰς τὸ ἐπιτήδευμα αὐτῶν ἀφωσιωμέναι, οὐδόλως ὅμως τῆς μητρικῆς μερίμνης ἀποστεροῦσι τοὺς περὶ αὐτάς. Πρὸς τούτοις πόσον δὲν ἤθελε πτοήσει, ἄν τις ἐπὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπεχείρει ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἡ τότε δουλεία δὲν ἦτο *κατὰ φύσιν*, ἢ ἐπὶ τοῦ τιμαριώτου, προλέγων, ὅτι ὁ τότε δουλοπάροικος ἔμελλέ ποτε ν' ἀποθῇ *ἐπικρατῶν* ἔν τε τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ! Τέλος δ' ἐπιθυμοῦμεν ἡ Ἑλληνὶς, ἀπαλλαττομένη τῆς ἐξ Ἀνατολῆς ἐπιῤῥοῆς, κατὰ τὴν κοινωνικὴν αὐτῆς μετατροπὴν, νὰ μὴ μεταβῇ ἀπὸ τῆς δουλείας τῶν προλήψεων εἰς τὴν τῶν ἀγόνων ἐν τῷ ψευδορραγκισμῷ παθῶν καὶ δελεασθῇ ὑπὸ τοῦ ψευδοῦς σκήπτρου, ὅπερ φέρει ἐν τῷ μυθιστορικῷ κόσμῳ· ἀλλὰ νὰ συναισθανθῇ τὴν κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος λαμπρὰν αὐτῆς ἀποστολὴν, ἣν ἄλλως δὲν δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ, εἰ μὴ διὰ φρονήματος, παιδεύσεως καὶ δραστηριότητος ὄντως ἑλληνοπρεπῶν.

(*Ἕπεται τὸ τέλος.*)

ΠΡΟΑΙΣΘΗΜΑΤΑ

τοῦ

ΙΑΚΩΒΟΥ ΛΑΜΠΕΡ.

(Συνέχεια. Ἴδε φυλλάδιον 385 καὶ 386.)

Γ'.

Ἐπανῆλθε δὲ ὁ Ἰάκωβος εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἔξω φρενῶν, διότι ἡ ὁμοιότης ἐκείνη οὔτε τυχαία οὔτε φαντασιώδης ἐφαίνετο· ὁ Γιρὰρ δὲν ἦτο ὄνειρον; ἀλλ' ἄνθρωπος τὸν ὁποῖον εἶδεν ὀλίγον πρὸ τοῦ φόνου τοῦ Γερβὼ, ἦτο αὐτὸς ὁ δολοφόνος. Ὁ Ἰάκωβος, ὅστις εἶχε σπουδάσει τὰς φυσιογνωμίας, τὸ ἐπίστευε. Καθόσον ἐνθυμεῖτο, εἶδε τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν καθήμενον παρὰ τὴν τράπεζαν τοῦ παιγνιδίου, μὴ μετέχοντα αὐτοῦ, ἀλλ' ἀναπολοῦντα ἔγκλημα. Τί λοιπὸν νὰ πράξῃ;

Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἠθέλησε νὰ καταγγείλῃ αὐτὸν εἰς τὰ δικαστήρια· ἀλλ' ἐπὶ τίνι ἀποδείξει; Ἐὰν τοὐλάχιστον τὸ ἔγκλημα ἐτελεῖτο ἐν Γαλλίᾳ, ἴσως ἐπὶ τέλους εὑρίσκετό τις τοιαύτη· ἀλλ' ἐπράχθη ἐν Καλλιφορνίᾳ, κατὰ τὰ ἄκρα τοῦ κόσμου, ἐν πόλει τυχοδιωκτῶν, ὅπου οἱ μὲν νόμοι ἠγνοοῦντο, ἕκαστος δὲ ἔπραττε κατὰ τὸ δοκοῦν. Πλὴν τούτου θὰ παρῆρχοντο μῆνες καὶ ἔτη, καὶ ἡ θὰ ἐδραπέτευεν ὁ ὑπόδικος, ἢ θὰ ἐθεώρει τὸν Ἰάκωβον ὡς παράφρονα. Παρῄτησε λοιπὸν τὴν ἰδέαν τῶν δικαστηρίων, καὶ ἀπεφάσισε νὰ προσκαλέσῃ αὐτὸν εἰς μονομαχίαν· καὶ ἐπειδὴ εἶχε τὸ δίκαιον ὑπὲρ αὐτοῦ, ἔλεγεν ὅτι ὁ Θεὸς ἤθελε τὸν βοηθήσει ὅπως φονεύσῃ τὸν φονέα . .

Ἐὰν ὅμως ὁ Θεὸς ἀπεφάσιζε νὰ φονευθῇ ὁ Ἰάκωβος! Ἡ ἰδέα αὐτὴ τὸν ἐτάραττε· ν' ἀποθάνῃ λοιπὸν τὴν παραμονὴν τῆς εὐτυχίας του! Καὶ ἂν πάλιν ἐθριάμβευε, νὰ φονεύσῃ τὸν εὐεργέτην τοῦ πα-

τρὸς τῆς μνηστῆς του, καὶ νὰ διαταράξῃ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς νέας του οἰκογενείας! Ἄτοπον ἄρα καὶ γελοίαν ἐθεώρησε καὶ τὴν μονομαχίαν.

Ἀλλὰ, ἐὰν δὲν μονομαχήσῃ μὲ τὸν Γιρὰρ, ἐὰν δὲν τὸν καταγγείλῃ εἰς τὴν δικαιοσύνην, τί μένει νὰ πράξῃ; Νὰ τὸν ἀφήσῃ ν' ἀναχωρήσῃ; τοῦτο εἶχεν ἀποφασίσει καὶ χθές· διὰ τί νὰ μὴ ἐμμένῃ καὶ σήμερον εἰς τὴν αὐτὴν ἀπόφασιν; Διὰ τί; διότι χθὲς εἶχεν ἁπλῆν ὑποψίαν, καὶ σήμερον βεβαιότητα. Καὶ ταῦτα ἀναπολῶν ἐνόμισεν ὅτι παρουσιάσθη ἐνώπιόν του ὁ Γερβὼ, κάτωχρος, καθημαγμένος, ἀπειλητικὸς, ζητῶν παρ' αὐτοῦ ἐκδίκησιν. Πλὴν τί ἦτο πρὸς αὐτὸν ὁ Γερβώ; οὔτε φίλος, οὔτε κἂν συνάδελφος. Καὶ πρέπει λοιπὸν νὰ ἐκθέτῃ τις εἰς κίνδυνον τὴν ζωήν του ὁσάκις ψυχορράγων τις παραγγέλλῃ ὅ,τι τῷ καταβαίνει τὴν ὥραν ἐκείνην εἰς τὴν κεφαλήν; Ἐὰν τοὐλάχιστον δὲν εἶχε νὰ φροντίσῃ περὶ σπουδαιοτέρων συμφερόντων· ἀλλ' αὐτὸς ἀνῆκε πλέον εἰς τὴν Ἑρμάνσην, εἰς αὐτῆς τὴν εὐτυχίαν εἶχε χρέος ν' ἀφιερωθῇ· ἄρα δὲν θὰ προσκαλέσῃ τὸν Γιρὰρ εἰς μονομαχίαν, οὔτε θὰ τὸν καταγγείλῃ εἰς τὰ δικαστήρια.

Καὶ διὰ τί νὰ μὴ τὸν προκαλέσῃ εἰς μονομαχίαν; . . . Φοβεῖται λοιπὸν μὴ φονευθῇ, αὐτὸς ναυτικὸς καὶ ξιφομάχος! ἀτοπώτατον. Θὰ μονομαχήσῃ λοιπὸν, καὶ πιθανώτατον νὰ νικήσῃ. Ἐὰν ὁ Γιρὰρ εἶναι ἔμπειρος μονομάχος, καὶ αὐτὸς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, προβλέπων τοιαύτην τινὰ περίστασιν, γυμνάζεται εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων, οὔτε εἶναι ἄμοιρος ἀταραξίας . . . μόνη ἡ τύχη δύναται νὰ φανῇ ἐναντία του. Τὸ αἰσθάνεται, τὸ πιστεύει, τὸ προμηνύει ἡ κυριεύσασα αὐτὸν λύπη, τὸ προαίσθημα ὅτι θὰ στερηθῇ τὴν εὐδαιμονίαν τὴν ὁποίαν ἔμελλε ν' ἀπολαύσῃ μετ' ὀλίγον. Καὶ ὅμως ἀπ' αὐτὸν ἐξαρτᾶται ἡ τύχη· ἂς σιωπήσῃ, καὶ ἐὰν ὁ Γιρὰρ νομίζῃ ὅτι προσεβλήθη, ἂς τὸν προκαλέσῃ. Ἐπειδὴ ὅμως ἐννοεῖ ὅτι δὲν θὰ τὸν προκαλέσῃ, ἄρα ζητεῖ πρόφασιν ν' ἀποφύγῃ τὴν πάλην. Ἀλλὰ τί μὲ μέλει; λέγει ἐπὶ τέλους· κἀνεὶς δὲν ἠξεύρει τί τρέχει. — Τί μέλει εἰς τὸν Ἰάκωβον! Ὁ τίμιος ἄνθρωπος αἰσχύνεται τὸν ἑαυτόν του, ὡς ἂν τὸν ἔβλεπον καὶ ἄλλοι πολλοί.

Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐβασάνιζον δι' ὅλης τῆς νυκτὸς τὸν Ἰάκωβον· διὸ τὸ πρωὶ ὁ ἥλιος τοῦ Μαΐου τὸν εὗρεν ἔξυπνον. — Λαμπρὸς ἥλιος! ἀνεφώνησεν· ἀλλὰ τί πρὸς ἐμέ; μήπως θὰ τὸν ἰδῶ καὶ αὔριον; Καὶ ὅμως ἐφάνη πλέον ἥσυχος· ὠλιγόστευσαν οἱ φόβοι τῆς νυκτὸς, ὁ ἐρεθισμός του κατέπεσε, καὶ ἐκοιμήθη. Ὅτε δὲ ἐξύπνησεν, εἶδε πλησίον του τὸν Ἀχιλλέα, ὅστις, ἀνήσυχος διὰ τὰ συμβάντα τῆς παρελθούσης, ἔσπευσε πρὸς τὸν φίλον του. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτος δὲν ἠθέλησε νὰ φανερώσῃ τοὺς διαλογισμούς του· μετ' ὀλίγον ὅμως·

— Δὲν πρέπει, εἶπε, ν' ἀδιαφορήσω διὰ τὴν αὐθάδειαν τοῦ Γιράρ· ἔχω λόγους διὰ νὰ μονομαχήσω μὲ αὐτόν.

— Τρέλα! ἀνεφώνησεν ὁ Ἀχιλλεύς. Τῆς προσβολῆς αἴτιοι εἶσθε συγχρόνως καὶ οἱ δύο. Ἔχεις καμμίαν ἄλλην αἰτίαν;

— Ἔχω, ἀπεκρίθη ἀταράχως ὁ Ἰάκωβος· αὐτὸς εἶναι ὁ δολοφόνος τοῦ Γερβώ.

— Μὴν ἔχασες τὸν νοῦν σου;

— Ἠξεύρεις, Ἀχιλλεῦ, ὅτι ὅσον παράδοξοι καὶ ἂν εἶναι αἱ εἰκασίαι μου, δὲν ἀπατῶμαι· πλὴν τούτου ἀπὸ χθὲς αἱ εἰκασίαι ἔγειναν πεποίθησις.

Καὶ διηγήθη πῶς ἀνεγνώρισε τὸν Γιράρ· ἀνέφερεν ὅλας τὰς ἀποδείξεις, τὰς συνήρμοσε καὶ ἐξήγαγε συμπεράσματα. Ὡμίλει δὲ μὲ τόσην σαφήνειαν, ἀταραξίαν καὶ δύναμιν λόγου, ὥστε κατέπεισε καὶ αὐτὸν τὸν Ἀχιλλέα.

— Ἀλλ' ἂν εἶναι αὐτὸς ὁ δολοφόνος, ἠρώτησεν ὁ Ἀχιλλεὺς, διὰ τί δὲν τὸν καταμηνύεις εἰς τὰ δικαστήρια;

— Καὶ εἰς ἐμὲ ἦλθεν αὐτὴ ἡ ἰδέα· τὴν παρῄτησα ὅμως, διότι ἡ δικαιοσύνη δὲν ἀρκεῖται εἰς μόνον ἠθικὰς ἐνδείξεις· ἔχει ἀνάγκην ψηλαφητῶν ἀποδείξεων, ἐγὼ δὲ δὲν ἔχω.

— Θὰ μὲ τρελάνῃς, ἀνέκραξεν ὁ Ἀχιλλεὺς, ἂν ἐξακολουθήσω νὰ σὲ ἀκούω. Ἀφοῦ ἡ δικαιοσύνη δὲν ἔχει λόγους νὰ τὸν καταδικάσῃ, σὺ τί ἀνακατόνεσαι; Ἄφες τὸν ἄνθρωπον ἥσυχον.

— Καὶ ἐγὼ αὐτὰ λέγω.

— Λοιπόν;

— Ἐνθυμεῖσαι, Ἀχιλλεῦ, ἐπανέλαβε περίλυπος ὁ Ἰάκωβος, ἐνθυμεῖσαι τὸν συμμαθητήν μου ἐκεῖνον, περὶ τοῦ ὁποίου σὲ ἔλεγα ὅτι, ἀναγινώσκων τὸν *Πλουγὸν* τοῦ Κοῦπερ, ἐλυπήθη εἰς ἄκρον διὰ τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ δοκίμου Μέῤῥυ;

— Ναὶ, τὸν ἐνθυμοῦμαι.

— Αὐτὸς ὁ συμμαθητὴς δὲν ὑπῆρξε ποτέ· σὲ ὡμίλουν διὰ τὸν ἑαυτόν μου.

— Διὰ τὸν ἑαυτόν σου!

— Μάλιστα. Σὲ εἶπα πρὸς τούτοις ὅτι ἔκτοτε ὁ συμμαθητής μου, καὶ μόνον ἀναλογιζόμενος τὴν μονομαχίαν, ᾐσθάνετο μεγίστην δυσαρέσκειαν ἢ μᾶλλον φόβον. Θὰ μονομαχήσω λοιπὸν μὲ τὸν Γιράρ, ὄχι τόσον διὰ νὰ ἐκδικήσω τὸν Γερβὼ, ὅσον διὰ νὰ ἱκανοποιήσω τὴν τιμήν μου· θὰ μονομαχήσω, διότι δὲν θέλω νὰ φοβῶμαι τὴν μονομαχίαν.

Ὁ Ἀχιλλεὺς, ὅστις ταῦτα ἀκούων ἤρχισε νὰ διστάζῃ, ὠφελήθη ἀπὸ τῆς τελευταίας φράσεως καὶ εἶπεν·

— Ἐὰν ἀπέφευγες τὴν μονομαχίαν, τότε θὰ

τὴν ἐροβεῖσο· ἀλλὰ σὺ δὲν τὴν ἀποφεύγεις, διότι κάνεὶς δὲν σ' ἐπροκάλεσεν.

— Ὄχι, ἀπεκρίθη ὁ Ἰάκωβος ὠργισμένος, μὲ προκαλεῖ ἡ εἱμαρμένη· τοῦτο συμβαίνει εἰς ὅλους μας· ἠξεύρομεν, παραδείγματος χάριν, ὅτι ἐὰν προφέρωμεν τὴν δεῖνα λέξιν θὰ βλαφθῶμεν· καὶ ὅμως τὴν προφέρομεν. Βλέπομεν σανίδα κυμαινομένην ἐντὸς ποταμοῦ, καὶ μᾶς ἔρχεται ὄρεξις νὰ πατήσωμεν ἐπάνω· ἐπειδὴ δὲ εὐτυχῶς δὲν κακοπαθαίνομεν πάντοτε, εἰς τοιαύτην εὐτυχίαν ἐλπίζω καὶ ἐγώ. Ἄφες με νὰ μονομαχήσω· δὲν θὰ πάθω τίποτε.

— Ἔστω, εἶπεν ὁ Ἀχιλλεύς· ἀφοῦ τὸ θέλεις, μονομάχησε. Ἔχεις δίκαιον· τὸ τέλος θ' ἀποδῇ καλόν. Θὰ ὑπάγω νὰ ἰδῶ τὸν Γιράρ ἐξ ὀνόματός σου.

Ταῦτα δὲ λέγων εἶχε κατὰ νοῦν τί νὰ πράξῃ· ἂν καὶ δὲν ἦτο οἰκεῖος τοῦ Γιράρ, δὲν ἐδίσταζεν ὅτι θὰ ἐλάμβανε παρ' αὐτοῦ τὴν ἀπόκρισιν τὴν ὁποίαν ἐπεθύμει διαβιβάζων τὴν πρόκλησιν κατὰ τρόπον μὴ προσβλητικόν. Θὰ κατεδείκνυε τὴν ἔξαψιν τοῦ πνεύματος τοῦ φίλου του, καὶ θὰ προεκάλει, δὲν λέγομεν αἴτησιν συγγνώμης διὰ προσβολὰς τῶν ὁποίων τὴν βαρύτητα ἐμεγαλοποίει ὁ Ἰάκωβος, ἀλλὰ λόγους συνδιαλλαγῆς· τοῦτο καὶ ἐγένετο· μετὰ μίαν δὲ ὥραν ἐπανελθών·

— Ἔγεινεν, εἶπε πρὸς τὸν Ἰάκωβον, ὅ,τι ἐπρόβλεπα. Ὁ Γιράρ, ἀπορήσας διὰ τὴν πρόκλησιν, λυπεῖται διὰ τὰ χθὲς συμβάντα καὶ ἀποποιεῖται τὴν μονομαχίαν, διότι δὲν βλέπει λόγους ἀποχρῶντας.

Τοῦτο ἀκούσας ὁ Ἰάκωβος ἐκτύπησε διὰ τοῦ ποδὸς τὸ ἔδαφος μετ' ὀργῆς.

— Ἠξεύρεις, Ἰάκωβε, ὅτι τὸ παρακάμνεις; ἀνέκραξεν ὁ Ἀχιλλεύς. Κατήντησε πεῖσμα ἐκ μέρους σου, διότι δὲν βλέπω πλέον κανένα λόγον τιμῆς. Ἀφοῦ ἀποποιεῖται τὴν μονομαχίαν, πρέπει νὰ μείνῃς εὐχαριστημένος.

Ἐκεῖνος ὅμως ἐξηκολούθει σιωπῶν.

— Ἔλα, ἐπανέλαβεν ἠπιώτερον ὁ Ἀχιλλεύς· μὴ χαλᾷς τὸ κεφάλι σου· αὔριον θ' ἀναχωρήσῃ καὶ ἡσυχάζεις.

— Καὶ ἂν ἐφόνευσε τὸν Γερβῶ, ἀπεκρίθη τεταραγμένος ὁ Ἰάκωβος, θὰ τὸν ἀφήσω νὰ φύγῃ ἀτιμώρητος! . . .

— Πλὴν πῶς ἠξεύρεις ὅτι τὸν ἐφόνευσε; Δὲν μὲ εἶπες σὺ ὁ ἴδιος ὅτι δὲν σὲ μέλει; Ἐὰν τοὐλάχιστον εἶχες ἀποδείξεις . . .

— Δὲν ἔχω, διότι ἴσως δὲν ἤμην ἐπιτήδειος νὰ εὕρω.

Τοῦ Ἀχιλλέως ἡ ἀνυπομονησία ἐφαίνετο κορυφωθεῖσα, ὅτε ὁ Λαμπὲρ πλησιάσας αὐτὸν εἶπε·

— Συγχώρησέ με, φίλε μου· ἀλλ' ἔρχονται ὧραι καθ' ἃς ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ ταράττει τὸν ἐγκέφαλόν μου καὶ δὲν εἶμαι κύριος τοῦ ἑαυτοῦ μου. Δὲν ἔπρεπε βεβαίως νὰ συλλογίζωμαι πλέον αὐτά· ἔπρεπε νὰ ἀναπολῶ μόνην τὴν εὐτυχίαν μου· καὶ εἰς αὐτὴν μόνην βεβαίως θὰ παραδοθῶ, διότι ἄλλως θὰ ἤμην ἀχάριστος πρὸς τὴν οἰκογένειάν σου, πρὸς σὲ, καὶ πρὸς τὴν ἀδελφήν σου μάλιστα, τὴν ὁποίαν ἀγαπῶ ἐξ ὅλης καρδίας.

— Δόξα σοι ὁ Θεός! ἀνεφώνησεν ὁ Ἀχιλλεύς· ἀφοῦ τὴν ἀγαπᾷς τί κάθησαι καὶ ζαλίζεσαι ἀπὸ τοιαύτας ἀηδίας; Ἔλα νὰ τὴν ἰδῇς τὸ ταχύτερον.

Καὶ ὁ μὲν Ἀχιλλεὺς ἀνεχώρησεν, ὁ δὲ Ἰάκωβος ἀκολουθῶν τὴν συμβουλήν του ἐξῆλθε τῆς οἰκίας, ἐνησχολήθη εἴς τινας ὑποθέσεις, ἐπέστρεψε καὶ ἡτοιμάσθη νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν Ἑρμάνσην· ἀλλὰ παραδόξως δὲν εἶχεν, ἂν ὄχι θάρρος, τοὐλάχιστον ἐλπίδα. Ἐνόμιζεν ὅτι ἀνεβάλλετο τὸ πεπρωμένον του, καὶ ὅτι δὲν θὰ ἔρθανε ποτὲ εἰς τὴν ἐπαύριον χωρὶς καὶ τελευταίαν φορὰν νὰ συναντηθῇ ἀπαισίως μετὰ τοῦ Γιράρ.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΕΡΓΑΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ.

ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΙΣ.— ΠΑΡΑΓΩΓΗ (¹).

> Il est faux que la lutte entre le capital et le travail soit une lutte de principe. Qu'est-ce en effet que le capital ? C' est le travail d' hier. Qu'est - ce que le travail? C' est le capital de demain. (Jules Simon— Le travail).

Εἰς τὰς νεωτέρας κοινωνίας, ὁποίας βλέπομεν αὐτὰς σήμερον, παρατηροῦμεν ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτῶν, εἰμὴ ὡς παρ' ἡμῖν πάντες οἱ ἐνήλικες, λαμβάνουσιν εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως, δηλαδὴ διὰ τῆς ἐκλογῆς, μέρος εἰς τὰ κοινὰ τῆς πατρίδος πράγματα· ὥστε σήμερον ἀληθεύει ὑπέρ ποτε εἰς τὰς τοιαύτας κοινωνίας τὸ λόγιον, ὅτι «τὰ ἔθνη ἔχουσι τὰς κυβερνήσεις τῶν ὁποίων εἰσὶν ἄξια.»

Ἐὰν ὁ τοιοῦτος πολιτικὸς ὀργανισμὸς ἔχῃ πολλὰ τὰ ἄτοπα, ὡς ἐκ τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῶν λαῶν, ἔχει ὅμως καὶ ἔτι μέγιστον ἀγαθὸν ἐν αὐτῷ μόνῳ ἀπαντώμενον, ὅτι φέρει ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸ φάρμακον, διότι ἐξ ἀνάγκης ἀνυψόνει τὸν μέσον ὅρον τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως, πρὸ πάντων εἰς τὰς κατωτέρας καὶ πολυπληθεστέρας τάξεις τῆς κοινωνίας, τὰς συνήθως *ἐργατικὰς* λεγομένας. Καὶ τῷ ὄντι, ἀφ' ὅτου ἤρχισαν γενικώτερον διαδιδόμεναι καὶ ἐφαρμοζόμεναι αἱ ἀρχαὶ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐξ ἴσου ἀποδόσεως τῆς δικαιοσύνης, βλέπομεν μεγίστην διαφορὰν περὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν τάξεων τούτων. Ἔχουσαι δικαιώματα, λαμβάνουσι τὴν ἰδέαν τοῦ καθήκοντος καὶ μανθάνουσιν ὅπως σκέπτωνται.

Ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἐγένετο καὶ γίνεται διὰ διαφόρων μέσων· πρώτιστον ὑπάρχει ἡ ἐκπαίδευσις, δεύτερον ὁ συνεταιρισμός. Ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ γραφὴ εἰσὶν οἱ τίτλοι τῆς εὐγενείας τοῦ ἀνθρώπου, ὁ δὲ τούτων ἀδαὴς μόλις εἶναι ἄξιος τῆς ἀνθρωπίνης ἰδιότητος. Ἀνάγκη λοιπὸν διὰ πάντων τῶν μέσων ὅπως διαδίδεται ἡ στοιχειώδης τοῦ λαοῦ ἐκπαίδευσις· ἐπειδὴ σήμερον ὁ λαὸς κυβερνᾷ διὰ τῆς ἐκλογῆς, πρέπει νὰ ἦναι ὅσον ἔνεστιν ἄξιος τοῦ νὰ ἐξασκῇ τὸ σημαντικώτατον τοῦτο δικαίωμα, ὡς καὶ τὸ οὐχ ἧττον σημαντικὸν καὶ πολύτιμον τοῦ δικάζειν τὸν ὅμοιον αὐτοῦ.

Ἐὰν ἡ ἐκπαίδευσις ἀπαλλάσσῃ τὸν ἄνθρωπον τῆς δεισιδαιμονίας καὶ τῶν ἀπείρων κακῶν τῆς ἀμαθείας, ἀναπτύσσουσα τὴν διάνοιαν αὐτοῦ, ὁ συνεταιρισμὸς τὸν προπαρασκευάζει εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῶν ἀστυκῶν καὶ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων, ἐμπνέων αὐτῷ τὴν εἰς ἑαυτὸν πεποίθησιν, ἀναπτύσσων τὸ αἴσθημα τῆς εὐθύνης, καὶ ἐν γένει μορφόνων αὐτὸν ἠθικῶς καὶ βελτιόνων τὴν ὑλικὴν αὐτοῦ κατάστασιν.

Ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ καὶ συνεταιρισμός, ἰδοὺ τὰ μέσα τῆς μορφώσεως καὶ τῆς προόδου τῆς κοινωνίας, καὶ αἱ ἀληθεῖς βάσεις τῆς εὐημερίας καὶ τῆς παγιώσεως τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν παντὸς ἔθνος.

Ἡ δύναμις τοῦ συνεταιρισμοῦ καθ' ἑκάστην γίνεται καταφανεστέρα. Ὅπου καὶ ἂν στρέψωμεν τὰ ὄμματα ἡμῶν βλέπομεν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἑνώσεως τῶν δυνάμεων, τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων. Ἰδιαιτέρα μορφὴ τοῦ συνεταιρισμοῦ, χαρακτηρίζουσα τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, εἶναι ὁ *ἐργατικὸς* συνεταιρισμός. Ἄλλοτε ἐξεθέσαμεν ἐνταῦθα δύο τύπους ἐργατικῶν ἑταιριῶν, τὰ ταμεῖα ἀμοιβαίας βοηθείας καὶ τὰς γερμανικὰς τραπέζας τοῦ λαοῦ· σήμερον ἐρχόμεθα ὅπως συμπληρώσωμεν τὸ ἔργον τοῦτο, διηγούμενοι τὴν ἐνέργειαν καὶ τὸν μηχανισμὸν ἄλλων ἑταιριῶν ὑπὸ ἐργατῶν ἐπίσης σχηματιζομένων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς καταναλώσεως καὶ τῆς παραγωγῆς.

Ἴδομεν πῶς διὰ τῶν ἑταιριῶν τῆς ἀμοιβαίας βοηθείας δύναται ὁ ἐργάτης νὰ προλάβῃ ἐν μέρει τὴν πτωχείαν, εὑρίσκων ἐν ὥρᾳ ἀσθενείας τὴν δέουσαν περιθαλψιν καὶ μέσα θεραπείας· πῶς, συνιστῶν δι' ἐλαχίστων καταθέσεων τραπέζας τοῦ λαοῦ, ἀπολαμβάνει τὰ ἀγαθὰ τῆς πίστεως τῶν ὁποίων ἄλλως στερεῖται, ἐνῷ ἔχει μείζονα ἀνάγκην τούτων ἢ πᾶς ἄλλος. Αἱ δύο αὗται μορφαὶ τοῦ συνεταιρισμοῦ εἰσὶν ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ ἡ νεωτάτη, ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ἐγεννήθησαν ἄλλαι, ὧν κυριώτεραι εἰσὶν ἐκεῖναι περὶ τῶν ὁποίων ἐνταῦθα πρόκειται λόγος.

Οἱ πρὸς κατανάλωσιν καὶ πρὸς παραγωγὴν συνεταιρισμοὶ, (sociétés coopératives, ἑταιρίαι συνεργείας) ἐμορφώθησαν ὅπως θεραπεύσωσιν ἄλλας ἀνάγκας τοῦ ἐργατικοῦ πλήθους. Αἱ μὲν πρὸς κατανάλωσιν ἑταιρίαι (sociétés de consommation) σκοποῦσι τὴν εἰς τοὺς ἐργάτας χορηγίαν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, εἰς τιμὴν μετριωτέραν ἐκείνης τὴν ὁποίαν ζητοῦσιν οἱ μικρέμποροι, αἱ δὲ ἑταιρίαι παραγωγῆς (sociétés de production) ἀναβιβάζουσι καὶ τὸν ἔσχατον ἐργάτην εἰς τὴν βαθμίδα τοῦ κεφαλαιούχου. Πῶς συμβαίνουσι ταῦτα; τίνι τρόπῳ δύναται τὸ κεφάλαιον νὰ συνενωθῇ μετὰ τῆς ἐργασίας ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ; Αὐτὸ τοῦτο ἔσεται τὸ ἀντικείμενον τῆς μελέτης ταύτης.

Α.

Εἰς πᾶσαν πώλησιν ἓν μέρος τῆς τιμῆς ἀντιπροσωπεύει τὸ κέρδος τοῦ ἐμπόρου, ὅστις εἶναι ὁ μεταξὺ παραγωγοῦ καὶ καταναλωτοῦ ἀναγκαῖος μεσάζων. Τὸ κέρδος αὐτοῦ ἀποτελεῖ μέρος ἀρκούντως σημαντικὸν τῆς ὑπὸ τοῦ ἀγοραστοῦ πληρονομένης τιμῆς, ὥστε τὸ ἐμπόριον νὰ ἀποτελῇ μίαν τῶν ἐπικερδεστέρων ἐπιχειρήσεων, ἵνα μὴ εἴπωμεν τὴν ἐπικερδεστάτην.

Ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἐμπόριον παρουσιάζει ἡμῖν διαφόρους τάξεις, τῶν μεγάλων ἐμπόρων μεγάλα ἐχόντων κεφάλαια, ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τοῦ παραγωγοῦ ἀγοραζόντων τὸ ἐμπόρευμα καὶ μεταβιβαζόντων αὐτὸ εἴτε ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν καταναλωτὴν, εἴτε εἰς ἄλλον ἔμπορον ἀναλαμβάνοντα τὴν εἰδικὴν πώλησιν· καὶ τὴν τῶν μικρεμπόρων, ὀλίγα ἐχόντων κεφάλαια, παρὰ τῶν πρώτων ἀγοραζόντων τὰ ἐμπορεύματα, καὶ κατὰ μέρος πωλούντων αὐτὰ εἰς τοὺς καταναλωτάς. Πᾶς τις ἐννοεῖ εὐκόλως ὅτι, ὅσον πολλαπλασιάζωνται οἱ μεταξὺ παραγωγοῦ καὶ καταναλωτοῦ μεσάζοντες, τοσοῦτον ὑψοῦται ἡ τιμὴ τοῦ ἐμπορεύματος, προστιθεμένων ἑκάστοτε εἰς τὴν ἀρχικὴν τιμὴν τοῦ κέρδους καὶ τῶν τόκων τῶν κεφαλαίων τῶν μεσαζόντων τούτων. Ἡ αὔξησις αὕτη πρὸ πάντων προέρχεται ἐκ τῆς τάξεως τῶν μικρῶν ἐμπόρων, οἵτινες, μικρὰ κεφάλαια ἔχοντες, δὲν ἀγοράζουσιν ἀπ' εὐθείας τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν, ἀλλὰ τὰ λαμβάνουσιν ἐπὶ πιστώσει παρὰ τῶν μεγαλεμπόρων, πληρόνουσιν ἑπομένως μεγάλας τιμὰς διὰ ταῦτα. Προσθέσατε εἰς τοῦτο τὰ ἐνοίκια τῶν καταστημάτων, τὰ ἀπώλητα μένοντα καὶ φθειρόμενα ἐμπορεύματα, τοὺς ἀτάκτως

(¹) Michel Chevalier. Lettres sur l' organisation du Travail. — John Stuart Mill. Principles of Political Economy. — Baudrillart. La liberté du travail, l' Association et la Démocratie. — Louis Blanc. Organisation du travail. — Jules Simon. Le travail. — Léon Walras. Les associations populaires. — E. Véron. Les associations ouvrières. — Casimir Périer. Sociétés coopératives.— Audiganne. Les ouvriers d'à présent. — Francesco Vigano. Banques populaires. — La vraie mine d'or de l'ouvrier ou la coopération par William Chambers. — Rules of the Rochdale Equitable Pioneers Society.

ἢ οὐδόλως πληρόνοντας ἀγοραστὰς, καὶ θέλετε εὕρει τὸ εἰς τὴν ἀρχικὴν τιμὴν ὑπ' αὐτῶν προστιθέμενον ποσόν.

Τὸ πλεῖστον τῶν ὑπερόγκων τούτων ἐξόδων καὶ τοῦ κέρδους τοῦ ἐμπορίου πάντες οἱ καταναλωταὶ πληρόνουσι, πρὸ πάντων ὅμως τὸ βάρος τοῦτο φέρει ἡ ἐργατικὴ τάξις, ἥτις, ὀλίγα χρηματικὰ μέσα ἔχουσα, εἰς ἐλαχίστας ποσότητας ἀγοράζει τὰ ἐμπορεύματα, συχνάκις εἰς τὴν ἐπὶ πιστώσει ἀγορὰν καταφεύγει, καὶ παρὰ τῶν μικροτέρων ἐμπόρων, ἐκείνων δηλαδὴ οἵτινες εἰς μεγαλητέρας τιμὰς πωλοῦσιν, ἀγοράζει τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα. Τὸ κακὸν τοῦτο πρὸ πάντων εἰς τὰ μεγάλα κέντρα γίνεται ἐπαισθητόν. Οὕτω λ. χ. ὁ K. Anderson εἶπεν εἰς τὴν κατὰ τὸ 1860 ἐν Glasgow σύνοδον τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, ὅτι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐπεδόθησαν εἰς τοὺς ἐργάτας ἐντὸς ἑνὸς ἔτους ὑπὲρ τὰς 30,000 κλήσεις διὰ χρέη ἐξ ἀγορᾶς τροφίμων καὶ ἐνδυμάτων προερχόμενα, ὅτι δὲ πλεῖσται οἰκογένειαι κατεστράφησαν ὡς ἐκ τούτου.

Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς ἐπὶ πιστώσει ἀγορᾶς μικρῶν ποσοτήτων ἐμπορευμάτων πρώτης ἀνάγκης, παρέχον κατὰ τὸ φαινόμενον εὐκολίας εἰς τὸν ἐργάτην, καταστρέφει αὐτὸν, διότι σπανίως προνοεῖ περὶ τῆς ἀποδόσεως τῶν τοιούτων χρεῶν. Τὸ ποσὸν, κατ' ἀρχὰς ἀσήμαντον, αὐξάνει διὰ τοῦ χρόνου, καὶ καταντᾷ μετ' ὀλίγον δύσκολος ἔπειτα δὲ καὶ ἐντελῶς ἀδύνατος ἡ ἀπότισις αὐτοῦ.

Εὐτυχῶς ὅμως εὑρέθη ἡ θεραπεία· ἐνταῦθα, ὡς καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην περίστασιν τοῦ βίου τοῦ ἐργάτου, ὁ συνεταιρισμὸς εὗρε τὸ φάρμακον.

Πολλοὶ ἐργάται, ἐξετάζοντες τὰ αἴτια τῆς κακῆς αὐτῶν καταστάσεως, εὗρον ὅτι ἓν τῶν μεγαλητέρων ἦτο ἡ ἐπὶ πιστώσει ἀγορὰ τῶν τῆς πρώτης ἀνάγκης εἰδῶν, καὶ αἱ ὑπέρογκοι τιμαὶ εἰς ἃς πωλοῦσιν αὐτὰ οἱ μικρέμποροι, εἰς τοὺς ὁποίους ἐξ ἀνάγκης καταφεύγουσι. Συνέλαβον λοιπὸν τὴν τολμηρὰν ἰδέαν νὰ λάβωσι τὴν θέσιν τῶν μεσαζόντων τούτων, καὶ νὰ προμηθευθῶσιν ἀπ' εὐθείας τὰ ἀναγκαιότερα εἴδη. Ἐνταῦθα ὅμως παρουσιάσθη δυσκολία μεγάλη, ἡ ἔλλειψις κεφαλαίων· ἀλλ' ὑπερέβησαν αὐτὴν διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ, καταθέντοντες ἕκαστος μικρόν τι ποσὸν ὅπερ ἐχρησίμευσεν ὡς πρῶτον κεφάλαιον ἀγορᾶς· αὐτοὶ ἦσαν προμηθευταὶ καὶ ἔμποροι, αὐτοὶ ἐγένοντο καὶ καταναλωταί· τὸ ποσὸν ὅπερ ἀντιπροσωπεύει τὸ κέρδος τοῦ ἐμπόρου ἦτο ἡ ὠφέλεια τὴν ὁποίαν ἀπελάμβανον. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀρχὴ τῶν *πρὸς καταναλωσιν ἑταιριῶν*, αἵτινες ἔκτοτε τοσοῦτον ἀνεπτύχθησαν καὶ ὠδήγησαν τοὺς συστήσαντας αὐτὰς καὶ εἰς ἄλλους θεσμοὺς ἀνώτερα ἀποτελέσματα παραγαγόντας.

Πρώτη τοιούτου εἴδους ἑταιρία ἐσχηματίσθη τὸ 1844 ἐν Rochdale, πόλει βιομηχανικῇ τῆς Ἀγγλίας, ὑπὸ τὸ ὄνομα «Rochdale equitable Pioneers Co-operative Society.» Ἐκ τοῦ ὑπὸ τῆς ἑταιρίας ταύτης δημοσιευθέντος τὸ 1860 χρονολογίου (almanack) ἐρανιζόμεθα τὴν ἐξιστόρησιν τῶν παθημάτων αὐτῆς κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ὑπάρξεώς της·

«Πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν πτωχοί τινες ἐργάται τοῦ Rochdale ἐνόμισαν ὅτι δύνανται νὰ βελτιώσωσι τὴν κατάστασίν των ἑνούμενοι πρὸς ἀγορὰν τῶν εἰς τὰς οἰκογενείας αὐτῶν ἀναγκαιούντων εἰδῶν. Καίτοι ἡ ἰδέα αὕτη ἦν ἁπλουστάτη καὶ μετριόφρων, μυρίαι ὅμως ἀνεφύησαν κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν δυσκολίαι. Καὶ πρῶτον μὲν ἔλειπον τὰ μέσα· οἱ ἐργάται ἦσαν ὅλοι πένητες, τινὲς δὲ καὶ εἰς μεγίστην ἐλεεινότητα εὑρίσκοντο. Ἡ πτωχεία αὕτη προήρχετο ἐκ συστάσεως πρὸς αὔξησιν τοῦ μισθοῦ (grève)· μόλις δὲ εἶχε παύσει αὕτη, καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι τὴν βοήθειαν τῶν μικρεμπόρων τῆς συνοικίας των. Τὸ ἀνεπαρκὲς τῆς βοηθείας ταύτης ὑπῆρξε τὸ αἴτιον τὸ ἀναπτύξαν τὴν δραστηριότητα μεθ' ἧς ἡ ἰδέα αὕτη, ἡ πρώτη αὕτη σκέψις ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν.

»Ἄλλη δυσκολία ἦτο ἡ εἰς τοὺς πλείστους ἐργάτας κοινὴ πρόληψις ὅτι τὸ ἑταιρικὸν κατάστημα τῶν πωλήσεων (Cooperative store) δὲν ἠδύνατο νὰ διοικηθῇ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων. Ἡ πρόληψις αὕτη ἦτο τότε λίαν ἰσχυρὰ, διότι πάντες ἐνθυμοῦντο τὴν κακὴν διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων τοιούτου εἴδους ἐργαστηρίων, τὰ ὁποῖα εἶχον διαλυθῆ μὲ μεγίστας ζημίας.

»Πρὸς τὰς δυσκολίας ταύτας ὑπῆρχε καὶ ἡ ἀντίπραξις τῶν μικρεμπόρων, οἵτινες κατενόησαν ὅτι ἡ ἐπιτυχία τῶν τοιούτων ἐργαστηρίων ἤθελεν ἀναγκαίως τοὺς ζημιώσει.

» Οὐδέποτε ὅμως μέγα ἔργον κατεβλήθη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὑπὸ τῶν δυσχερειῶν καὶ τῶν ἀντιστάσεων· οἱ Ἄγγλοι ἀπολαύουσι σήμερον πλεονεκτημάτων τινῶν τὰ ὁποῖα οὐδέποτε ἤθελον γνωρίσει, ἐὰν δὲν εἶχον κατακτήσει ταῦτα, ἀντιπαρατάσσοντες εἰς τὰς ἀντιστάσεις ἔτι μείζονα δραστηριότητα καὶ καρτερίαν. Τοιουτοτρόπως οἱ ὀλίγοι οὗτοι ἄνθρωποι, ἔχοντες στερεὰν τὴν θέλησιν τοῦ νὰ ἐπιτύχωσιν, ὑπερέβησαν τὴν πρώτην δυσκολίαν ἐγγραφόμενοι ἕκαστος διὰ μίαν *πένναν* (12 λεπτά)· αἱ *πέννα*ι ἐγένοντο *λίραι*, καὶ ἐξηκολούθουν ἐγγραφόμενοι, ἕως ὅτου αἱ λίραι κατήντησαν ἱκανὴ ἐγγύησις τῆς ὁριστικῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν.

»Πρὸς ὑπέρβασιν τῆς δευτέρας δυσκολίας παρεδέχθησαν τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπὶ μετρητοῖς ἀγορᾶς καὶ πωλήσεως, οὕτως ὥστε οὐδὲν μέλος τῆς ἑταιρίας νὰ ἦναι ὀφειλέτης ταύτης, αὕτη δὲ νὰ μὴ χρεωστῇ εἰς οὐδένα ἐκτὸς τῶν ἰδίων αὐτῆς μελῶν.

»Ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς οἱ ἑταῖροι εὗρον μεγίστην ἀντίπραξιν ἐκ μέρους τῶν μικρεμπόρων, ἠγωνίσθησαν

δὲ κατ' αὐτῆς ἐφαρμόζοντες τὸ ῥητὸν *οἱ κερδαίνοντες γελῶσι*, καὶ πράγματι ἐπέτυχον ἔκτοτε.»

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς ἑταιρίας ταύτης· τώρα θέλομεν ἐκθέσει τὸν μηχανισμὸν αὐτῆς, ἐξετάζοντες τὰ ἄρθρα τοῦ διέποντος αὐτὴν καταστατικοῦ.

Ἡ ἑταιρία τῶν Rochdale Equitable Pioneers, ὡς καὶ πᾶσα *ἑταιρία καταναλώσεως*, σκοπεύει τὴν ἐξάλειψιν τῶν μεσαζόντων μικρεμπόρων, καὶ τὴν εἰς τὰ μέλη αὐτῆς διανομὴν τοῦ ἄχρι τοῦδε ὑπὸ τούτων γινομένου κέρδους· ἰδοὺ δὲ τὰ μέσα ἅπερ πρὸς τοῦτο μεταχειρίζεται. Διὰ νὰ ἦναι τις μέλος τῆς ἑταιρίας ἐγγράφεται ὡς μέτοχος *πέντε* μετοχῶν, μιᾶς λίρας στερλίνας ἑκάστης· τὸ ποσὸν δὲ τοῦτο καταβάλλει εἴτε ἀμέσως, εἴτε κατὰ δόσεις ὡς ἑξῆς· καταθέτει ἅμα ἐγγραφεὶς ἓν σελίνιον ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου καὶ ἓν ἕτερον διὰ τὴν ἐγγραφήν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ποσὸν εἶναι ἀναφαίρετος ἰδιοκτησία τῆς ἑταιρίας· ἐξακολουθεῖ δὲ πληρόνων καθ' ἑβδομάδα τρεῖς *πέννας* (35 λεπτὰ) μέχρι συμπληρώσεως τοῦ κεφαλαίου τῶν πέντε λιρῶν.

Σκοπὸς τῶν πρὸς καταναλωσιν ἑταιριῶν εἶναι, ὡς προηγουμένως εἴπομεν, ἡ εἰς τὰ μέλη αὐτῶν πώλησις τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαιοτέρων εἰδῶν. Αἱ πωλήσεις αὗται γίνονται πάντοτε τοῖς μετρητοῖς εἰς τὴν ἀγοραίαν τιμήν. Ὁλόκληρον τὸ σύστημα ἐδῶ στηρίζεται· διὰ δὲ τῶν πληρωμῶν τούτων γίνεται καὶ ἡ συμπλήρωσις τοῦ ἑταιρικοῦ κεφαλαίου. Πῶς; Τὸ πρᾶγμα ἁπλούστατον.

Ἡ ἑταιρία προμηθεύεται τὰ πωλούμενα ὑπ' αὐτῆς ἐμπορεύματα ἀπ' εὐθείας πληρόνουσα ἀμέσως· ἀγοράζει ἑπομένως εὐθηνὰ, μεταπωλεῖ δὲ αὐτὰ εἰς τιμὴν συμφέρουσαν τόσῳ μᾶλλον εὐκόλως, ὅσῳ τὰ ἐμπορεύματα ταῦτα εἰσὶ πάντοτε ἀρίστης ποιότητος· μὴ πωλοῦσα δὲ ἐπὶ πιστώσει δὲν κινδυνεύει τίποτε. Ἐπειδὴ δὲ οἱ μέτοχοι εἰσὶ πάντες καὶ ἀγοραστὰι, διανέμουσι μεταξύ των τὸ κέρδος. Ἡ διανομὴ αὕτη γίνεται ὡς ἑξῆς· α. λαμβάνονται 5 0/0 ὡς τόκος τῶν κεφαλαίων· β. ἀφοῦ ἀφαιρεθῶσι τὰ ἔξοδα τῆς διοικήσεως καὶ 2 1/2 0/0 διὰ τὴν ὑπηρεσίαν, ἣν οἱ Ἄγγλοι educational department ἀποκαλοῦσιν, ἤτοι διὰ τεχνικὰς παραδόσεις, βιβλιοθήκην καὶ τὰ παρόμοια, διανέμεται τὸ ὑπόλοιπον μεταξὺ τῶν μελῶν ἀναλόγως τῶν ἀγορῶν ἃς ἕκαστον αὐτῶν ἐνήργησεν ἐντὸς τοῦ ἔτους. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὅσοι τῶν ἐγγραφέντων μετόχων δὲν κατέβαλον εἰσέτι τὸ ἀναλογοῦν αὐτοῖς μέρος τοῦ ἑταιρικοῦ κεφαλαίου, δύνανται (καὶ οὕτω συνήθως γίνεται) νὰ πράξωσιν αὐτὸ ἀφίνοντες εἰς τὸ ταμεῖον τῆς ἑταιρίας τὸ ἑαυτῶν κέρδος μέχρι τελείας ἀποτίσεως. Οὕτω κατορθοῦται τὸ μοναδικὸν φαινόμενον τοῦ νὰ γίνεταί τις κεφαλαιοῦχος ἄνευ ἄλλου κόπου ἢ τοῦ νὰ ἐξοδεύῃ ὅπως θεραπεύῃ τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀνάγκας. Διὰ τοῦ συστήματος τούτου δύναται πᾶς τις νὰ λαμβάνῃ εὐθηνότερον καλλιτέρας ποιότητος ἐμπορεύματα, καὶ ἀπόνως νὰ ἀποκτήσῃ μικρόν τι κεφάλαιον, ὅπερ δύναται μέχρις ἑκατὸν ἢ διακοσίων λιρῶν νὰ ἀναβιβάσῃ· ἀρκεῖ μόνον νὰ καταβάλῃ τὸ *ὑπέρογκον* ποσὸν δύο σελινίων, ἤτοι ὀλιγώτερον τῶν τριῶν δραχμῶν.

Ἰδοὺ πῶς ὁ συνεταιρισμὸς κατώρθωσε πρᾶγμα νομιζόμενον ἀκατόρθωτον, πρᾶγμα πρωτοφανὲς καὶ μοναδικὸν ἐν τῷ κόσμῳ, τὴν μόρφωσιν κεφαλαίων ἄνευ χρημάτων, τὸ νὰ ἀποταμιεύῃ τις ἐξοδεύων διἐνδυμασίαν καὶ τροφήν. Ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος, ὡς βλέπει πᾶς τις, οἱ πρὸς καταναλωσιν συνεταιρισμοὶ ὑπερέχουσι τῶν ἑταιριῶν ἀμοιβαίας βοηθείας καὶ ἀμοιβαίας πίστεως· διότι ἐνῷ εἰς ταύτας ὑποβάλλει ἑαυτὸν ὁ ἑταῖρος εἰς φροντίδας καὶ ἠθικὴν πάλην διὰ τὴν ἀποταμίευσιν λεπτῶν τινων καθ' ἑβδομάδα, ἐκεῖ ἡ ἀποταμίευσις γίνεται ἀφ' ἑαυτῆς, καὶ τὸ κεφάλαιον μορφόνεται ἄνευ τοῦ παραμικροῦ κόπου.

Καὶ τοιοῦτοι μὲν οἱ γενικοὶ χαρακτῆρες τῶν ἑταιριῶν τούτων· ἀνάγκη ὅμως νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα καὶ ἄλλας τινὰς λεπτομερείας, ὅπως ὁ ἀναγνώστης λάβῃ ὁπωσοῦν καθαρὰν περὶ αὐτῶν ἰδέαν.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι οἱ πρὸς καταναλωσιν συνεταιρισμοὶ πωλοῦσιν εἰς τοὺς ἑταίρους τὰ ἐν ταῖς ἀποθήκαις αὐτῶν ἐμπορεύματα· δὲν περιορίζουσιν ὅμως εἰς μόνους αὐτοὺς τὸν κύκλον τῶν ἐργασιῶν των· καθιστῶσι συμμετόχους τῶν εὐεργετημάτων των πάντας τοὺς βουλομένους νὰ ἀποταθῶσι πρὸς αὐτούς· σήμερον δὲ, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἰουλίου Σιμὼν, εἶναι ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου τῆς *συνεργείας* (cooperation) ἐν Ἀγγλίᾳ, τὸ νὰ πωλῶσιν αἱ τοιαῦται ἑταιρίαι καὶ εἰς τοὺς μὴ μετόχους ἐργάτας. Τὸ σύστημα μάλιστα τοῦτο ὑπῆρξε τὸ κυριώτερον μέσον, ὅπως προσελκύσωσι τοὺς ἀδιαφόρους καὶ μεταπείσωσι τοὺς πολεμίους αὐτῶν.

Ἰδοὺ πῶς γίνεται τοῦτο· πᾶς ἀγοραστὴς, εἴτε ἑταῖρος εἴτε μὴ, εἶναι ὑπόχρεως ὅπως ἀμέσως πληρώσῃ τὸ ἀγορασθέν· ἅμα δὲ ὡς καταβάλῃ τὸ χρηματικὸν ποσὸν, λαμβάνει παρὰ τοῦ τὴν πώλησιν ἐπιτετραμμένου ὑπαλλήλου τῆς ἑταιρίας *σήματα* (jetons) ἐκ λευκοσιδήρου, ἐφ' ὧν εὑρίσκεται τυπωμένη ἡ ἀξία τῶν ἀγορασθέντων ἐμπορευμάτων (1)· τὰ σήματα ταῦτα φυλάττει, ὅταν δὲ λήξῃ ἡ τριμηνία, παρουσιάζων αὐτὰ εἰς τὸ γραφεῖον τῆς ἑταιρίας λαμβάνει μέρος εἰς τὰ κέρδη ἀναλόγως τῆς ἀξίας τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀγορασθέντων ἐμπορευμάτων, ἀπαράλλακτα ὡς ἂν ἦτο ἐγγεγραμμένος ἑταῖρος. (2).

(1) Ἡ ἑταιρία τοῦ Rochdale μόνον εἰς τοὺς ἑταίρους δίδει τοιαῦτα· πολλαὶ ὅμως νεώτεραι ἑταιρίαι ἀκολουθοῦσι τὸ ὑφ' ἡμῶν περιγραφόμενον σύστημα.

(2) Τὸ μέρος τοῦ κέρδους, τὸ διανεμόμενον ἀναλόγως τῆς καταναλώσεως, λογίζεται, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων καὶ τῶν λοιπῶν κρατήσεων.

Δὰ τοῦ τρόπου τούτου ἑλκύονται οἱ ἀγορασταί· ὁ δὲ ἅπαξ ἀγοράσας ἐπιστρέφει τακτικῶς εἰς τὰς ἀποθήκας τῆς ἑταιρίας (Cooperative stores), διότι ἐκτὸς τοῦ ὅτι τὰ ἐμπορεύματα εἰσὶν ἐκλεκτῆς ποιότητος καὶ ὀλίγον τι εὐθηνότερα ἢ ἀλλαχοῦ, ἔχει καί τι βέβαιον κέρδος εἰς τὸ τέλος τῆς τριμηνίας. Τὸ ἐκ τῆς ἀγορᾶς προερχόμενον κέρδος ἀφίνων εἰς τὸ ταμεῖον, δύναται νὰ γίνῃ καὶ μέτοχος χωρὶς πᾶν νὰ λύσῃ τὸ βαλάντιόν του.

Ἰδόντες τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐνεργοῦσιν αἱ πρὸς κατανάλωσιν ἑταιρίαι, ἐξετάσωμεν τὴν διοίκησιν αὐτῶν· καὶ ἐδῶ θέλομεν ὁδηγηθῆ ὑπὸ τοῦ καταστατικοῦ τῶν Equitable Pioneers, τῶν ὁποίων ἡ ἑταιρία εἶναι ἡ τελειοτέρα τοῦ εἴδος τούτου.

Ἡ ἑταιρία διοικεῖται ὑπὸ συμβουλίου συγκειμένου ἐξ ἑνὸς προέδρου, ἑνὸς ταμίου, ἑνὸς γραμματέως καὶ ὀκτὼ συμβούλων, ἐκλεγομένων ἁπάντων ἐν γενικῇ συνελεύσει· τὸ ἥμισυ τοῦ συμβουλίου ἀνανεόνεται καθ' ἑξαμηνίαν. Τὸ συμβούλιον, ὡς καὶ πᾶν μέλος τῆς ἑταιρίας ἐκτελοῦν ὑπηρεσίαν τινὰ λαμβάνει ἀντιμισθίαν, ἐν γενικῇ συνελεύσει προσδιοριζομένην, ἀναλόγως τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ καὶ τοῦ κέρδους. Οὐδεὶς ἐκλέγεται μέλος τοῦ συμβουλίου ἐὰν δὲν ᾖναι πρὸ ἓξ τοὐλάχιστον μηνῶν ἑταῖρος, οὔτε πρόεδρος ἐὰν δὲν προϋπῆρξε σύμβουλος· ἡ διάταξις αὕτη εἶναι ἐκ τῶν φρονιμωτέρων, διότι ἐμποδίζει τὴν τῶν ξένων ἀνάμιξιν εἰς ἐργασίας, τὰς ὁποίας δὲν γνωρίζουσι καλῶς· ἐν οὐδεμιᾷ δὲ περιπτώσει ὑπάλληλος τῆς ἑταιρίας δύναται νὰ ἀποτελέσῃ μέρος τοῦ διοικοῦντος αὐτὴν συμβουλίου (ἄρθρα 20,21,30 καὶ 31).

Τὸ συμβούλιον τοῦτο ἔχει τὴν διοίκησιν τῶν συνήθων (τρεχουσῶν) ὑποθέσεων, ἐξελέγχεται δὲ ἑκάστοτε ὑπὸ τῆς γενικῆς τῶν ἑταίρων συνελεύσεως, κατὰ μῆνα συνερχομένης. Πᾶσα ἀπόφασις λαμβάνεται κατὰ τὰς μηνιαίας ταύτας συνελεύσεις. Ἐκτὸς τούτων συγκροτεῖται κατὰ τριμηνίαν γενικὴ συνέλευσις κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἐλεγκταὶ (auditors) ἐξετάζουσι τοὺς λογαριασμοὺς καὶ τὰ ἔγγραφα, γίνεται δὲ καὶ ἡ διανομὴ τοῦ κέρδους (ἄρθρα 33 καὶ 34).

Ἀπολείπεται ἡμῖν ἤδη ἡ ἱστορικὴ ἐξέτασις τῶν πρὸς κατανάλωσιν ἑταιριῶν· τοῦτο δὲ θέλομεν πράξει δικηγοῦμενοι συντόμως τὰς τύχας αὐτῶν καὶ τὴν κατάστασιν ἐν ᾗ σήμερον εὑρίσκονται.

Πρώτη τοιαύτη ἑταιρία ὑπῆρξεν, ὡς εἴπομεν ἤδη, ἡ Rochdale Equitable Pioneers Society· αὕτη ἔσχε κατ' ἀρχὰς 28 μέλη, ἕκαστον τῶν ὁποίων κατέθεσε μίαν λίραν στερλίναν, ὥστε τὸ ἀρχικὸν αὐτῆς κεφάλαιον ὑπῆρξεν 700 περίπου φράγκων. Διὰ τοῦ ποσοῦ τούτου ἠγοράσθη ἄλευρον, ζάκχαρις, κηρία καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Οἱ γείτονες ἔλεγον ἀστεϊζόμενοι ὅτι τὸ ἐμπόριον τῆς ἑταιρίας ἦτο τοσοῦτο σημαντικόν, ὥστε ἐπὶ τῆς μικροτέρας χειραμάξης ἠδύνατό τις νὰ φορτώσῃ τὰ ἐν τῇ ἀποθήκῃ. Ἡ ὑπομονὴ ὅμως τῶν πάντα νικᾷ· μετ' ὀλίγους μῆνας οἱ 28 ἐγένοντο 74, τὸ δὲ κεφάλαιον ἀνεβιβάσθη εἰς 181 Λ. Σ. ἤτοι 4525 φρ. Ὁ ἰσολογισμὸς τῆς 31 Δεκεμβρίου 1864, ὁ τελευταῖος ὃν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν, δίδει ἡμῖν τοὺς ἀκολούθους ἀριθμούς· μέλη 4747, κεφάλαιον 62,105 Λ. Σ., πωλήσεις ἀξίας 174,937 Λ. Σ., κέρδη 22,717 Λ. Σ. ἤτοι φρ. 567, 925 (σχεδὸν 40 %). Οἱ ἀριθμοὶ ὁ μιλοῦσιν ἀφ' ἑαυτῶν· ἐσμὲν δὲ βέβαιοι ὅτι οἱ τὸ 1844 ἐμπαίξαντες τὴν ἑταιρίαν εἰσὶ σήμερον μέλη αὐτῆς.

Τὸ παράδειγμα τοῦτο εὗρεν ἀπείρους μιμητάς, ὡς ἦτο ἐπόμενον, σήμερον δὲ ὑπολογίζουσιν ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ μόνον ὑπάρχουσιν ἑταιρίαι τοιαῦται ὑπὲρ τὰς χιλίας.

B.

Ἐξετάσωμεν ἤδη τοὺς πρὸς παραγωγὴν συνεταιρισμούς.

Ἡ ἱστορία αὐτῶν συνδέεται στενῶς μετὰ τῆς περὶ τὰ τέλη τῆς Παλινορθώσεως τῶν Βουρβώνων ἀρξαμένης κοινωνικῆς κινήσεως. Ὁ Saint-Simon καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ πρῶτοι (1) κατέδειξαν τὴν δύναμιν τοῦ συνεταιρισμοῦ, καὶ εὗρον ὅτι ἦτο τὸ μέσον δι' οὗ ἠδύνατο νὰ καταπαύσῃ ἡ ὑπ' αὐτῶν καλουμένη ἐκμετάλλευσις τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ ὁμοίου του. Ἡ σχολὴ αὕτη, ἂν καὶ ἔχουσα κατὰ πολλὰ ἐσφαλμένας ἰδέας, ὠφέλησεν ὅμως τὰ μέγιστα δίδουσα πρακτικωτέραν ὤθησιν εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐρεύνας καὶ προκαλοῦσα τὴν ἐπ' αὐτῶν συζήτησιν.

Ἡ ἐπιῤῥοὴ ἣν ἔσχεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς της εἶναι ἀναμφισβήτητος, τὸ δὲ ἐπίσημον αὐτῆς ὄργανον Le Globe, συνέτεινεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν διάδοσιν διαφόρων κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν διδασκαλιῶν, πρὸ πάντων καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸν συνεταιρισμόν.

Τὰς ἀρχὰς τοῦ Saint-Simon παρεμόρφωσαν οἱ μετ' αὐτὸν ἐλθόντες *σοσιαλισταί*, ἀναμιγνύοντες αὐταῖς διαφόρους θεωρίας, μᾶλλον ἢ ἧττον ἐσφαλμένας, περὶ ἐργασίας, κεφαλαίου καὶ μισθοῦ, καὶ ἔῤῥασαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι πρέπει ἐν πάσῃ περιστάσει καὶ πάντοτε νὰ ἀντικαθιστᾶται ὁ μισθὸς διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ (suppression du salaire par l'association).

Πᾶσα ἀρχή, ὅσον καὶ ἂν εἶναι ἐσφαλμένη, περιέχει καί τινα ἀλήθειαν. Τοῦτο συνέβη καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Οἱ *σοσιαλισταί*, ἀπὸ ἐσφαλμένης ἀρετηρίας ἀναχωροῦντες, ἔφθανον εἰς ἀποτέλεσμα *ἐν μέρει* ἀληθές. Τὸ σφάλμα αὐτῶν ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι δὲν ἐνόησαν τὴν φύσιν τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας, ὑποθέσαντες ὅτι τὰ δύο ταῦτα ὄργανα τῆς παραγωγῆς εὑρίσκονται εἰς αἰώνιον ἀνταγωνισμὸν καὶ ὅτι τὸ ἓν εἶναι πολέμιον τοῦ ἄλλου. Ἐκ τούτου ἀναχωροῦντες κατήντησαν εἰς τὴν περίφημον θεωρίαν τοῦ *ὀργανισμοῦ τῆς ἐργασίας*, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἐργατικοὶ συνεταιρισμοὶ νομικῶς καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀναγκαστικῶς ἀντικαθίστων τὸ ἐν χρήσει σύστημα τῆς διὰ μισθοῦ ἐργασίας, τὸ δὲ Κράτος καὶ ἡ κοινωνία ὤφειλον νὰ χορηγῶσιν αὐτοῖς ἐργασίαν. Ἐνόμισαν ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἤθελεν *ἐκλείψει ἡ τυραννία τῶν κεφαλαίων καὶ ἀρατείλει ἡ ἐποχὴ τῆς κοινωνικῆς παλιγγενεσίας* (1).

Κατὰ τὸ 1848 ἦλθεν ὁ καιρὸς τῆς ἐφαρμογῆς τῶν θεωριῶν τούτων· ὁ Louis Blanc *ὠργάνισε* τὴν ἐργασίαν κατὰ τὰς συνεδριάσεις τοῦ Luxembourg, αἱ δὲ ἡμέραι τοῦ Ἰουνίου ὑπῆρξαν ὁ καρπὸς τοῦ σοφοῦ τούτου συστήματος. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις *ἐδάνεισε* τρία ἑκατομμύρια φράγκων εἰς τοὺς ἐργατικοὺς συνεταιρισμούς, οἵτινες πανταχόθεν ἐσχηματίζοντο. Ἡ δοκιμὴ ἀπέτυχεν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, διότι αἱ βάσεις τοῦ οἰκοδομήματος ἦσαν σαθραί· ἡ ἀρχὴ ὅμως τοῦ πρὸς παραγωγὴν συνεταιρισμοῦ ἐπέζησεν, ἐμελετήθη ἡσύχως καὶ ἐπιστημονικῶς, νέαι δὲ δοκιμαὶ ἐγένοντο ἐπὶ ἄλλων ἀρχῶν στηριζόμεναι καὶ διελύθη τὸ σκότος.

Ἡ ἐργασία καὶ τὸ κεφάλαιον εἰσὶ τὰ ὄργανα τῆς παραγωγῆς· τὸ ἓν ἄνευ τοῦ ἄλλου οὐδὲν δύναται, μόνη δὲ ἡ σύμπραξις αὐτῶν καθιστᾷ δυνατὴν τὴν παραγωγήν, ἀπαράλλακτα ὡς ἀπαιτεῖται ὑδρογόνον καὶ ὀξυγόνον διὰ νὰ ὑπάρξῃ τὸ ὕδωρ. Ἡ ἀλήθεια αὕτη δὲν συζητεῖται πλέον ἐν τῇ πολιτικῇ οἰκονομίᾳ, μόνοι οἱ ἀδαεῖς ταύτης ἢ οἱ κακῆς πίστεως δύνανται νὰ τὴν ἀρνηθῶσιν. Ὡς συντελοῦντα εἰς τὴν παραγωγὴν τὰ ὄργανα ταῦτα διανέμουσι μεταξύ των τὰ ἐκ ταύτης κέρδη· τὸ τῆς ἐργασίας κέρδος εἶναι ὁ μισθός. Ὅτι ἡ διανομὴ αὕτη τοῦ κέρδους δὲν γίνεται πάντοτε δικαίως οὐδεὶς ἀρνεῖται, γενικῶς ὅμως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ μισθοὶ τῆς ἐργασίας εἶναι ἀρκούντως ὑψωμένοι, καὶ ὅτι κεφάλαιον καὶ ἐργασία ἀπολαμβάνουσι κέρδος ἀνάλογον τῆς πρὸς τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς ἑκατέρου αὐτῶν διακονίας.

Τὸ μόνον ἐλάττωμα τῆς τοιαύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων εἶναι ὅτι ὁ ἐργάτης δὲν δύναται σήμερον εὐκόλως νὰ βελτιώσῃ τὴν ἑαυτοῦ κατάστασιν· μόνον μέσον πρὸς τοῦτο εἶναι τὸ νὰ ἀποκτήσῃ κεφάλαιον· ἀλλὰ τοῦτο, ὡς πάντες γινώσκουσιν, εἶναι δύσκολον καὶ ἐντὸς μακροῦ χρόνου κατορθοῦται διὰ τῶν μέσων ἅπερ συνήθως ἔχουσι πρόχειρα οἱ ἐργάται. Ἐὰν πᾶς ἐργάτης ἠδύνατο εὐκόλως νὰ ἀποκτήσῃ κεφάλαιον, ἐὰν εἶχε πρὸς τούτοις καὶ τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα ὅπως γίνῃ ἐργοστασιάρχης, βεβαίως τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα ἤθελεν εἴσθαι λελυμένον, δὲν ἤθελε δὲ ὑπάρχει πτωχεία.

Εἰς αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα ἐνόμισαν οἱ *σοσιαλισταί* ὅτι ἠδύναντο νὰ καταντήσωσι, καὶ τοῦτο ὑπῆρξεν ἓν τῶν αἰτίων τῆς ἀποτυχίας αὐτῶν· τὸ ἕτερον ἦτο, ὡς ἤδη εἴπομεν, ἡ ἐσφαλμένη θεωρία ἣν εἶχον σχηματίσει περὶ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας καὶ τὰ ἐκ ταύτης πορίσματα, ἡ ἐπέμβασις τοῦ Κράτους καὶ ὁ *νομικὸς* καὶ τρόπον τινὰ *ἀναγκαστικὸς* συνεταιρισμός. Τὸ ποθούμενον ὅμως τοῦτο ἰδανικὸν εἶναι ἀκατόρθωτον, διότι πᾶς ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἔχῃ τὰ αὐτὰ προσόντα, πᾶς τις *δὲν δύναται* νὰ διευθύνῃ ἐργοστάσια, μὴ ἐχόντων πάντων τὰς φυσικὰς ἰδιότητας ὁμοίως ἀνεπτυγμένας, μήτε κατεχόντων τὰς ἀπαιτουμένας γνώσεις. Πρὸς δὲ ὑπάρχουσι βιομηχανίαι ἀπαιτοῦσαι τοσαῦτα κεφάλαια καὶ τοιαύτην ποικιλίαν γνώσεων, ὥστε ὀλίγιστοι εὑρίσκονται οἱ κεκτημένοι τὰς ἀπαιτουμένας ἰδιότητας ὅπως διευθύνωσιν αὐταὶ ἐπιτυχῶς καὶ ὠφελίμως. Ὁ συνεταιρισμὸς λοιπὸν εἶναι *ἀδύνατον* νὰ καταστῇ ὁ *μόνος* τρόπος τῆς παραγωγῆς· δὲν δύναται ἄρα ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐργασίας νὰ ἀντικαταστήσῃ καὶ νὰ ἀποσκορακίσῃ τὴν ἐπὶ μισθῷ ἐργασίαν, ὅπως ἠξίωσαν αἱ *σοσιαλιστικαὶ* σχολαί. Ἀλλ' ἅμα ὡς περιορίσωμεν τὰς ἀπαιτήσεις ἡμῶν καὶ θεωρήσωμεν τοὺς πρὸς παραγωγὴν συνεταιρισμοὺς ὡς *ἕνα* τῶν τρόπων τῆς ἐργασίας, πρὸ πάντων δὲ παραδεχθῶμεν τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἑκουσίας ἑνώσεως τῶν ἐργατῶν, τὸ ζήτημα εἰσέρχεται εἰς κύκλον πρακτικόν. Τοῦτο συνέβη μετὰ τὰς δοκιμασίας τοῦ 1848, καὶ οὕτως ἐσώθησαν οἱ συνεταιρισμοὶ οὗτοι, γενομένου ἔκτοτε τοῦ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ *σοσιαλισμοῦ* διαζυγίου.

Καὶ αὕτη μὲν ἡ ἱστορικὴ γένεσις τῶν πρὸς παραγωγὴν συνεταιρισμῶν, ἐξετάσωμεν δὲ ἤδη τὸν ὀργανισμὸν αὐτῶν. Ἐνταῦθα, ὡς καὶ εἰς πάντας τοὺς ἐργατικοὺς συνεταιρισμούς, πρώτη φροντὶς εἶναι ἡ μόρφωσις τοῦ κεφαλαίου· τοῦτο δὲ σχηματίζεται διὰ μετοχῶν. Ἕκαστον μέλος τῆς ἑταιρίας ἔχει δύο εἰδῶν κέρδη· καὶ ὡς μὲν κεφαλαιοῦχος λαμβάνει τὸ ἀναλογοῦν εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ κατατεθειμένα κεφάλαια, ὡς ἐργάτης δὲ τὸ ἀναλογοῦν εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐκτελουμένην ἐργασίαν· τὸ σύστημα τοῦτο τῆς διανομῆς τοῦ κέρδους εἶναι δικαιότατον, καὶ ἔχει τὸ πλεονέκτημα νὰ ἐνδιαφέρῃ τὸν ἑταῖρον διττῶς εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἑταιρίας· διότι ὡς κεφαλαιοῦχος ἔχει συμφέρον τὰ κέρδη νὰ ᾖναι ὅσον οἷόν τε μεγαλήτερα, καὶ ὡς ἐργάτης νὰ ἐργάζηται ὅσον δύναται περισσότερον.

Αἱ ἑταιρίαι αὗται διοικοῦνται ὑπὸ διευθυντῶν παρὰ πάντων ἐκλεγομένων καὶ ἐχόντων ἐκτεταμένην δικαιοδοσίαν· «οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη». Οἱ διευθυνταὶ οὗτοι ἔχουσι τὴν ἐμπορικὴν καὶ οἰκονομικὴν δι-

(1) Ἀφίνομεν κατὰ μέρος τὰ ὄνειρα τοῦ Fourier.

(1) Κατὰ γράμμα ἔκφρασις τῶν σοσιαλιστικῶν σχολῶν, αἵτινες μετεχειρίζοντο πομπώδεις φράσεις ὅπως καλύψωσι τὸ κοῦφον τῶν θεωριῶν των.

αχείρισιν τῶν κοινῶν ὑποθέσεων, πᾶν ὅμως σημαντικὸν ζήτημα ἐν συνελεύσει ἀποφασίζεται.

Ἡ μεγαλητέρα δυσκολία τὴν ὁποίαν δύνανται νὰ ἀπαντήσωσιν οἱ ἐργάται εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν τοιούτων ἑταιριῶν εἶναι ἡ εὕρεσις τῶν κεφαλαίων· πρὸς τοῦτο νομίζομεν ὅτι τὴν σήμερον ὑπάρχουσι μέσα ἅπερ ἕως τοῦ νῦν ἦσαν ἄγνωστα, ταῦτα δὲ εἰσὶν αἱ τράπεζαι τοῦ λαοῦ καὶ οἱ πρὸς κατανάλωσιν συνεταιρισμοί. Καὶ εἰς μὲν τὰς τραπέζας εὑρίσκουσι πίστιν, διὰ δὲ τῶν πρὸς κατανάλωσιν ἑταιριῶν ἀποκτῶσιν, ὡς εἴδομεν, εὐκόλως ἴδια κεφάλαια. Ἂν ἔχῃ τις τὴν παραμικρὰν πρὸς τοῦτο ἀμφιβολίαν, ἂς ῥίψῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως τῆς ἑταιρίας τῶν **Equitable Pioneers.** Οἱ ἑταῖροι ταύτης ἐσχημάτισαν διὰ τοῦ ἐξ αὐτῆς κέρδους δύο κολοσσιαίας ἐπιχειρήσεις· τὸ 1850 ἀνήγειραν ἀτμοκίνητον μῦλον διὰ νέας πρὸς τοῦτο ἑταιρίας, ἥτις ἐπέτυχεν ἄριστα καὶ τῆς ὁποίας ἡ κατάστασις κατὰ τὸ 1864 ἦτο ἡ ἑξῆς·

Κεφάλαιον	46,639	Λ. Σ.
Πωλήσεις	141,309	» »
Κέρδη	7,806	» »

Τὸ δὲ 1855, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τοῦτο, ἀπεφάσισαν ἐπιχείρησιν ἀπίστευτον· ἠθέλησαν νὰ συστήσωσιν ἐργοστάσιον βάμβακος διὰ μετοχῶν πέντε λιρῶν, πληρονομένων εἴτε διὰ μιᾶς εἴτε κατὰ δόσεις ἑνὸς σελινίου καθ' ἑβδομάδα. Καὶ τοῦτο κατωρθώθη· 1600 ἑταῖροι ἐσχημάτισαν ἐντὸς τριῶν ἐτῶν κεφάλαιον 64,000 λιρῶν στερλινῶν ἤτοι 1,600,000 φρ. τὸ δὲ ἐργοστάσιον αὐτῶν μεταχειρίζεται 270 ἐργάτας, μεγάλαι δὲ καὶ ἰσχυραὶ ἀτμοκίνητοι μηχαναὶ κινοῦσιν 23,000 ἀτράκτων καὶ 320 ὑφαντικὰ ἐργαλεῖα (métiers).

Μετὰ τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα δὲν συζητεῖται πλέον τὸ κατορθωτὸν, ἀπομένει μόνον ἡ μίμησις.

Ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ ὑπάρχουσι πολλαὶ τοιούτου εἴδους ἑταιρίαι, ὁ τόπος ὅμως ἐν ᾧ φαίνονται ὅτι ἔχουσι μεγαλήτερον μέλλον εἶναι ἡ Γαλλία. Μετὰ τὰ συμβάντα τοῦ 1848 ἐγένετο μεγάλη ὕφεσις εἰς τὴν κίνησιν τοῦ συνεταιρισμοῦ· ἀπὸ τοῦ 1862 ὅμως ἤρχισεν οὗτος πάλιν μὲ νέαν δύναμιν.

Ἡ πόλις τῶν Παρισίων μόνη περιεῖχε περὶ τὰ μέσα τοῦ 1865 τριάκοντα ἐννέα ἑταιρίας πρὸς παραγωγὴν, ὑπελογίζετο δὲ ὅτι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὑπῆρχον ἄλλαι τόσαι, ἅπασαι εἰς ἀνθηρὰν κατάστασιν, διότι εἶχον συστηθῆ ἐπὶ ἀσφαλῶν βάσεων. Ἡ κυβέρνησις τοῦ αὐτοκράτορος Ναπολέοντος πλεῖστα ἔπραξε καὶ πράττει ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν ἐργατικῶν συνεταιρισμῶν ἐν γένει, μεγίστη δὲ ὑπάρχει πρὸς τοῦτο κίνησις καθ' ὅλην τὴν Γαλλίαν. Τρεῖς τράπεζαι συνέστησαν, μία ἐν Λυὼν καὶ δύο ἐν Παρισίοις, πρὸς χορηγίαν μέσων εἰς τοὺς ἐργατικοὺς συνεταιρισμοὺς (Sociétés de crédit au travail), ἐκδίδεται δὲ καὶ ἰδιαιτέρα ἐφημερὶς Ὁ Συνεταιρισμὸς (L' Association) πρὸς διάδοσιν τῆς ἀρχῆς καὶ δημοσίευσιν τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ συνεταιρισμοῦ.

Ἰδιαίτερος νόμος κανονίζων τὰ περὶ ἐργατικῶν ἑταιριῶν ἀμοιβαίας πίστεως, καταναλώσεως καὶ παραγωγῆς εἰσήχθη εἰς τὴν γαλλικὴν Βουλὴν κατὰ τὸ 1865, ἀνεβλήθη ὅμως ἡ σηζήτησις αὐτοῦ ἕως οὗ λάβῃ πέρας ἡ περὶ αὐτῶν διαταχθεῖσα ἔρευνα (enquête). Ἡ ἀνάγκη τοῦ νομοθετήματος τούτου ἦτο ἐπαισθητὴ, διότι αἱ μέχρι τοῦδε σχηματισθεῖσαι τοῦ εἴδους τούτου ἑταιρίαι, μὴ ἀναγόμεναι εἰς οὐδεμίαν τῶν ὑπὸ τοῦ νόμου κανονιζομένων κατηγοριῶν, ἠναγκάζοντο νὰ ὑπεκφεύγωσιν αὐτὸν διαφοροτρόπως.

Ἡ κίνησις καθ' ἑκάστην προχωρεῖ καὶ ἐκτείνεται, ἤδη δὲ ἔφθασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἱσπανίαν· καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ αἱ καλούμεναι *ἀρτὲλ* εἰσὶν εἶδος ἑταιριῶν ἐργατικῶν πρὸς παραγωγήν. Ἐν Ἑλλάδι ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐργασίας εἶναι παλαιόθεν γνωστός· τὸ ἐμπορικὸν ναυτικὸν πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως δὲν ἐγνώριζεν ἄλλο σύστημα, σήμερον δὲ ἐπανέρχεται εἰς αὐτό. Ἡ ἁλιεία ἐπίσης διὰ συνεταιρισμοῦ ἐργατικοῦ ἐνεργεῖται παρ' ἡμῖν· ὥστε πιστεύομεν ὅτι ἄνευ δυσκολίας δύναται οὗτος νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς ἄλλας τινὰς ἐργασίας, καὶ μετὰ τόσῳ πλείονος ἐπιτυχίας, ὅσῳ ἐν τῇ Ἑλλάδι αὐτοὶ οἱ ἐργολάβοι καὶ οἱ μικροὶ ἐργοστασιάρχαι δὲν ἔχουσιν ἱκανὰ κεφάλαια ὅπως μετ' ἐπιτυχίας ἐνεργῶσι μεμονωμένοι. Δι' ἡμᾶς δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὀκτὼ ἢ δέκα τεχνῖται, μεταχειριζόμενοι ἕνα μόνον ἐργάτην, ἐνίοτε δὲ καὶ μόνοι ἐργαζόμενοι ἤθελον εὑρίσκει κατ' ὠφελείας μεγαλητέρας καὶ πίστιν ἐὰν ἐσχημάτιζον συνεταιρισμὸν πρὸς παραγωγήν. Παρῆλθεν ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἐθεωρεῖτο ἀξίωμα ὅτι πολλοὶ πένητες ἑνόνοντες τὴν πενίαν αὐτῶν παράγουσι μηδέν· σήμερον ἡ ἱστορία τῶν ἐργατικῶν συνεταιρισμῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν δανείων μᾶς ἀπέδειξεν, ὅτι οἱ ὀβολοὶ ἑκάστου αὐτῶν ἑνούμενοι ἀποτελοῦσι τόσα ἑκατομμύρια, ὅσα δὲν δύνανται νὰ εὕρωσιν οἱ μεγαλήτεροι τραπεζῖται.

Γ.

Ἓν ἔτι ὑπολείπεται ἡμῖν, τοῦτο δὲ εἶναι ἡ ταχεῖα ἐξέτασις τῆς θέσεως ἣν νομικῶς κατέχουσιν αἱ ἑταιρίαι αὗται. Ἐν Γαλλίᾳ, ὡς ἀνεφέρομεν ἤδη, ἡ ἀνάγκη εἰδικῆς περὶ αὐτῶν νομοθεσίας ἐγένετο ἐπαισθητή· οἱ ὑπάρχοντες νόμοι, συνταχθέντες εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν αἱ οἰκονομικαὶ σχέσεις εὑρίσκοντο οὕτως εἰπεῖν εἰσέτι εἰς τὰ σπάργανα, οὐ μόνον λέξιν δὲν ἀναφέρουσι περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ μάλιστα περιέχουσι διατάξεις αἵτινες φέρουσι δυσκολίας τινὰς εἰς τὴν τακτικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν. Ὅπως ὑπάρξωσι σήμερον οἱ ἐργατικοὶ συνεταιρισμοὶ ἀναγκάζονται νὰ συνιστῶνται ὑπὸ μίαν τῶν γνωστῶν μορφῶν τῶν ἐν τῷ ἄρθρῳ 19 τοῦ Ἐμπορικοῦ Νόμου ἀναφερομένων, καὶ τῶν ὁποίων οὐδεμία ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτῶν· ἐὰν ἤθελέ τις νὰ ὁρίσῃ νομικῶς τοὺς ἐργατικοὺς συνεταιρισμοὺς, ἔπρεπε νὰ ἀποκαλέσῃ αὐτοὺς *ἑταιρίας ἐχούσας μεταβλητὸν προσωπικὸν καὶ μεταβλητὰ κεφάλαια* (sociétés à personnel mobile et à capital variable). Ὅπως δήποτε ἐλήφθη πρόνοια, καὶ τὸ ἀναγκαῖον νομοθέτημα δὲν θέλει βραδύνει νὰ ἐπιψηφισθῇ ἐν τῷ Νομοθετικῷ σώματι.

Ἐν Ἀγγλίᾳ μέχρι τινὸς ἅπασαι αἱ ἐργατικαὶ ἑταιρίαι ὑπήγοντο εἰς τὴν νομοθεσίαν τῶν **Friendly Societies** (1). Τῇ 7 Αὐγούστου 1862 ἐξεδόθη εἰδικὸς νόμος περὶ τῶν συνεταιρισμῶν συνεργείας (**Provident and Industrial Societies Act**), κανονίζων τὰς νομικὰς αὐτῶν σχέσεις, καὶ δίδων αὐτοῖς δικαιώματά τινα ἐὰν ὑποβάλλωνται εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς ἐγγραφῆς. Διὰ τοῦ νόμου τούτου ὁρίζεται ὁ ἀνώτατος ὅρος τοῦ κεφαλαίου, ὅπερ δύναται νὰ καταθέσῃ ἕκαστος ἑταῖρος, καὶ περιορίζεται ἡ εὐθύνη αὐτοῦ εἰς μόνον τὸ ποσὸν διὰ τὸ ὁποῖον ἐνεγράφη· ἀπαιτεῖται πρὸς τούτοις ἀπὸ τὰς ἑταιρίας ταύτας ἡ μεγαλητέρα δημοσιότης, διότι, ἐκτὸς τῶν ἐν ταῖς ἐφημερίσιν ἀναγκαστικῶν δημοσιεύσεων, εἰσὶν ὑπόχρεοι ὅπως δίδωσιν εἰς πάντα τὸν αἰτοῦντα τὸ διέπον αὐτὰς καταστατικὸν, ἀντὶ ποσοῦ μὴ δυναμένου νὰ ὑπερβῇ τὸ ἓν σελίνιον.

Ἐνταῦθα δὲν δυνάμεθα ἢ νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅσα καὶ ἄλλοτε περὶ κυβερνητικῆς ἐπεμβάσεως εἴπομεν. Ἕως πότε θέλομεν ἔχει τὴν ἀπαίτησιν ὅπως κανονίζωμεν διὰ νόμων καὶ διαταγμάτων τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὰς ἐμπορικὰς καὶ οἰκονομικὰς αὐτοῦ σχέσεις; Ὁ σοφώτερος καὶ λεπτομερέστερος νόμος μετ' ὀλίγα ἔτη καταντᾷ ἀνεπαρκὴς, διότι προβαίνει καθ' ἑκάστην ἡ βιομηχανικὴ καὶ ἐμπορικὴ ἀνάπτυξις, ἀντὶ δὲ νὰ ὠφελῇ βλάπτει καὶ καταστρέφει τὰ συμφέροντα ἅπερ προτίθεται νὰ ὑπερασπίσῃ. Ἓν μόνον εἶναι τὸ ἔργον τοῦ νόμου εἰς τὰς περιστάσεις ταύτας, τὸ νὰ τιμωρῇ αὐστηρῶς τὴν κακὴν πίστιν. Ταῦτα ἀρκοῦσι, πᾶσα δὲ περιγραφὴ μορφῆς ἑταιριῶν, καὶ πᾶς περιορισμὸς τιθέμενος εἰς τὸν σχηματισμὸν αὐτῶν πρέπει νὰ λείψῃ ἐὰν θέλωμεν νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς πραγματικῆς ἀναπτύξεως τῶν δυνάμεων ἡμῶν. Ἐνταῦθα ὡς καὶ ἐν παντὶ ἀνάγκη ἐλευθερίας.

Ἐξ ὅσων ἄχρι τοῦδε εἴπομεν συνάγεται ὅτι καὶ ὑπὸ τὰς δύο νέας ταύτας μορφὰς ὁ συνεταιρισμὸς ἐπέτυχε πληρέστατα, ὡς ἐπέτυχε καὶ ὑπὸ πάσας τὰς ἄλλας.

Ἐνταῦθα ὅμως εὗρε μεγαλητέρας δυσκολίας καὶ πρὸ πάντων ἀντιπράξεις· Τοῦτο ἦτο ἐπόμενον· ἡ μνήμη τῶν δοκιμῶν τοῦ 1848 ἦτο ἀκόμη πρόσφατος, δυσκόλως δὲ ἠδύναντο οἱ μὴ εἰδικῶς σπουδάσαντες τὸ ζήτημα νὰ κάμωσι τὴν διάκρισιν μεταξὺ τῶν τότε συνεταιρισμῶν καὶ τῶν σήμερον σχηματιζομένων. Ἓν τι ὅμως ἔπρεπε νὰ καθησυχάσῃ αὐτοὺς, τοῦτο δὲ εἶναι ἡ κατὰ τὰς δύο περιστάσεις διαγωγὴ τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους. Τὰ συμβάντα τοῦ 1848 δὲν συνεκίνησαν αὐτὸ παντάπασιν, ἐνῷ σήμερον δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ Ἀγγλία βαίνει ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος· αὐτὸ καὶ μόνον ἤρκει ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι περὶ ἄλλου πράγματος ἐπρόκειτο τότε καὶ περὶ ἄλλου τώρα.

Ἐν Ἀγγλίᾳ τὰ στοιχεῖα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας εἶναι ἀρκούντως διαδεδομένα, ὥστε καὶ ὁ ἔσχατος τῶν ἐργατῶν νὰ ἔχῃ ἰδέας τινὰς αὐτῶν, ἀδύνατον ἦτο ἑπομένως νὰ ἐπιτύχωσιν ἐκεῖ, ἢ κἂν νὰ εἰσακουσθῶσιν, αἱ ἀλλόκοτοι θεωρίαι τοῦ *σοσαλισμοῦ*. Ἡ ἀρχὴ τοῦ συνεταιρισμοῦ ὅμως, ἀφοῦ ἐχωρίσθη ἀφ' ὅλων τῶν ξένων στοιχείων καὶ ἐστηρίχθη ἐπὶ ἐπιστημονικῶν βάσεων, εὗρε, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, πλειοτέραν ἠχὼ ἐκεῖ ἢ εἰς πᾶν ἄλλο μέρος.

Σήμερον τὸ ζήτημα ἐβασανίσθη, συνεζητήθη, καὶ ἡ τύχη τοῦ συνεταιρισμοῦ εἶναι βεβαία· τὸ μέλλον ἀνήκει εἰς αὐτόν. Δὲν εἴμεθα ἐξ ἐκείνων οἵτινες νομίζουσιν ὅτι αὐτὸς μόνος εἶναι ἡ κατὰ τῆς κοινωνικῆς ἀσθενείας πανάκεια, δὲν συμμεριζόμεθα οὐδὲ τὴν ἰδέαν τοῦ **Stuart Mill** θεωροῦντος αὐτὸν ὡς τὴν μόνην ἐν τῷ μέλλοντι μορφὴν τῆς ἐργασίας· ὄχι· νομίζομεν ὅμως ὅτι εἶναι ἓν τῶν ἰσχυροτέρων μέσων τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς μορφώσεως τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ πρέπει προηγουμένως ὁ λαὸς οὗτος νὰ μορφωθῇ διὰ τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς στοιχειώδους τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως, πρέπει νὰ διαδοθῶσιν αἱ πρῶται γνώσεις τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης εἰς πάντας. Παρ' ἡμῖν δυστυχῶς τὸ ποθούμενον τοῦτο ἀποτέλεσμα εἶναι πολὺ μακρὰν, καὶ, τὸ χειρότερον, τίποτε ἢ σχεδὸν τίποτε δὲν γίνεται ὅπως φθάσωμεν εἰς αὐτό.

Αἱ οἰκονομικαὶ σπουδαὶ ἐν Ἑλλάδι, τόπῳ ἐμπορικωτάτῳ, εἰσὶν ἐντελῶς παρημελημέναι· *μία* μόνη ἕδρα ὑπάρχει δι' αὐτὰς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ πολιτικὴ οἰκονομία καὶ εἰς αὐτὰ τὰ κατώτερα σχολεῖα διδάσκεται. Ἡ ἔλλειψις αὕτη εἶναι λίαν ἐπαισθητή· βλέπομεν δὲ καθ' ἑκάστην τὰ κακὰ αὐτῆς ἀποτελέσματα. Εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς κοινωνίας περιοριζόμενοι, παρατηροῦμεν καθ' ἑκάστην ἐν ταῖς Βουλαῖς καὶ ἐν τῇ Κυβερνήσει τὴν παντελῆ ἄγνοιαν τῶν πρώτων οἰκονομικῶν στοιχεί-

(1) Ἴδε Πανδώρας 1 Δεκεμβρίου 1864.

ων, ἐὰν δὲ καταβῶμεν ὀλίγον ἀπαντῶμεν τὴν ἄγνοιαν καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπιστήμης. Ἐν τούτοις εἶναι ἀνάγκη ὅπως ἐπέλθῃ θεραπεία ῥιζικὴ, διότι ὁ λαὸς κυβερνᾷ σήμερον· ἐὰν λοιπὸν δὲν ἀναπτυχθῇ θέλει κυβερνᾷ κακῶς, ὅπως δυστυχῶς συμβαίνει.

Τὸ κακὸν ὑπάρχει, ἂς μὴ τὸ κρύπτωμεν· ἐξ ἐναντίας ἂς ἑνώσωμεν τὰς δυνάμεις ἡμῶν ὅπως τὸ πολεμήσωμεν διὰ τῶν φώτων. Ὀφείλομεν νὰ ἀναπτύξωμεν ἡμᾶς ἠθικῶς καὶ δι' ἄλλον λόγον, ὅπως ἐπέλθῃ καὶ ἡ ὑλικὴ βελτίωσις τοῦ τόπου· ὀφείλομεν νὰ πράξωμεν τοῦτο ἐπὶ ποινῇ μὴ ὑπάρξεως, διότι σήμερον ὁ κόσμος ὁλόκληρος κινεῖται πρὸς τὰ πρόσω, ὁ δὲ κοιμώμενος καὶ ὀπίσω μένων ἐν μέσῳ τῶν περικυκλούντων αὐτὸν, ὁμοιάζει πρὸς ὃν πεπαλαιωμένον, πρὸς σκελετὸν προκατακλυσμιαῖον ἐν αἰθούσῃ μουσείου.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Α. ΣΟΥΤΖΟΣ.

ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΙΣ ΕΙΣ ΜΕΚΑΝ.

Χριστιανοὶ ἐπισκεφθέντες τὴν Μέκαν. — Τζέδα. — Τάφος Εὔας. — Μέκα. — Κααβά. — Κοιλὰς Μινᾶ. — Ὄρος Ἀράφα. — Θυσίαι. — Ἐπάνοδος τῶν προσκυνητῶν. — Ἀποτελέσματα πρὸς τὴν δημοσίαν ὑγείαν.

Α΄.

Ἕνεκα τῆς εὐκόλου καὶ ταχείας συγκοινωνίας ἤτις, χάρις εἰς τὸν ἀτμὸν, κατέστη σήμερον μεταξὺ λαῶν ἀγνοούντων ἄλλοτε καὶ τὰ ὀνόματα ἀλλήλων, προξενεῖται ἐνίοτε βλάβη εἰς τὴν δημοσίαν ὑγείαν, ὁσάκις πρὸ πάντων συσσωρεύωνται πλήθη, ὅπως ἐν Μέκᾳ. Τοῦτο δὲ ἀπεδείχθη τρανώτατα τὸ παρελθὸν ἔτος ὅτε ἡ χολέρα, μαστίσασα τὴν Αἴγυπτον, τὴν ἐπιδεκτικὴν πάσης ἐπιδημίας καὶ κολλητικῆς νόσου ταύτην χώραν, διεδόθη καὶ εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ πολλὰ μέρη τῆς Εὐρώπης. Ἀνάγκη ἄρα νὰ προνοήσῃ ἐπιμελῶς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἰσλαμισμοῦ περὶ τῆς ἐξοντώσεως τοῦ κακοῦ τὸ ὁποῖον ἀπειλεῖ, ἕνεκα τῆς ἐνθεομανίας τῶν ὁμοθρήσκων αὐτοῦ, σύμπαν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Δὲν κηρύττομεν σταυροφορίαν ἢ πόλεμον θρησκευτικὸν, ἀλλ' ἀξιοῦμεν σύνεσιν, ἱκανὴν νὰ προλάβῃ τὸν κατὰ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῶν ὑλικῶν συμφερόντων τῆς κοινωνίας κίνδυνον.

Ὅτε πρὸ ἑνὸς ἔτους ἐκοινολογήθη εἰς Αἴγυπτον ὅτι ἀνεφάνη χολέρα μεταξὺ τῶν ἐν Τζέδᾳ προσκυνητῶν, ὁ ἀντιβασιλεὺς ἔστειλεν εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν ἐντοπίους ἰατροὺς, οἵτινες ἐπανελθόντες ἀνήγγειλον ὅτι ψευδὴς ἦτο ἡ εἴδησις· ἀλλὰ ἢ ἐψεύσθησαν ἢ δὲν ἠρεύνησαν ἀκριβῶς. Βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι κατ' ἔτος, ὅτε ἐπανέρχονται οἱ προσκυνηταὶ, λόγος πολὺς γίνεται ὅτι φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν χολέραν, πανώλην, τύφον ἢ ἄλλην νόσον ἐπιδημικήν.

Τὸ κατ' ἐμὲ δὲν εἶναι δύσκολος ἡ ἀνεύρεσις τῶν αἰτίων τῆς ἐτησίας ἀναγεννήσεως τῶν νόσων τούτων, οὔτε ἴσως ἀδύνατος ἡ πρόληψις αὐτῶν· πρὸς τοῦτο ὅμως ἀπαιτεῖται νὰ καταλείψωσιν αἱ εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις τὸ περὶ ἀποχῆς πλατωνικὸν ἀξίωμα καὶ νὰ ἐπεμβῶσι δραστηρίως. Καὶ μέχρι μὲν τοῦδε ἦτο ἴσως συγκεχωρημένη ἡ ἀποχὴ αὕτη, διότι οὐδεμίαν εἴχομεν γνῶσιν περὶ τῆς ἐκστρατείας ὡς εἰπεῖν καὶ τῆς στρατοπεδεύσεως τῶν μουσουλμάνων προσκυνητῶν· σήμερον ὅμως ὅτε, χάρις εἰς χριστιανοὺς μεταμφιασθέντας καὶ κινδυνεύσαντας, ἐμάθομεν τὰ περὶ τούτου, ἀναγκαῖον νὰ παρεμβάλωσιν αἱ δυνάμεις τὰ φῶτα καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν.

Περίεργον δὲ νὰ ἴδωμεν πότε καὶ πόσοι χριστιανοὶ κατώρθωσαν νὰ ἐπισκεφθῶσι τοὺς ἁγίους τόπους τῶν μουσουλμάνων.

α΄— Τὸ 1508 ὁ ἐκ Βονωνίας Λοδοβῖκος Βαρτέμας μετέβη ὡς προσκυνητὴς εἰς Μέκαν· ἀλλ' εἰ καὶ μετημφιεσμένος ὡς Ἄραψ ἀνεκαλύφθη καὶ ἠχμαλωτίσθη· ἔγραψε δὲ διήγησιν τῆς μεταβάσεως αὐτοῦ.

β΄— Τὸ 1566 ὁ Βικέντιος Leblanc περιηγήθη τὴν Ἀραβίαν, καὶ συνοδοιπόρους ἔχων δύο ἀρνησιθρήσκους ἐπεσκέφθη τὴν Μεδίναν καὶ τὴν Μέκαν. Τὰ ὑπομνήματα αὐτοῦ συνέταξεν ὁ Bergeron ἐπιγράψας οὕτωσί· « Αἱ περίφημοι περιηγήσεις τοῦ κὺρ Βικεντίου Leblanc Μασσαλιώτου, εἰς ἃς ἐπεδόθη ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου μέχρι τοῦ ἑξηκοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, κατὰ τὰ τέσσαρα μέρη τοῦ κόσμου, κλ. Ἐν Παρισίοις, 1657 καὶ 1658. »

γ΄— Τὸ 1604 ὁ Ἰωάννης Wild, αὐστριακὸς στρατιώτης, αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ πωληθεὶς ὡς ἀνδράποδον, μετέβη εἰς Μέκαν μετὰ τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Ἐδημοσίευσε δὲ τὰ τῆς ὁδοιπορίας τὸ 1623 ἐν Νουρεμβέργῃ.

δ΄— Τὸ 1608 ὁ Ἰωσὴφ Pitto, Ἄγγλος ἀρνησίχριστος, ἦλθεν εἰς Μέκαν· τὸ δὲ 1708 ἐδημοσίευσεν ἐν Λονδίνῳ τὴν ὁδοιπορίαν αὐτοῦ.

ε΄— Τὸ 1810 ὁ Seetzen, Γερμανὸς ἀρνησίχριστος, θελήσας ν' ἀντιγράψῃ ἐπιγραφάς τινας τῆς Κααβᾶς, συνελήφθη καὶ ἐθανατώθη.

ϛ΄— Τὸ 1842 ὁ Burkhardt, Γερμανὸς ἐγκρατὴς τῶν ἀνατολικῶν ἠθῶν καὶ γλωσσῶν, ἐπεσκέφθη τὴν Μέκαν καὶ τὴν Μεδίναν ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν προστασίαν τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ. Ἔγραψε δὲ περιεργοτάτην διήγησιν τῆς ὁδοιπορίας αὐτοῦ.

ζ΄— Τὸ 1853 ὁ λοχαγὸς Burton, κατ' ἀρχὰς μὲν ἰνδοῦ σοφοῦ, ἔπειτα δὲ πέρσου δερβίση φέρων ἔνδυμα, ἐπεσκέφθη τὴν Μεδίναν καὶ τὴν Μέκαν δαπάνῃ τῆς ἐν Λονδίνῳ γεωγραφικῆς ἑταιρίας.

ἡ— Τὸ 1860 ὁ βαρόνος Maltzan, καλῶς γινώσκων τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν τῆς Ἀλγερίας, ἐνεδύθη ὡς Μογραβῖνος, ἔλαβε παρὰ τῶν γαλλικῶν ἀρχῶν διαβατήριον ἐν ᾧ ὠνομάζετο Σιδὶ ἀβδ-ερ-Ῥαχμὰν βὲν Μωχαμὲτ, καὶ μετέβη εἰς Μέκαν. Ἐδημοσίευσε δὲ πέρυσι τὰ τῆς ὁδοιπορίας αὐτοῦ ἐν Λειψίᾳ. (Meine Reise nach Mekka ἤτοι ἡ εἰς Μέκαν μετάβασίς μου.)

Καὶ ἕτεροι δὲ ἐξ Ἄγγλοι, Γάλλοι καὶ Ἰταλοὶ ἐπεσκέφθησαν τὸ 1800 τὴν Μέκαν· οὐδὲν ὅμως ἐδημοσίευσαν περὶ αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν δημοσιευθέντων ὀλίγα ἔχουσιν ἀληθῆ ἀξίαν· διότι τὰ μὲν περιέχουσι τὰ θαύματα καὶ τοὺς μύθους, ὅσους ἤκουσαν οἱ συγγραφεῖς παρὰ τῶν ἐνθεομανῶν μουσουλμάνων, τὰ δὲ περιστρέφονται εἰς γενικὰς καὶ ἀορίστους διηγήσεις. Τὸ σύγγραμμα ὅμως τοῦ Burkhardt καὶ μάλιστα τὸ τοῦ Maltzan ἐξεικονίζουσι μετὰ πολλῆς ἀκριβείας τὰ ἔθιμα τῶν προσκυνητῶν, τὰ ἤθη τῶν ἐν Τζέδᾳ καὶ Μέκᾳ μουσουλμάνων, καὶ τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα, τῶν ὁποίων ἡ ἐκπλήρωσις ἀπαιτεῖται παρ' ἑκάστου χατζῆ. Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ βιβλίου τοῦ K. Maltzan γοητεύει τὸν ἀναγνώστην, διὰ τῶν λεπτομερειῶν μάλιστα τοῦ βίου τῶν προσκυνητῶν, μεθ' ὧν συνέζησε τέσσαρας μῆνας. Φρίσσων ἐπεξέρχεταί τις τὴν διήγησιν τοῦ παρατόλμου τούτου περιηγητοῦ, ὅτε βλέπει αὐτὸν ἐν τῷ λουτρῷ μεταξὺ τῶν ὑποτιθεμένων αὐτοῦ ὁμοδόξων, οἵτινες συλλαμβάνοντες ὑποψίας ἑτοιμάζονται ἴσως νὰ παραδώσωσιν αὐτὸν εἰς τὴν μανίαν τῶν ἐκβεβακχευμένων μουσουλμάνων. Καὶ τούτου δοθέντος, τίνι τρόπῳ θέλει ἀποφύγει τὰς βασάνους καὶ τὸν θάνατον; Εὐτυχῶς ὅμως, κατορθώσας νὰ δραπετεύσῃ ἐν ὥρᾳ νυκτὸς, ἦλθεν εἰς Τζέδαν καὶ ἐπεβιβάσθη εἰς ἀγγλικὸν πλοῖον ἕτοιμον εἰς ἀπόπλουν.

Ὁ λοχαγὸς Burton μ' ἐβεβαίωσεν ὅτι ὡς ἐκ θαύματος διέφυγε καὶ αὐτὸς τὰς χεῖρας τῶν ἐνθεομανῶν χατζίδων, οἵτινες, ἰδόντες ὅτι δὲν ἐξεπλήρου θρησκευτικά τινα χρέη, ὑπώπτευσαν ὅτι ἦτο ἄπιστος.

Τὰς ἀνωτέρω πραγματείας ἔχων ὑπ' ὄψιν καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ἐμῶν ἀναμνήσεων, θέλω ἐκθέσει ἐν συντόμῳ τὰ τῶν χατζίδων κατά τε τὴν ὁδοιπορίαν καὶ τὴν ἐν Μέκᾳ διατριβὴν καὶ τὸν μετὰ τὰς ἑορτὰς διασκορπισμὸν αὐτῶν· διότι πάντα ταῦτα, ἐπενεργοῦντα ἀμέσως ἐπὶ τῆς ὑγείας, πλείστους μὲν ἐξ αὐτῶν φέρουσι κατ' ἔτος εἰς τὸν τάφον, εἰς δὲ τὰς χώρας δι' ὧν διέρχονται οἱ προσκυνηταὶ καταλείπουσιν ἐπικίνδυνα σπέρματα ἐπιδημίας.

Β΄.

Ἕκαστος εὐσεβὴς μουσουλμάνος ὀφείλει, ἅπαξ τοὐλάχιστον ἐπὶ ζωῆς αὐτοῦ, νὰ ὑπάγῃ εἰς Μέκαν· ὁ Μωάμεθ, μὴ προβλέπων τὴν τοσαύτην διάδοσιν τοῦ δόγματος αὐτοῦ, ἠξίου νὰ ἐπισκέπτωνται κατ' ἔτος οἱ πιστοὶ τὴν ἁγίαν πόλιν. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὅμοιον θρησκευτικὸν ἔθος εἶχον καὶ πρὸ αὐτοῦ οἱ ἐθνικοὶ Ἄραβες.

Τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς παραγγελίας ταύτης τοῦ Μωάμεθ περὶ πολλοῦ ποιούμενοι οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ, μεταβαίνουσι κατ' ἔτος ἀνὰ μυριάδας εἰς Μέκαν ἐν καιρῷ τοῦ Ῥαμαζανίου καὶ πρὸ αὐτοῦ. Ὁποιαδήποτε δὲ καὶ ἂν εἶναι ἡ ἀπόστασις, ἢ ὁσονδήποτε ἄπορος καὶ ἂν εἶναι ὁ μουσουλμάνος, τὰ πάντα ἐπιχειρεῖ ὅπως ἀποκτήσῃ τὸν τίτλον τοῦ χατζῆ. Τί πρὸς τὸν πιστὸν καὶ κόποι, καὶ στερήσεις, καὶ κίνδυνοι, καὶ θάνατος, ὅταν δι' αὐτῶν πρόκειται ν' ἀξιωθῇ τῆς οὐρανίου ἐκείνης μακαριότητος;

Ἂν καὶ ἀδύνατον νὰ ὁρισθῇ μετά τινος ἀκριβείας ὁ ἀριθμὸς τῶν κατ' ἔτος ἀποθνησκόντων, διότι οὐδέποτε μέχρι τῆς σήμερον ἐγένετο γνωστὸν πόσοι ἐπισκέπτονται τὴν Μέκαν, βέβαιον ὅμως ὅτι εἶναι μέγας. Ἐκ τῶν παρατηρήσεών μου συμπεραίνω ὅτι κατὰ μέσον ὅρον ἀποθνήσκει τὸ πέμπτον τῶν χατζίδων κατ' ἔτος. Ἐπειδὴ δὲ, εἰμὴ πάντοτε, βεβαίως ὅμως πολλὰ συνεχῶς γεννῶνται μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἐπιδημίαι, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποθνησκόντων αὐξάνει κατὰ πολύ.

Οἱ προσκυνηταὶ ἀνήκουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἐνδεεστάτην τῶν τάξεων· δι' ὃ ἀπορεῖ τις βλέπων τὸν βαθμὸν τῆς γυμνότητος καὶ τῆς πτωχείας αὐτῶν. Σάκκος, δέμα περιέχον τὸ χράμε, ἤτοι τὸ ἔνδυμα τοῦ χατζῆ, ξηρά τινα δίπυρα καὶ ἄλευρον ἐκ (doura), ἰδοὺ πάντα τὰ ἐφόδια αὐτῶν. Οἱ ἐνθεομανέστεροι, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἀπορώτεροι, περιβάλλονται τὸ χράμε τὴν ὥραν τῆς ἀναχωρήσεως καὶ ἀποβάλλουσιν αὐτὸ μετὰ τὴν ἐπάνοδον. Θεωρεῖται δὲ ἀνώτερος καὶ ἁγιώτερος πάντων τῶν προσκυνητῶν, ὅστις οὐδὲν φέρει μεθ' ἑαυτοῦ, τοῦ προφήτου εἰπόντος ὅτι, « τὸ πολυτιμότερον ἐφόδιον εἶναι ἡ εὐσέβεια. » Μόνον οἱ πλούσιοι καὶ ὅσοι δὲν φοβοῦνται νὰ σκανδαλίσωσι τοὺς συνοδοιπόρους, φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν μικρὰ ξύλινα κιβώτια ἄνευ κλείθρων.

Ὁ χρόνος τῆς προσκυνήσεως μεταβάλλεται κατ' ἔτος ἕνδεκα ἡμέρας· καὶ ἐπειδὴ οἱ σεληνιακοὶ μῆνες τῶν μουσουλμάνων σύγκεινται ἐξ ἡμερῶν 29, ἡ περίοδος τῶν τεσσάρων μηνῶν τοὺς ὁποίους ὁ Μωάμεθ ἀφιέρωσεν εἰς τὴν προσκύνησιν (Σουὰλ, Δοὺ ἐλ Καδὰ, Δοὺ ἐλ Χότζα καὶ Ῥαμαζὰν) εἶναι ἄστατος, καὶ περιέρχεται καὶ τὰς τέσσαρας ὥρας τοῦ ἔτους. Ὅθεν καὶ αἱ πολυάριθμοι μετοικεσίαι τῶν ὀπαδῶν τοῦ προφήτου δὲν γίνονται ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀτμοσφαιρικὴν ἐπιῤῥοήν· ἀλλὰ ποία ἡ καταλληλοτέρα εἰς τὴν ὑγείαν; πάντη ἄγνωστον. Συμπεραίνομεν μόνον ἐκ τῶν γενικῶν εἰδήσεων ὅσας ἔχομεν περὶ τοῦ κλίματος τῆς ἀραβικῆς χερσονήσου, ὅτι ἡ ὀλιγώτερον ξηρὰ, ἡ προσεχεστέρα εἰς τοὺς ὑετοὺς,

εἶναι καὶ ὀλεθριωτέρα εἰς τοὺς σωροὺς τῶν προσκυνητῶν.

Ἐπιβλαβέστατον εἰς τὴν ὑγείαν εἶναι καὶ τὸ ὁμοιόμορφον ἔνδυμα, τὸ *χράμι*, τὸ ὁποῖον ἐπιβάλλουσιν οἱ ἑρμηνευταὶ τοῦ κορανίου εἰς πάντα *χατζῆν* ὅθεν καὶ ἂν ἔρχεται, εἴτε ἐκ μεσημβρίας εἴτε ἐξ ἄρκτου, εἴτε δηλαδὴ ἐκ θερμῆς εἴτε ἐκ κατεψυγμένης χώρας. Ἐάν τινες τῶν συνελθόντων εἰς Τζέδαν δὲν φέρωσι *χράμι*, πρέπει ἀφεύκτως νὰ φορέσωσι τοιοῦτο· πρέπει δὲ καὶ νὰ ξυρίσωσι τὴν κεφαλὴν καὶ νὰ ἀφήσωσιν αὐτὴν ἐκτεθειμένην εἰς τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, ὅλως διάλου γυμνὴν, ἐστερημένην τῆς σκιᾶς οὐ μόνον πίλου ἢ σκιαδίσκης ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν χειρῶν. Οἱ μεγιστᾶνες ὅμως καὶ ὅσοι τῶν πλουσίων δὲν φοβοῦνται νὰ θεωρηθῶσι βέβηλοι, προφυλάσσονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ σκιαδίσκης.

Τὸ *χράμι*, τὸ ὁποῖον συγκροτεῖ ὁλόκληρον τὸ ἔνδυμα τῶν *χατζίδων*, σύγκειται ἐκ δύο λευκῶν ῥαβδωτῶν σκεπασμάτων, πέντε μὲν πόδας μακρῶν τρεῖς δὲ πλατέων. Καὶ διὰ μὲν τοῦ ἑνὸς περιτυλίσσουσι τὰς ὀσφῦς μέχρι γονάτων, τὸ δὲ ἕτερον ῥίπτουσιν ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου ὡς ῥωμαϊκὴν χλαμύδα καὶ καλύπτουσι τὴν ῥάχιν, ἀφίνοντες ὅλως διόλου γυμνὸν τὸν δεξιὸν βραχίονα καὶ τὰς κνήμας· φέρουσι δὲ καὶ σανδάλια. Ἰδοὺ ὁποῖον τὸ *χράμι*. Ἡ γυμνότης αὕτη τοῦ *χατζῆ* καὶ τὰς ὄψεις προσβάλλει καὶ τὴν ὑγείαν ζημιοῖ. Ὁ Νίεβουρ ἀξιοῖ ὅτι ἡ ἐφεύρεσις τοῦ ἐνδύματος τούτου ὀφείλεται εἰς τὴν ἐνθεομανίαν, ἐνῷ πιθανὸν νὰ ἔφερον αὐτὸ οἱ Ἄραβες ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μωάμεθ· ἀλλ' ὁπωσδήποτε, βέβαιον εἶναι ὅτι οὔτε ἀπὸ τοῦ καύσωνος τῆς ἡμέρας ὅτε ἀπὸ τοῦ ψύχους τῆς νυκτὸς προφυλάσσει τὸν φέροντα, τοῦ ψύχους μάλιστα, ὀξυτάτου καὶ ὀλεθρίου ὄντος πρὸς πᾶσαν ψυχὴν ζῶσαν κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην. Κατὰ τὸ μεταξὺ Τζέδας καὶ Μέκας ἰδίως διάστημα, τὸ ὁποῖον διατρέχουσι καὶ αἱ καραβάναι καὶ οἱ προσκυνηταὶ τὴν νύκτα, διότι τῆς ἡμέρας ὁ καύσων εἶναι ἀνυπόφορος, τὸ ψῦχος καθίσταται ἐπώδυνον, οὐ μόνον διὰ τὴν θέρμην τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ χώρα ὑψοῦται καθόσον μακρύνεται ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Ὁ Κ. Μάλτζαν λέγει ὅτι καὶ κατ' αὐτὸν τὸν Ἰούνιον ἀνάπτονται τὴν νύκτα πυραὶ, περὶ τὰς ὁποίας συνέρχονται ῥιγοῦντες οἱ *χατζίδες*· αὐτὸς δὲ, προστίθησιν, ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνθέξῃ εἰς τὸ ψῦχος ἂν δὲν ἔπινε συνεχῶς καφέν. Πολλοὺς πολλάκις εἶδε παθόντας ἕνεκα τῆς ἐπιῤῥοῆς τοῦ κλίματος.

Εἰς τὴν ἐκ τοῦ κλίματος βλάβην, τῆς ὁποίας τὴν ἔκτασιν ἀγνοοῦμεν, διότι στερούμεθα ἀκριβῶν εἰδήσεων περὶ τῆς μέχρι τοῦδε ἀνεξερευνήτου ἐκείνης χώρας, προστίθενται καὶ ἄλλα αἴτια· αἱ συνεχεῖς παραδείγματος χάριν νηστεῖαι, ἡ μεγίστη χρῆσις ἀμιγοῦς καφὲ, ὅστις κόπτει τὴν ὄρεξιν, τὸ ἀδιάκοπον ῥόφημα καπνοῦ πολλάκις μεμιγμένου μετὰ ὀπίου ἢ ἀσίς· καὶ σημειωτέον ὅτι ταῦτα πάντα ἀπαγορεύονται αὐστηρῶς ὑπὸ τοῦ κορανίου. Γνωστὸν ὅτι καὶ τὰ σίκερο ἢ πνευματώδη ποτὰ ἀπαγορεύει τὸ ἱερὸν τοῦτο βιβλίον· καὶ ὅμως καὶ εἰς τὰ ἐλάχιστα χωρία τῶν ἁγίων τόπων εὑρίσκονται ἐργαστήρια *βοζὰ* καὶ *ῥακίου* δι' ὧν μεθύσκονται οἱ *χατζίδες*. Τὰ ἐλαττώματα ταῦτα εἶναι πάγκοινα· ἀλλ' ἡ ὑπόκρισις καὶ ἡ ἐνθεομανία ἀγωνίζονται νὰ κρύπτωσιν αὐτά.

Ἡ κυρία τροφὴ τοῦ *χατζῆ* εἶναι ἄρτος ἐκ (doura) σκληρὸς καὶ ξηρὸς, βεβρεγμένος ἐντὸς ὕδατος· τινὲς δὲ τρώγουσι καὶ τυρὸν, ἢ ὀξυνόγαλα, ἢ φοίνικας. Οἱ ἧττον ἐνδεεῖς ἔχουσιν ἐνίοτε καὶ παστοὺς ἰχθῦς, οἱ δὲ πλεῖστοι καὶ κρέατα φυλασσόμενα ἐντὸς λίπους. Ἡ κακόχυμος καὶ ἀνεπαρκὴς αὕτη τροφὴ βλάπτει οὐσιωδῶς τοὺς φυσικῶς καὶ ἠθικῶς ἐξασθενουμένους, καὶ μάλιστα τοὺς μὴ καταστέλλοντας τὰ ἴδια πάθη. Διὰ τοῦτο ὁ Μωάμεθ, ὅστις ἐξετίμα δεόντως τὸν λαὸν αὐτοῦ, εἶπεν· « Οἱ προσκυνηταὶ πρέπει ν' ἀποφεύγωσι τὰς γυναῖκας, νὰ σέβωνται τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ νὰ μὴ ἐμπλέκωνται εἰς ἔριδας. »

Ἀλλὰ τίς φυλάττει τὰς ἐντολὰς ταύτας; Μεταξὺ τῶν *χατζίδων* ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ γυναῖκες, τὰς ὁποίας ὁ Κ. Μάλτζαν διστάζει νὰ τάξῃ μετὰ τῶν ὁσίων· ναὶ μὲν λέγει αὐτὰς γραῖας καὶ ἀσχήμους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, προστίθησιν ὅμως ὅτι καὶ οὐκ ὀλίγαι νέαι καὶ ὡραῖαι (χῆραι ἢ διεζευγμέναι) καθωραΐζουσι τὰς φάλαγγας τῶν ἁγίων προσκυνητῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Burkhart καὶ ὁ Burton διηγοῦνται περίεργά τινα ἀνέκδοτα διὰ τὰς ὁσίας ταύτας, ἀποδεικνύοντα ὅτι καὶ παρὰ τῷ ἰσλαμισμῷ « il est avec le ciel des accommodements. Τὰ μικρὰ ταῦτα ἁμαρτήματα ἐξαγοράζουσι διὰ θυσιῶν, καὶ μάλιστα οἱ πλούσιοι· οὐαὶ δὲ τούτοις ἂν ἄλλως πως πράξωσι! διότι οἱ *χατζίδες* κατασκοπεύουσιν ἀλλήλους καὶ στεντωρείᾳ τῇ φωνῇ διαλαλοῦσι καὶ τὴν ἐλαχίστην παρεκτροπὴν τῶν συνοδοιπόρων αὐτῶν. *Ἐτβὰ κὲς! Ἐτβὰ κὲς* (σφάξε πρόβατον) βοῶσιν οἱ πειναλέοι, ἐλπίζοντες νὰ φάγωσι κἂν τὰ λείψανα τοῦ θύματος· ἀνεψήτους σχεδὸν καταβροχθίζουσι τὰς σάρκας αὐτοῦ.

(*Ἕπεται συνέχεια.*)

ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΑΙ ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑΙ

Η ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ ΤΟΥ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΥ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ.

Μεθερμηνεύων ἑλληνιστὶ τὸν ἀξιοσημείωτον λόγον τοῦ Ἀνδρέου Ἰόνσονος, νῦν Προέδρου τῶν Ἡνωμένων Ἐπαρχιῶν, νομίζω ἀναγκαῖον νὰ προτάξω ὀλίγας παρατηρήσεις, ὅπως γίνωσι καταληπτὰ διάφορα αὐτοῦ μέρη, ἅτινα ἤθελον εἶσθαι σκοτεινὰ ἄνευ τῆς γνώσεως λεπτομερειῶν τινων τὰς ὁποίας παραθέτω ἐν ὑποσημειώσει. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1865 ἔτους, παραδοθέντος τοῦ στρατηγοῦ Λῆ μετὰ τοῦ ὑπὸ τὰς διαταγάς του στρατοῦ ἐν Βιργινίᾳ, καὶ συγχρόνως σχεδὸν δολοφονηθέντος τοῦ Προέδρου Λίγκολν, ἀναλαβὼν τὴν προεδρείαν ὁ ἀντιπρόεδρος Ἰόνσων, πρώτιστον μέλημα ἔσχε τὴν εἰρηνοποίησιν τοῦ τόπου, τὴν καθησύχασιν τῶν πνευμάτων, τὴν κατάπαυσιν τῶν παθῶν καὶ τὴν ἔχθραν μεταξὺ Μεσημβρινῶν καὶ Βορείων, καὶ ἐν γένει πλείστην κατέβαλε προσπάθειαν ὅπως ἐξαλείψῃ κατὰ δύναμιν τὰ ἴχνη τῆς ἀμειλίκτου πάλης, καθ' ἣν χείμαῤῥοι αἵματος ἔῤῥευσαν ἑκατέρωθεν. Τὸ ἔργον ἦτο βεβαίως μέγα καὶ δυσχερέστατον· ἀλλ' ὁ Ἰόνσων ἐδείχθη ἀνώτερος τῶν περικυκλουσῶν αὐτὸν δυσκολιῶν, καὶ ἀριδήλως ἐφηρμόσθη εἰς τὴν περίπτωσιν τούτου τὸ πάτριον ῥητὸν «Ἀρχὴ ἄνδρα δείκνυσιν.»

Ἐν τῶν ἀκανθωδεστέρων καὶ δεινοτέρων ζητημάτων τὰ ὁποῖα ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν τοῦ Προέδρου, ἦτο τὸ τῆς ἀναδιοργανώσεως (reconstruction) τῶν Μεσημβρινῶν ἐπαρχιῶν, αἵτινες εἶχον λάβει τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Βορείων. Ὁ πόλεμος ἔληξε διὰ τῆς ἥττας τῶν πρώτων, ὧν αἱ πόλεις καὶ τὰ φρούρια κατέχονται σήμερον ὑπὸ τοῦ Ὁμοσπονδιακοῦ στρατοῦ.

Τῆς ἐπαναστάσεως καταβληθείσης, ἡ πάλη κατέπαυσε καὶ ἡ τάξις ἐπανῆλθεν. Ἀλλ' αἱ Μεσημβριναὶ ἐπαρχίαι ἀπήλαυσαν τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιοικήσεως· καί τινες μὲν ἐξ αὐτῶν κυβερνῶνται ὑπὸ προσώπων ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ἐπικυρουμένης τῆς ἐκλογῆς ἐν Οὐασιγκτῶνι, ἕτεραι δὲ ὑπὸ Διοικητοῦ, διοριζομένου κατ' εὐθεῖαν ὑπὸ τοῦ Προέδρου καὶ κυβερνῶντος ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν.

Ἡ τοιαύτη κατάστασις εἶναι ἔκρυθμος (anormal) βεβαίως, σπουδαῖα δὲ ζητήματα καθιστῶσιν αὐτὴν ἔτι μᾶλλον ἀφόρητον πρὸς ἀμφότερα τὰ μέρη. Καθὸ ἀποστατήσασαι αἱ Μεσημβριναὶ ἐπαρχίαι, διοικοῦνται στρατιωτικῶς μέχρι τινὸς βαθμοῦ· ἀλλ' ἤδη, ὅτε ἡ Ὁμοσπονδιακὴ Κυβέρνησις τῆς Οὐασιγκτῶνος ἔχει πανταχοῦ ἐγκατεστημένας ἀρχάς, οἱ λαοὶ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων πληρώνουσι τοὺς φόρους καὶ συντελοῦσιν ὅσον καὶ οἱ τῶν Βορείων εἰς τὰ δημόσια βάρη καὶ τὰ ἔξοδα τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοὺς ὑπερόγκους τόκους τοῦ ἐν διαστήματι τῶν τεσσάρων τοῦ πολέμου ἐτῶν συνομολογηθέντος δημοσίου χρέους, ἀναβαίνοντος εἰς 2,800,000,000 δόλλαρ.

Ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ δίλημμα τὸ ὁποῖον ἀπασχολεῖ τὸν Ἀμερικανικὸν τύπον. Ὁ λαὸς τῶν Μεσημβρινῶν ἐπαρχιῶν πληρώνει φόρους, ὡς καὶ ὅλαι αἱ Ἀμερικανικαὶ πολιτεῖαι, ἄρα *δικαιοῦται νὰ στέλλῃ ἀντιπροσώπους του* εἰς τὸ ἐν Οὐασιγκτῶνι Ὁμοσπονδιακὸν Συνέδριον (Congres), τακτικῶς ἐκλεγομένους ὑπὸ τῶν ἐπαρχιωτῶν των.

Αὐτὸ τοῦτο ἔπραξαν οἱ Μεσημβρινοὶ, ἐκλέγοντες ἀντιπροσώπους των διὰ τὸ Συνέδριον, κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Συντάγματος διαγραφόμενον τύπον. Ἀλλ' οἱ ἀντιπρόσωποι οὗτοι, ἐλθόντες εἰς Οὐασιγκτῶνα, εὗρον κλειστὰς τὰς πύλας τοῦ Καπιτωλίου (α), διότι οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Βορείων ἐπαρχιῶν ἐν συνεδριάσει, ἀπεφάνθησαν ὅτι αἱ Μεσημβριναὶ ἐπαρχίαι, καθὸ ἐπαναστατήσασαι, *ἀπώλεσαν τὸ δικαίωμα* τοῦ ἀντιπροσωπεύεσθαι ἐν τῷ ἐθνικῷ Συνεδρίῳ καὶ δὲν θεωροῦνται μέλη τῆς Ὁμοσπονδίας, ἑνόσῳ δὲν δώσωσιν ἀποχρώσας ἐγγυήσεις περὶ τῆς μελλούσης πορείας των, περὶ ὧν θέλει ἀποφασίσει τὸ Συνέδριον.

Ἐκ τῆς ἀποφάσεως ταύτης τοῦ Συνεδρίου ἤρχισεν ὁ ἀνταγωνισμὸς καὶ ὁ ὑπόκωφος, οὕτως εἰπεῖν, πόλεμος, μεταξὺ τοῦ Προέδρου καὶ τοῦ Συνεδρίου. Τὸ σῶμα τοῦτο συγκείμενον, φυσικῷ τῷ λόγῳ, ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν Βορείων, Μεσαίων καὶ Δυτικῶν ἐπαρχιῶν, καθ' ὧν εἶχον ἐπανασταστήσει οἱ Νότιοι, παρασυρόμενον δὲ ὑπὸ τεσσάρων ἢ πέντε κομματαρχῶν, ἀνηκόντων εἰς τὴν μερίδα τῶν ἐχθρῶν τῆς δουλείας (abolitionists) (β), δὲν δέχεται τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Μεσημβρινῶν, προτιμῶν νὰ κυβερνῶνται αἱ ἐπαρχίαι τούτων ὡς κατακτηθέντες τόποι καὶ νὰ ψηφίζῃ νόμους κατὰ βούλησιν περὶ τῶν Μεσημβρινῶν, χωρὶς νὰ συσκέπτεται μετὰ τούτων. Ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπιθυμοῦσι κυρίως οἱ ἐχθροὶ τῆς δουλείας εἶναι, τὸ νὰ κατορθωθῇ ὥστε εἰς τὰς Μεσημβρινὰς ἐπαρχίας νὰ δοθῶσιν ἴσα πολιτικὰ δικαιώματα πρός τε τοὺς μαύρους καὶ τοὺς λευκούς.

Ἀδύνατον εἶναι ἕνεκα τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ παρόντος προλόγου, νὰ ἐκθέσω διὰ μακρῶν τὰ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ζητήματος. Ἀρκοῦμαι μόνον νὰ εἴπω, ὅτι ἡ ἀφομοίωσις τῶν μαύρων μετὰ τῶν λευκῶν

(α) Τὸ Καπιτώλιον εἶναι λαμπρὸν καὶ πολυτελὲς κτίριον ἐν Οὐασιγκτῶνι, ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, μεταξὺ ὡραιοτάτων Κήπων. Σύγκειται δὲ ἀπὸ δύο πτέρυγας ἐν αἷς συνεδριάζουσιν ἡ Βουλὴ καὶ ἡ Γερουσία τῶν Ἡνωμένων Ἐπαρχιῶν, καὶ ἀπὸ τὸ κεντρικὸν κτίριον, τὸ ὁποῖον ἐπιστέφει μεγαλοπρεπέστατος θόλος, ἐφ' οὗ κεῖται τὸ ἄγαλμα τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐντὸς τοῦ κτιρίου τούτου κυκλοτερὴς αἴθουσα, ἔχει τοὺς τοίχους λαμπρῶς ἐζωγραφημένους, παριστῶντας ἐθνικὰ ἀντικείμενα, οἷον τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς ὑπὸ Κολόμβου· τὸ βάπτισμα τῆς Ποκαχόντας (θυγατρὸς τοῦ Ἰνδοῦ πρίγκηπος Ποουάταν), τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ Μισισιπῆ ὑπὸ Δὲ Σότο, τὴν ἀποστολὴν τοῦ Βενιαμὶν Φραγκλίνου εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Γαλλίας κτλ.

(β) Abolitionists, ἡ φίλοι τῆς καταργήσεως τῆς δουλείας, εἶναι πολιτικὴ μερὶς, λίαν πολυάριθμος ἐν ταῖς Βορείαις ἐπαρχίαις, προσπαθοῦσα πρὸ πολλοῦ τὴν ἐν ταῖς Μεσημβριναῖς καταργῆσαι τῆς δουλείας. Ἡ ἔχθρα μεταξὺ τῶν abolitionists καὶ τῶν κατοίκων τῶν Μεσημβρινῶν Ἐπαρχιῶν εἶναι ἀδιάλλακτος ἕνεκα τούτου, καὶ βεβίως ἐῤῥιζωμένη εἰς ἀμῤῥότερα τὰ μέρη.

ἤθελεν εἶσθαι μέγα πολιτικὸν σφάλμα, διότι ἀδύνατον ἐντὸς διετίας νὰ διδαχθῶσι 4,000,000 μαύρων, μὴ γινωσκόντων τὸ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν, τὴν συνταγματικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ Ἀμερικανοῦ πολίτου. Ἡ παχυλὴ αὐτῶν ἀμάθεια ἤθελε καταστήσει τὴν γιγαντιαίαν ταύτην ὁμάδα τρομερὸν ὄργανον τῶν δημοκόπων. Καὶ τίς ἤθελεν ἐμποδίσει ἐπὶ τέλους τοὺς πολίτας μαύρους νὰ ἐκλέξωσιν ἕνα Αἰθίοπα ὅπως τοὺς ἀντιπροσωπεύσῃ εἰς τὸ ἐθνικὸν συνέδριον, ἀφοῦ εἴς τινας ἐπαρχίας εἶναι πολυαριθμότεροι τῶν λευκῶν;

Μεταξὺ τῶν μέτρων τὰ ὁποῖα ἐπροτάθησαν ἐν τῷ ἐθνικῷ συνεδρίῳ κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, ἦτο καὶ νομοσχέδιον περὶ τῶν ἀπελευθέρων. Διὰ τοῦ νομοσχεδίου τούτου ἐδίδοντο μεγάλα προνόμια εἰς τὸ λεγόμενον Γραφεῖον τῶν ἀπελευθέρων (freeman's bureau). Ἡ ἐντολὴ τοῦ Γραφείου τούτου ἦτο νὰ προστατεύῃ τοὺς ἀπελευθερωθέντας μαύρους, νὰ τοὺς προμηθεύῃ ἐργασίαν καὶ νὰ περιθάλπῃ τοὺς πάσχοντας καὶ γεγηρακότας. Ἡ ἰδέα, ἥτις ὑπηγόρευσε τὸν νόμον τοῦτον, ἦτο βεβαίως φιλάνθρωπος καὶ σωτήριος πρὸς τοὺς ἀπελευθερωθέντας μαύρους, ἀλλὰ βαθμηδὸν οἱ ὑπάλληλοι τοῦ Γραφείου τούτου, ἔχοντος ἑκατοντάδας διακλαδεύσεων εἰς τὰς Νοτείας ἐπαρχίας, τοσοῦτον παρεξετράπησαν τῶν ἰδίων καθηκόντων, ὥστε προστατεύοντες τοὺς μαύρους, κατεπίεζον τοὺς λευκούς, ἀπό τινας τῶν ὁποίων ἀφῄρεσαν καὶ οἰκίας καὶ γαῖας ἐπὶ λόγῳ ὅτι ἦσαν ἐπαναστάται, πρὸς δὲ, ἐκολάκευον τοὺς μαύρους χάριν πολιτικῶν σκοπῶν. Τὰ αὐθαίρετα ταῦτα μέτρα, ἐνῷ ἐπέφερον μεγάλην κατακραυγὴν ἐναντίον τοῦ Γραφείου τῶν ἀπελευθέρων, ἔσχον καὶ τὸ ὀλέθριον ἀποτέλεσμα νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς μαύρους χιμαιρικὰς ἰδέας, ὅτι ὄχι μόνον εἶναι ἴσοι τῶν λευκῶν κατὰ πάντα, ἀλλὰ καὶ ὅτι αἱ γαῖαι καὶ αἱ ἰδιοκτησίαι τῶν πρώην κυρίων των τοῖς ἀνῆκον δικαιωματικῶς. Ἀποτέλεσμα τούτων ὑπῆρξεν ἡ μεγάλη ἀπαρέσκεια τῶν μαύρων ὅπως ἐργασθῶσι, περιμένοντες τὸν χρυσοῦν αἰῶνα.

Μεταξὺ τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως ὑπεβλήθη εἰς τὸ Συνέδριον ὁ ἀνωτέρω νόμος, περὶ τροποποιήσεως τοῦ Γραφείου τῶν ἀπελευθέρων. Ὁ νόμος οὗτος παρέχει ἀπέραντον δικαιοδοσίαν εἰς τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ Γραφείου, καθιστᾷ αὐτοὺς ἀνεκκλήτους δικαστὰς ἐν ταῖς μεταξὺ μαύρων καὶ λευκῶν διαφοραῖς, κανονίζει τοὺς μισθοὺς ὅσους οἱ λευκοὶ κτηματίαι ὀφείλουν νὰ πληρώνωσι διὰ τὴν ἐργασίαν τῶν μαύρων, ἐπιβάλλει ποινὰς εἰς τοὺς πρώτους ἐν περιπτώσει παρεκτροπῆς τῶν συμπεφωνημένων, καὶ ἐν γένει λαμβάνει πᾶσαν πρόνοιαν περὶ τῶν μαύρων, ἐνῷ καταπιέζει πολυειδῶς τοὺς λευκούς· ἡ δὲ ἐφαρμογή του ἀπῄτει δαπάνην 12 ἑκατομμυρίων ταλλήρων κατ' ἔτος.

Τὸ Συνέδριον, συγκείμενον ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν Βορείων Ἐπαρχιῶν, ἐψήφισεν ἀβρόχοις ποσὶ τὸν δρακόντειον τοῦτον νόμον, ἐπιψηφισθέντα καὶ ὑπὸ τῆς Γερουσίας. Ὅτε ὅμως ὑπεβλήθη εἰς τὸν Πρόεδρον πρὸς ὑπογραφὴν ὅπως καταστῇ νόμος, ὁ Πρόεδρος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Γερουσίαν αὐτὸν *ἀνυπόγραφον*, συνοδευόμενον ὑπὸ διαγγέλματος δικαιολογοῦντος τὴν ἄρνησιν (α).

Ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ Προέδρου μεγίστην ἐπροξένησε συγκίνησιν εἰς τὰς Ἡνωμένας Ἐπαρχίας. Ἦτο ἡ πρώτη δημοσία πρᾶξις, δι' ἧς κατεφαίνετο καθαρῶς ἡ πολιτική του, ὅτι οὐδέποτε ἤθελε καταστῇ ὄργανον τῆς μερίδος τῶν ἐχθρῶν τῆς δουλείας, τοὺς ὁποίους, διὰ τῆς ἀρνήσεως τῆς ὑπογραφῆς του εἰς τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος νόμον, ἐπροκάλεσεν εἰς ἀπαρακάλυπτον πόλεμον. Διὰ τοῦ διαγγέλματός του ὁ Πρόεδρος ὀρθῶς παρατηρεῖ, ὅτι τὸ σύνταγμα προστατεύει ἐξ ἴσου πάντας τοὺς Ἀμερικανοὺς πολίτας, καὶ νομοθεσία ἰδιαιτέρα ὑπὲρ τῶν μαύρων ἤθελε καταστήσει κράτος ἐν κράτει, ἐνῷ μάλιστα τὸ ζήτημα τῶν μαύρων, καθὸ ἐσωτερικὸν, δύναται νὰ κανονισθῇ ὑπὸ τῶν Ἐπαρχιῶν ἐν αἷς οὗτοι διαμένουσι κτλ. Ἅμα ὡς ὁ τηλέγραφος διεκοίνωσε τὴν ἀπόφασιν ταύτην τοῦ Προέδρου ἄπειραι συναθροίσεις (meeting) ἐγένοντο εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας, αἱ μὲν ὅπως ὑποστηρίζωσι τὸν Πρόεδρον καὶ τὸν ἐνθαρρύνωσι νὰ ἐπιμένῃ εἰς τὴν πολιτικήν του, αἱ δὲ ὅπως ἐκφέρωσι γνώμην καταδικάζουσαν τὴν ἄρνησιν.

Τὰ meeting ταῦτα εἶναι μεγάλης σημασίας εἰς τὰ μέρη ἔνθα ἐπικρατεῖ ἀπόλυτος πολιτικὴ ἐλευθερία, ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ· διότι οἱ διασημότεροι πολιτικοὶ τοῦ τόπου ὁμιλοῦσι πρὸς τὰ πλήθη ὅπως τὰ φωτίσωσι περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος, καὶ αἱ ἀποφάσεις τῶν meeting τούτων, δημοσιευόμεναι τὴν ἐπιοῦσαν εἰς τὰς ἐφημερίδας, πολλὴν ἔχουσι βαρύτητα ἐπὶ τῆς κοινῆς γνώμης.

Ἐν τῶν meeting τούτων συνεκροτήθη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Οὐασιγκτῶνι, ἐν τῷ μεγαλητέρῳ θέατρῳ τῆς πόλεως, ὅπως ὑποστηρίζῃ τὸν Πρόεδρον εἰς τὴν πολιτικήν του πορείαν. Μεταξὺ δὲ τῶν ῥητόρων οἵτινες προσεκλήθησαν ν' ἀγορεύσωσιν ἦτο καὶ αὐτὸς ὁ Πρόεδρος Ἰόνσων, ὅστις, μεταξὺ ζωηροτάτων χειροκροτήσεων, ὡμίλησεν ὡς ἑξῆς.

Δ. Ν. ΜΠΟΤΑΣΗΣ.

(*Ἕπεται τὸ τέλος.*)

(α) Κατὰ τὸ Ἀμερικανικὸν Σύνταγμα, ἐὰν ἀρνηθῇ ὁ Πρόεδρος τὴν ὑπογραφὴν του εἰς νομοσχέδιον ἐπιψηφισθὲν ὑπὸ τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας, τὸ νομοσχέδιον δύναται νὰ καταστῇ νόμος καὶ ἄνευ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Προέδρου, ἐὰν, μετὰ τὴν ἄρνησιν ἡ Γερουσία τὸ ἐπιψηφίσῃ ἐκ νέου διὰ τῆς πλειοψηφίας τῶν δύο τρίτων τοῦ σώματος τούτου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ ΠΕΡΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ὑπὸ Αὐγ. Νικολάου, ἐξελληνισθεῖσαι ὑπὸ Π. Βράϊλα Ἀρμένη καὶ Α. Μαυροματάτου, ἐκδοθεῖσαι δὲ δαπάνῃ Δ. Τερζάκη. Ἐκδ. Β'. Τόμ. Α', Β' καὶ Γ'. Ἐν Κερκύρᾳ καὶ Ἀθήναις 1866.

Δευτέρα ἔκδοσις βιβλίου μὴ διδακτικοῦ, ἤτοι μὴ ἀλφαβηταρίου ἢ γραμματικῆς ἢ γεωμετρίας ἢ ὁπωσδήποτε χρησιμεύοντος εἰς τὰ σχολεῖα, καὶ μάλιστα συγκειμένου ἐκ τριῶν τόμων, ὧν ἕκαστος ἀπαρτίζεται ἐκ 35 περίπου τυπογραφικῶν φύλλων, σπανιώτατον γεγονὸς ἐν Ἑλλάδι. Καὶ Ἑλλάδα λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν μόνην τὴν ἀνεξάρτητον, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑποτελῆ· διότι τὰ ἑλληνικὰ βιβλία κυκλοφοροῦσι μεταξὺ καὶ ἐλευθέρων καὶ δούλων. Ἀξιοθρήνητος δὲ ἡ τοιαύτη σπανιότης· διότι ἐὰν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλευθέρων, τῶν δούλων καὶ τῶν πανταχοῦ διεσκορπισμένων Ἑλλήνων ἀναβαίνῃ, ὡς πάντες ἀξιοῦσιν, εἰς πέντε ἑκατομμύρια, ἡ σπανιότης ἐκείνη ἀποδεικνύει ὅτι ὀλίγιστοι οἱ ἀναγινώσκοντες. Ἐὰν μάλιστα προσθέσωμεν καὶ ὅτι, πλὴν τῶν διδακτικῶν, οὐδέποτε σχεδὸν ἐκδίδονται πλείονα τῶν χιλίων ἀντιτύπων, ὧν οὐκ ὀλίγα σήπονται ἐν ταῖς ἀποθήκαις τοῦ ἐκδότου, ἡ περὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἀναλγησία τῶν ἡμετέρων καταντᾷ καὶ δακρύων ἀξία. Καὶ ὅμως, καθὼς τὸ σῶμα ἔχει ἀνάγκην τροφῆς ἵνα ἀναπτυχθῇ καὶ ἐνδυναμωθῇ καὶ ὑπάρξῃ, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ νοῦς ἔχει ἀνάγκην τροφῆς, καὶ τροφῆς ἐπιουσίου, ἵνα μὴ ἀποκτηνωθῇ.

Ἡ σπανιότης αὕτη καὶ ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν δημοσιευομένων ἀντιτύπων ἔστωσαν εἰς ἀπάντησιν πρὸς ἐκείνους, οἵτινες ἐπαναλαμβάνοντες ἀβασανίστως ὅσα ἄλλοι φθάντες εἶπον, δεινολογοῦνται ὅτι πάντες ἀναγινώσκομεν μυθιστορίας. Καὶ ἐὰν μὲν ἐννοῶσιν ὅτι ἀναγινώσκομεν εἰς ξένας γλώσσας, περιττὸν ἴσως νὰ ὑπενθυμίσωμεν ὅτι ἐλάχιστος μεταξὺ τῶν πέντε ἑκατομμυρίων ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰδότων τοιαύτας· ἐὰν δὲ εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἐπιτραπήτω ἡμῖν ν' ἀπορήσωμεν διὰ τίνος θαυμασίου τρόπου περιέρχονται τὰ χίλια ἀντίτυπα εἰς μυριάδας χειρῶν.

Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ πόνημα, οὗ τινος ἀναγγέλλομεν σήμερον τὴν δευτέραν ἔκδοσιν, εὐτύχησεν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο· τὴν εὐτυχίαν δὲ αὐτὴν ὁμολογοῦμεν δικαιοτάτην, διότι, καθὼς ἐλέγομεν καὶ πρὸ ἕνδεκα ἐτῶν (1), ὁ συγγραφεὺς, ἐναντίον τῶν συστημάτων τὰ ὁποῖα δυστοκοῦνται ἀπό τινος ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, καὶ ἐξαιρέτως ἐν Γερμανίᾳ, ἀποδεικνύει σύμφωνον τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν πρὸς τὸν χριστιανισμόν. Τοιούτου ἄρα πονήματος τὴν μελέτην νομίζομεν ἀναπόφευκτον εἰς ἡμᾶς, οἵτινες, καὶ μάλιστα οἱ φιλοσοφοῦντες, ἀκρίτως λαλοῦμεν περὶ θρησκείας. «Ἐπιπολαία εἴδησις τῆς φιλοσοφίας, ἔλεγεν ὁ ὕπατος τῶν νεωτέρων φιλοσόφων, ὁ Βάκων, ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς παραγνώρισιν τῆς πρώτης Οὐσίας· ἡ ἀληθὴς ὅμως σοφία φέρει αὐτὸν πρὸς τὸν Θεόν» (1).

Προτρέπομεν λοιπὸν πάντας τοὺς εἰδότας τὸ ἀναγινώσκειν νὰ ἐπεξέλθωσι τὰς *Φιλοσοφικὰς Μελέτας*. Τὸ ὄνομα τῆς φιλοσοφίας ἂς μὴ τρομάξῃ τοὺς μετριόφρονας ἐκείνους, οἵτινες δὲν φαντάζονται μετὰ πολλῶν ἄλλων ὅτι τὰ πάντα γινώσκουσι· διότι τὸ ἀνὰ χεῖρας σύγγραμμα ἔχει καὶ τὰς ἰδέας εὐλήπτους καὶ τὴν γλῶσσαν σαφῆ.

Ὁμολογοῦμεν δὲ χάριτας καὶ πρὸς τὸν ἐκδότην Κ. Ἀντ. Τερζάκην, ὅστις δὶς ἀνέλαβε τὸν κόπον καὶ τὴν δαπάνην τῆς ἐκδόσεως· διότι, καθ' ἡμᾶς, ἡρωϊκὸν πρέπει νὰ ἔχῃ ὅστις ἐπιχειρεῖ βιβλίου τύπωσιν ἐν κοινωνίᾳ, μήτε καλὰ μήτε κακὰ ἀναγινώσκουσαν βιβλία.

Σημειωτέον ὅτι τοῦ γαλλικοῦ πρωτοτύπου ἐγένοντο μέχρι τοῦδε δεκαοκτὼ ἐκδόσεις.

(1) Ὅρα Πανδώρας τόμ. ς', σελ. 70, καὶ τόμ. Ζ'. σελ. 432.

(1) De aug. Scient. Lib. V.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ.

ΜΑΙΟΥ 15, 1866.

Ἡ ἐν Μακεδονίᾳ ἐξουσία συνέλαβε τὸν Βούλγαρην μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν 28 ἢ 29, οἵτινες εἶχον ἀναχωρήσει λαθραίως ἐκ τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐν Τουρκίᾳ ὁμογενῶν. Κατὰ δὲ τὰς ἐκ Θεσσαλονίκης εἰδήσεις ἐφέρθη πρὸς αὐτοὺς ἠπίως καὶ φιλανθρώπως.

* * *

Παραιτηθέντος τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν ὑπουργοῦ Κ. Προβιλεγίου, ἀνετέθη ἡ διεύθυνσις τοῦ ὑπουργείου τούτου εἰς τὸν πρωθυπουργόν.

* * *

Ἡ λῃστεία καταδιώκεται μετὰ δραστηριότητος· διότι, καθ' ἃ γράφουσιν αἱ ἐφημερίδες, οὐκ ὀλίγαι συμπλοκαὶ ἐγένοντο ἐσχάτως καὶ οὐκ ὀλίγοι λῃσταὶ ἐφονεύθησαν.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ. Δύο διαγωνίσματα ἐκρίθησαν τὴν 8 τοῦ μεσοῦντος, τὸ ἓν θεολογικὸν καὶ τὸ ἄλλο ποιητικόν· ἡ περὶ τοῦ πρώτου πραγματεία ἔπρεπε νὰ περιλαμβάνῃ κατάλογον τῶν ἀπὸ τοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο ἐκκλησιῶν γραψάντων κατὰ τῆς παπικῆς. Δύο τοιαῦτα ὑπεβλήθησαν εἰς τοὺς κριτὰς· ἐνίκησε δὲ ὁ

φοιτητὴς τῆς Θεολογικῆς σχολῆς Γ. Κρέμας, ὑποβαλὼν, ὡς εἶπεν ὁ εἰσηγητὴς μετ' ἐπαίνων οὐχὶ ἁπλοῦν κατάλογον ἀλλὰ καὶ κριτικήν τινα ἀνάλυσιν.

Τοῦ δὲ ποιητικοῦ διαγωνίσματος τὸ χιλιόδραχμον γέρας διχοτομηθὲν ἀπενεμήθη εἰς δύο, τὸν Κ. Α. Βλάχον, γράψαντα τὰ *Ἐκ τῶν ἐνόντων*, καὶ τὸν Κ. Δ. Κ. Παπαῤῥηγόπουλον ποιήσαντα τοὺς *Στόνους*. Πρὸ τῶν ποιημάτων τούτων εἶχε κριθῆ ἄξιον βραβείου τὸ δρᾶμα *Ἀντίνοος*· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ὑποβαλὼν αὐτὸ εἶπεν ὅτι ἦτο μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ, μεταφράσεις δὲ ἐξαιροῦνται ὑπὸ τοῦ ἀγωνοθέτου, ὁ φιλτατος τοῦ Ἀδριανοῦ ὑπεχώρησε πρὸ τῶν *Στόνων* καὶ τῶν *Ἐνόντων* ἦτο δὲ καὶ ὁ Ἀντίνοος ἔργον τοῦ Κ. Α Βλάχου.

Καὶ οὕτω τὰ μὲν δύο λυρικὰ ποιήματα ἐβραβεύθησαν διὰ χιλίων δραχμῶν, τὸ δὲ θεολογικὸν πόνημα διὰ δρ. 111.

ΝΕΟΣ ΑΣΤΗΡ. Τὴν ἑσπέραν τῆς 1 (13) Μαΐου ἐνεστῶτος, ὥραν 8. καὶ 51ον πρωτόλεπτον, ἀνεκάλυψεν ὁ διευθυντὴς τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν κ. Σμίθιος λαμπρὸν ἀστέρα, μεγέθους 2ου—3ου, πλησίον τοῦ ἀστέρος τοῦ ἀστερισμοῦ «στέφανος», καὶ εἰς τὴν θέσιν, καθ' ἣν οὔτε τὴν παρελθοῦσαν ἑσπέραν, οὔτε ἄλλοτέ ποτε πρότερον ἐφαίνετο τοιοῦτος. Ταχέως δὲ ἐλαυτουμένου τοῦ φωτὸς αὐτοῦ, ἐσμικρύνθη τοσοῦτον κατὰ τὸ τέλος τῆς ἑβδομάδος ταύτης, ὥστε μόλις ἀνεύρισκεν αὐτὸν ὁ ὀφθαλμός. Εἶναι δὲ ὁ ἀστὴρ οὗτος ἐκ τῶν ἐπικαλουμένων νέων, ἢ τῶν ἀλλοιωτῶν ἐκείνων, ὧν ἡ περὶ τὴν φωτεινότητα ἀλλοίωσις ἐπὶ μακροχρόνιον καὶ ἀόριστον περίοδον διαρκεῖ. Καὶ τῷ 1572 καὶ 1604 ἀνεφάνησαν νέοι ἀστέρες, οἵτινες διέπρεπον διὰ τὸ λίαν λαμπρὸν αὐτῶν φῶς· ἀνεφάνη δὲ τοιοῦτος καὶ τῷ 1848, ἀλλ' ἦτο πολλὰ ὀλίγον φωτεινὸς, καὶ ἐπὶ βραχύτατον χρόνον ἐγένετο ὁρατός. Ὁ νῦν δ' ἀναφανεὶς εἶναι μετὰ τὸν τοῦ 1604 ὁ λαμπρότερος, ἀλλ' ἀλλοιωτὸς ὤν, μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας δὲν θέλει διακρίνεσθαι τῶν μικρῶν καὶ τηλεσκοπικῶν, ὁποῖοι ἀπειράριθμοι ὑπάρχουσιν ἐν τῷ οὐρανῷ.

ΕΠΙΚΡΙΣΕΙΣ. Ὁ ἱστορικὸς Λίβιος κατηγορήθη διὰ τὴν κατὰ τῶν Γαλατῶν καταφορὰν αὐτοῦ. Ὁ Δίων, διὰ τὸ κατὰ τῆς Δημοκρατίας ἔχθος, ὁ Βελλήϊος Πατέρκουλος, διότι λαλεῖ περὶ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ Τιβερίου λίαν συγκαταβατικῶς, καὶ ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Πλούταρχος διὰ τὴν ὑπερβολικὴν μεροληψίαν ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν πατρίδος, ἐν ᾧ ὁ τελευταῖος συνέγραψε πραγματείαν περὶ τῆς *κακοηθείας τοῦ Ἡροδότου*. Ὁ Ξενοφῶν δὲ καὶ ὁ Κοΐντος Κούρτιος ἐθεωρήθησαν μυθιστοριογράφοι μᾶλλον ἢ ἱστορικοὶ, ἐν ᾧ ὁ Τάκιτος ἀπεδοκιμάσθη ὡς τολμηρῶς ἀξιῶν ὅτι ἀνεκάλυψε τὰ πολιτικὰ ἐλατήρια καὶ τὰς ἀποκρύφους αἰτίας τῶν γεγονότων. Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασεὺς συνέθετο αὐστηρὰν κατὰ τοῦ Θουκυδίδου ἐπίκρισιν, ὡς ἀδεξίου περὶ τὴν ἐκλογὴν τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ὑποθέσεως καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκθέσεως. Ἀλλ' ὁ Διονύσιος, λέγει νεώτερός τις ἐπικριτὴς, δὲν ἤθελε, φαίνεται, οὐδεμίαν ἄλλην ἱστορικὴν συγγραφὴν, εἰμὴ τὴν τείνουσαν πρὸς δόξαν τῆς ἰδίας πατρίδος καὶ ἡδονὴν τοῦ ἀναγνώστου, ὡσανεὶ ἡ ἱστορία ἦν ᾆσμα. Ὁ αὐτὸς ὅμως Διονύσιος ἐπικρίνει λίαν αὐστηρῶς τὸ ὕφος τοῦ Ξενοφῶντος ὅστις, λέγει, ἀποπειρώμενος νὰ ὑψόνῃ τὸ ὕφος, ἀποβαίνει ἐξ ἐναντίας ἀσθενέστερος.

Ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος κατεκρίθη διὰ τὰς συνεχεῖς αὐτοῦ πολιτικὰς σκέψεις, αἵτινες διακόπτουσι τὴν σειρὰν τῆς διηγήσεως, καὶ ὁ Σαλλούστιος κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ Κάτωνος ὡς κολακεύων συνεχῶς τὰ ἴδια ἑαυτοῦ πάθη, καὶ τεχνιέντως κρύπτων τὰ ἔνδοξα ἔργα τοῦ Κικέρωνος. Ὁ Ἰουδαῖος ἱστορικὸς Ἰώσηπος κατηγορήθη ὡς μὴ συγγράψας τὴν ἱστορίαν του διὰ τοὺς ὁμοεθνεῖς αὐτοῦ τόσον ὅσον ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων, οὓς προσπαθεῖ νὰ ἐγκωμιάζῃ συνεχῶς· ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς παρέλαβε καὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν ὄνομα Φλάβιος, διότι ἐθεώρει τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος ἐντελῶς ὑποτεταγμένον, καὶ ἵνα καταστήσῃ αὐτὸ ἄξιον τῆς προσοχῆς τῶν κατακτητῶν διαφθείρει τὰς ὑπ' αὐτοῦ καλουμένας *ἱερὰς βίβλους*. Εἶναι δὲ γνωστὸν πόσον μεγάλως μακρύνεται ἀπὸ τῶν γραφικῶν παραδόσεων. Ἄλλοι πάλιν ἐπικρίνουσι τὸν Κικέρωνα ὡς στερούμενον αἵματος καὶ νεύρων, καὶ θεωροῦσιν αὐτὸν ὅτι ἦτο ψυχρὸς τὸ ἐξωτερικὸν, ψευδὴς τὸν ἐνθουσιασμὸν, ἀτυχὴς τοὺς σαρκασμοὺς καὶ μονότονος εἰς τὰς παρεκβολάς.

Ἐκ τῶν ἐπικρίσεων τούτων παρατηροῦσι μετά τινος εὐχαριστήσεως οἱ νέοι συγγραφεῖς ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἐνδοξότατοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ὑπεβλήθησαν δεινῶς εἰς τὴν τυραννίαν τῆς κριτικῆς καθὼς καὶ οἱ νεώτεροι. Ἡ κακολογία παντοῦ καὶ πάντοτε ἐπέχυσε *τὰ ῥάματα τῆς πικρίας*. Χ. Π.

(Ἐκ τοῦ Δισραέλη).

Λύσις τοῦ ἐν τῷ 387 φυλλαδ. αἰνίγματος καὶ τοῦ γρίφου.

Σκιά.

=

Μεταξὺ δύο κακῶν τὸ μὴ χεῖρον ἥδιστον.

ΑΙΝΙΓΜΑ.

Καὶ τετραπόδου καὶ πτηνοῦ τὴν φύσιν ἅμα ἔχω·
Οὔτ' εἰς τὸ σκότος τὸ πολὺ, οὔτ' εἰς τὸ φῶς ἀντέχω.

Κ. Π. Υ.
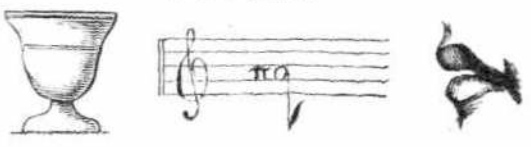
ΓΡΙΦΟΣ.